

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

К.Ф. Ковальчук, Н.В. Архірейська, Н.В. Валенюк

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Затверджено вченою радою НМетАУ
як навчальний посібник для студентів
спеціальності 072 – фінанси,
банківська справа та страхування
(магістерський рівень).
Протокол № 5 від 23.04.2018

УДК 336.761(075)

Ковальчук К.Ф., Архірейська Н.В., Валенюк Н.В. Ринок фінансових послуг:
Навч. посібник. – Дніпро: НМетАУ, 2018. – 135 с.

Навчальний посібник відповідає навчальній програмі дисципліни «Ринок фінансових послуг», наведені матеріали розкривають зміст і основні положення дисципліни. Після викладення кожної теми курсу студентам пропонуються тестові питання для самоперевірки знань.

Навчальний посібник призначений для студентів усіх форм навчання за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування»

Іл. 4. Табл. 5. Бібліогр.: 52 найм.

Друкується за авторською редакцією.

Відповідальна за випуск І.Г. Сокиринська, канд. економ. наук, доц.

Рецензенти: О.В. Єрмошкіна, д-р економ. наук, проф. (Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»)
О.М. Грабчук, д-р економ. наук, доц. (Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара)

© Національна металургійна академія України, 2018

© Ковальчук К.Ф., Архірейська Н.В., Валенюк Н.В.,
2018

ВСТУП

Сьогодні ринок фінансових послуг найбільшою мірою визначає рівень економічного зростання країни та добробуту громадян. Він об'єднує різні форми мобілізації, акумулювання і переміщення грошових коштів з вільного обігу в сферу інвестиційного використання за участю фінансових посередників. Більшість сегментів ринку фінансових послуг є ринками досконалої конкуренції, на яких свої послуги пропонує чимала кількість суб'єктів господарювання: банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди, недержавні пенсійні фонди, фондові біржі тощо. Попри те, що банки значно випереджають небанківські фінансові установи по обороту активів, сумі позичкових ресурсів, саме небанківські фінансові установи спроможні ефективно забезпечувати кредитними ресурсами середній і малий бізнес та домогосподарства. Здійснюючи операції із залучення коштів та інвестування, вони зменшують для учасників ринку витрати і відповідні ризики не лише від проведення операцій з фінансовими активами, а й завдяки економії на масштабі операцій і вдосконаленні процедур оцінювання фінансових активів.

Сучасне повноцінне функціонування ринку фінансових послуг стримується низкою проблем: недосконалість законодавства; недостатня капіталізація національних інституцій; відсутність механізмів захисту споживачів; неналежний рівень поінформованості населення щодо фінансових послуг та інструментів ринку фінансових послуг; низький попит на послуги через непоінформованість та певну недовіру споживачів до банківської системи.

Перспективи розвитку та проблеми ринку фінансових послуг, які гальмують розвиток фінансової системи України та не забезпечують розкриття його потенціалу для зростання економіки, потребують новітніх знань та методів управління в цій галузі.

Навчальна дисципліна «Ринок фінансових послуг» є нормативною для циклу професійної підготовки магістрів за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування» та сприяє формуванню у студентів комплексного розуміння системи взаємозв'язків на ринку фінансових послуг і державної політики щодо його розвитку в контексті інтеграції в європейський та світовий ринок фінансових послуг.

Метою вивчення дисципліни «Ринок фінансових послуг» є формування у студентів розуміння організаційних та правових засад функціонування ринку фінансових послуг, методів його регулювання, порядку та особливостей надання окремих видів послуг. Комплексна система отриманих знань забезпечить майбутніх фахівців можливістю ефективного управління фінансовими потоками на ринку фінансових послуг та діяльністю фінансових посередників цього ринку, вмінням приймати управлінські рішення в умовах зміни ринкової кон'юнктури.

Предметом дисципліни «Ринок фінансових послуг» є економічні відносини, що виникають між суб'єктами ринку фінансових послуг у процесі створення та надання фінансовими посередниками фінансових послуг, а також у процесі отримання таких послуг юридичними та фізичними особами.

Основним завданням дисципліни «Ринок фінансових послуг» є набуття студентами знань щодо сутності та теоретичних засад функціонування ринку фінансових послуг, порядку створення, діяльності та ліквідації фінансових установ, видів, сутності і порядку надання фінансових послуг фінансовими установами, законодавчої та нормативної бази діяльності ринку фінансових послуг, основних засад державного регулювання та нагляду за діяльністю учасників ринку, проблем та перспектив розвитку ринку фінансових послуг в Україні.

Структура навчального посібника передбачає викладення теоретичного матеріалу, тести для самостійного контролю за кожною темою, визначення основних термінів та понять, список рекомендованої літератури. Матеріал надано на основі сучасного нормативно-правового забезпечення функціонування ринку фінансових послуг України та діяльності банківських і інших фінансово-кредитних установ з урахуванням міжнародного досвіду та вітчизняного стану і проблем на ринку фінансових послуг. Тематичний матеріал доповнено фактичними даними.

Навчальний посібник з дисципліни «Ринок фінансових послуг» призначений для студентів усіх форм навчання за програмою підготовки магістрів за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування» та може бути рекомендований студентам та аспірантам фінансових спеціальностей, викладачам фінансових дисциплін і працівникам у сфері фінансів і бізнесу.

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

- 1.1. Ринок фінансових послуг: поняття, функції та значення в економіці
- 1.2. Становлення ринку фінансових послуг в Україні
- 1.3. Право на здійснення операцій та законодавче регулювання договорів із надання фінансових послуг

1.1. Ринок фінансових послуг: поняття, функції та значення в економіці

Об'єктивною умовою функціонування ринку фінансових послуг є необхідність посередництва у взаємовідносинах між економічними агентами з приводу перерозподілу фінансових ресурсів. Кошти можуть бути в наявності в одних суб'єктах господарювання, а інвестиційні потреби виникають в інших. Ринок фінансових послуг виконує роль посередника руху коштів від їх власників до користувачів.

Це – особлива форма організації руху фінансових ресурсів в економічній системі, яка за своїм *призначенням* має забезпечити юридичним, фізичним особам і державі належні умови для залучення необхідних коштів і продажу тимчасово вільних грошових засобів.

За економічною сутністю **ринок фінансових послуг** – це економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів.

На ринку фінансових послуг визначаються попит і пропозиція на різноманітні фінансові активи. **Фінансові активи** – кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів.

Синонімічним за економічним змістом є поняття *фінансових ресурсів*, як сукупності всіх видів грошових коштів, фінансових активів, якими розпоряджається економічний агент.

Фінансові активи надаються на умовах позики або на умовах співвласності, коли їх власник набуває прав власності на придбані за інвестовані кошти матеріальні чи нематеріальні активи. Передача в

користування фінансових ресурсів на ринку фінансових послуг оформляється окремим видом фінансових інструментів.

Фінансовими інструментами є різноманітні види ринкового продукту фінансової природи (зокрема цінні папери, грошові зобов'язання, ф'ючерси, опціони тощо). У разі передавання фінансових ресурсів на умовах позики, оформлення операцій здійснюватиметься у формі боргових цінних паперів (облігацій, векселів і т. д.) або різними видами кредитних інструментів. Якщо ж власник вкладає кошти у акціонерний капітал, то операція оформлюватиметься інструментами власності – акціями.

Об'єктами відносин на цьому ринку є фінансові послуги, що надаються юридичним і фізичним особам, які є власниками і користувачами фінансових активів, операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Суб'єктами ринку фінансових послуг виступають власники фінансових ресурсів, їх користувачі, фінансові посередники, держава в особі спеціальних органів нагляду та контролю.

Перерозподіл фінансових ресурсів можливий в умовах чітко визначеної організаційної структури ринку, на якому укладаються угоди фінансового характеру. Формування такого організаційного механізму можливе з боку держави і має ґрунтуватися на інституційній основі, що передбачає виокремлення функцій кожного учасника ринку.

З організаційної точки зору ринок фінансових послуг є сукупністю фінансових інститутів, що обумовлюють перебіг коштів від власників фінансових ресурсів до їх користувачів під контролем державних органів управління (рис.1.1.).

До **фінансових інститутів** належать правила, норми фінансового права, фінансові установи, які збирають кошти окремих осіб чи державних органів та інвестують їх або дають у позику. Деякі фінансові установи не приймають вкладів, наприклад, брокери чи страхові компанії, які фінансують свою діяльність і одержують дохід за рахунок продажу цінних паперів, страхових полісів або ж наданням брокерських послуг. Наявність на ринку великої

кількості фінансових установ із широким спектром послуг спричиняє загострення конкуренції між ними, і в кінцевому підсумку – зниження цін на різні види фінансових послуг. Розвинений та конкурентний ринок фінансових послуг призводить до зменшення винагороди фінансових установ за інші надані учасникам ринку послуги.

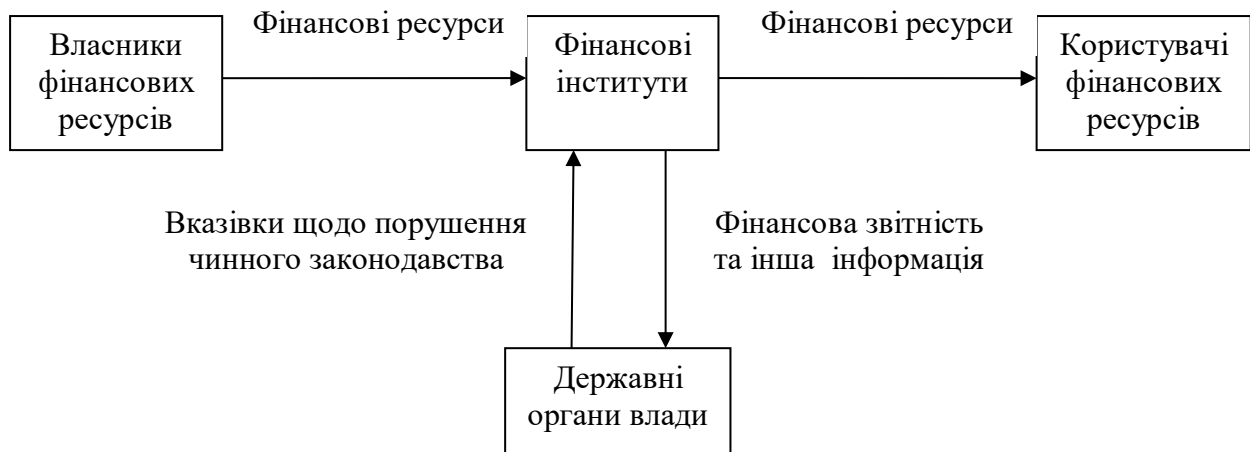

Рис.1.1. Організаційна система ринку фінансових послуг

Правова основа функціонування ринку фінансових послуг в Україні закладена Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», прийнятим Верховною Радою України 7 червня 2001 року і підписаним Президентом України 12 липня 2001 року. Цей закон визначає поняття, принципи, систему фінансових операцій, державного нагляду і захисту інтересів учасників фінансових операцій.

Законом встановлюються загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг.

Метою цього Закону є створення правових основ для захисту інтересів споживачів фінансових послуг, правове забезпечення діяльності і розвитку конкурентоспроможного ринку фінансових послуг в Україні, правове забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі України.

Законом дається визначення ринків фінансових послуг як сфери діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських, страхових та інвестиційних послуг, операції з

цінними паперами та інші види ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Статтею 2 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначено, що цей закон регулює відносини, які виникають між учасниками ринків фінансових послуг під час здійснення операцій із надання фінансових послуг [3]. Фінансові установи в Україні діють відповідно до цього Закону з урахуванням норм законів України, які встановлюють особливість їх діяльності.

Положення Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» не поширюється на діяльність в Україні фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій; на діяльність Державного казначейства України та державних цільових фондів.

Основними об'єктами ринку фінансових послуг є банківські, інвестиційні, лізингові, ломбардні, страхові, розрахункові послуги, а також послуги з обміну валют, надання і реалізації концесій, торгівля цінними паперами. Структуру ринку фінансових послуг подано на рис. 1.2.

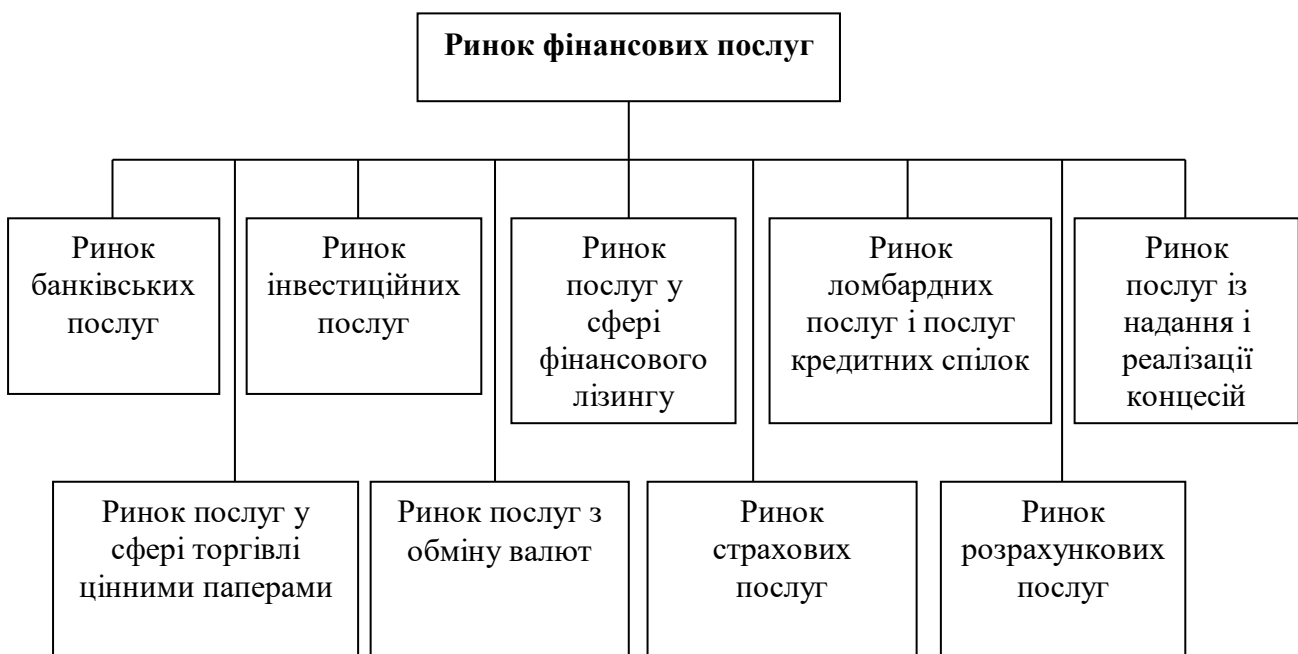

Рис. 1.2. Структура ринку фінансових послуг

Фінансова послуга – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках,

передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансовими вважаються такі послуги:

- 1) випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
- 2) довічне управління фінансовими активами;
- 3) діяльність з обміну валют;
- 4) залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;
- 5) фінансовий лізинг;
- 6) надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;
- 7) надання гарантій та поручительств;
- 8) переказ коштів;
- 9) послуги у сфері страхування та у системі накопичувального пенсійного забезпечення;
- 10) професійна діяльність на ринку цінних паперів, що підлягає ліцензуванню;
- 11) факторинг (фінансова комісійна операція, при якій клієнт переуступає дебіторську заборгованість факторинговій компанії з метою: миттєвого отримання більшої частини платежу; гарантії повного погашення заборгованості; зниження витрат по веденню рахунків);
- 12) управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю відповідно;
- 13) операції з іпотечними активами з метою емісії іпотечних цінних паперів [3];
- 14) банківські та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Сутність та значення ринку фінансових послуг в економіці держави найбільш повно розкривається в його *функціях*, основними серед яких є:

1. Фінансове обслуговування учасників економічного кругообігу та фінансове забезпечення процесів інвестування у виробництво, розширення

виробництва та дольової участі на основі визначення найефективніших напрямів використання капіталу в інвестиційній сфері.

2. Знаходження для кожного власника капіталу контрагента угоди та мінімізація витрат на проведення фінансових операцій.

3. Формування ринкових цін на окремі види фінансових послуг.

4. Інформування учасників ринку про рівень витрат, рентабельність, якість фінансових послуг.

1.2. Становлення ринку фінансових послуг в Україні

Ринок фінансових послуг держави як складна економічна система формується під впливом різноманітних чинників, які визначають можливості та тенденції його розвитку. Становлення української фінансової системи на ринкових принципах розпочалося із розпадом Радянського союзу та здобуттям Україною незалежності. У 1991–1992 роках відбувся стрімкий перехід від використання планово-адміністративних засобів регулювання економіки до принципів вільної ринкової економіки. Визначальним фактором даного процесу була відсутність досвіду ведення господарської діяльності і державного управління економічними відносинами на ринкових принципах.

До моменту отримання Україною незалежності останнім історичним етапом розвитку її економіки на ринкових засадах була Нова економічна політика (НЕП). З часів згорання НЕП на початку 30-х років ХХ-го століття економіка України функціонувала в умовах адміністративно-командної системи. Відповідно, за період тривалістю близько 60-ти років було повністю втрачено практичний досвід застосування ринкових механізмів господарювання. Тобто формування практично всіх сегментів економічної системи України відбувалося на основі механізмів, що існували в радянські часи та одночасно могли бути застосовані в ринкових умовах. У процесі становлення ринку фінансових послуг таким механізмом стала банківська система. Пострадянські економісти мали достатній практичний досвід лише у питаннях банківського типу фінансового посередництва. Фондовий ринок в Україні на початку дев'яностих років знаходився в зародковому стані з причини необізнаності з принципами його функціонування більшості потенційних споживачів його послуг. Небанківське фінансове посередництво

не виходило за межі надання страхових послуг, непопулярних на той час з причини сумнівної якості та скрутного фінансового стану потенційних страхувальників. З іншого боку, формування ринкової економіки вимагало ефективного механізму перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання, що було спричинено зміною акцентів та пріоритетів у економічній системі, а саме:

- формування приватного сектора економіки;
- проведення масштабної приватизації державних підприємств та виникнення господарських товариств;
- конверсія військового виробництва;
- розірвання економічних зв'язків між підприємствами пострадянського простору;
- невідповідність обсягів виробництва та якості продукції ринковому попиту;
- початок формування економічних зв'язків із капіталістичними країнами;
- відсутність ефективної регуляторної політики з боку держави.

Під впливом описаних вище чинників в Україні стрімко розвивався банківський сектор фінансового ринку. Стрімке зростання кількості банків відбувається саме у період 1992–1995 років. Їх кількість зросла більш, ніж у три рази в порівнянні з 1991 роком. Починаючи із 1996 року, кількість банківських установ поступово стабілізується на рівні близько 200, з порівняно незначними варіаціями. У банківській системі до 2008 року спостерігалися позитивні тенденції, вона набуває ринкового типу, в державі реєструються іноземні банки та їхні представництва, відбувається зміна акціонерів шляхом продажу і перепродажу банків, а також здійснюється реєстрація нових банків. Після виходу з кризи система функціонувала в умовах достатньо стабільної ліквідності, проте частка іноземного капіталу в банках зменшувалася.

Але за період з 2014 р. по 2017 р. з ринку виведено 87 банків, які були визнані НБУ як неплатоспроможні. Кількість діючих банків в Україні на 01.03.2018 року становить 82 банки, 18 – зі 100% іноземним капіталом.

Розвиток фінансового посередництва, альтернативного банківському, у відчутних масштабах розпочався значно пізніше.

Страховий ринок як сегмент ринку фінансових послуг, хоча й існував до набуття Україною незалежності, розвивався не так ефективно, як банківська система. Перш за все, слід зазначити, що кількість страхових компаній у період 2002–2009 років значно перевищувала кількість банківських організацій. Разом з тим обсяг сплаченого статутного капіталу страхових компаній на кінець 2007 року був в 4 рази менше, аніж аналогічний показник банківської системи. Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків і має тенденцію до скорочення [29]. За період з 2010 року по 2017 рік кількість страхових компаній зменшилась в 1,5 рази. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2017 рік становила 294.

Розвиток фондового ринку України розпочався із заснування у 1992 році 2-х фондових бірж. Станом на кінець 2017 року їх кількість становила 8 (максимальне значення показника спостерігалось у 2004 році –29).

В Україні існувала також значна кількість фінансових посередників небанківського типу. На кінець 2017 року зареєстровано 378 кредитних спілок, 64 недержавних пенсійних фондів та 818 фінансових компаній. Але вони не справляють суттєвого впливу на перерозподіл фінансових активів в економічній системі.

Загалом основними стимулами росту ринку фінансових послуг є:

- розвиток НТП, впровадження нових форм банківських, страхових, інвестиційних послуг (наприклад, банківські послуги через систему Internet);
- довгостроковий економічний підйом, який призводить до росту доходів, а отже – до додаткових потреб у послугах, наприклад у галузі лізингового кредитування;
- деіндустріалізація розвинутих країн і трансформація їх національних господарств у так звані «економіки послуг» (зокрема надання страхових і банківських послуг);
- розвиток світового ринку послуг призводить до нових видів страхування (наприклад, розвиток туризму призводить до появи особистого страхування, без полісу якого жоден турист не допускається в іншу країну);
- необхідність ефективного використання капіталу (наприклад, страхові галузі отримують високі доходи, які можуть бути джерелом нових доходів);

– розвиток такої сфери міжнародної діяльності банків як надання фінансових послуг, тобто здійснення лізингових, трастових і факторингових операцій.

Дестабілізуючими чинниками для становлення ринку фінансових послуг є:

– постійні зміни в законодавчій базі, що призводить до появи нових параметрів і правил взаємодії між суб'єктами надання послуг;

– залишки адміністративно-планових методів господарювання, які не можна подолати шляхом лише законодавчої діяльності – їх необхідно витіснити новими усталеними ринковими структурами. Йдеться про монополізацію економіки, суб'єктивізм, менталітет споживачів і диктат виробників тощо.

Поява у 2002 році Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» сприяла утворенню ринку фінансових послуг, посиленню захисту небанківських фінансових установ, захисту інтересів споживачів фінансових послуг та створенню системи державного регулювання за діяльністю з надання фінансових послуг. Так, визначено базові категорії, порядок укладання договорів про надання фінансових послуг, умови створення та діяльності фінансових установ, а також встановлено порядок державного нагляду за ринками фінансових послуг. Це дало змогу реалізувати як саму потребу в державному регулюванні ринків фінансових послуг, так і визначити мету та регулятивні функції спеціального уповноваженого державного органу.

Цим Законом передбачається утворення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) зі статусом центрального органу виконавчої влади, підлеглого безпосередньо Президенту і підзвітного Верховній Раді України.

Метою діяльності Національної комісії є подальший розвиток ринку фінансових послуг, захист інтересів споживачів фінансових послуг, контроль за прозорістю, відкритістю ринків фінансових послуг.

1.3. Право на здійснення операцій та законодавче регулювання договорів із надання фінансових послуг

Фінансові послуги надаються фінансовими установами, а також, якщо це прямо передбачено законом, фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності.

Виключне право або інші обмеження щодо надання окремих фінансових послуг встановлюється спеціальними законами про діяльність відповідної фінансової установи та нормативно-правовими актами органів, що здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг.

Тільки кредитна установа має право надавати фінансові кредити за рахунок залучених коштів за наявності відповідної ліцензії.

Якщо юридична особа, за своїм правовим статусом, не є фінансовою установою, то можливість та порядок надання окремих фінансових послуг визначаються спеціальними законами та нормативно-правовими актами державних органів з питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг у межах їх компетенції.

Законодавчі норми, що стосуються регулювання послуг в Україні, визначають особливості укладання угод у сфері фінансового посередництва. Відповідно до Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року за договором про надання фінансових послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором [2].

Виконавець повинен надати фінансову послугу особисто. У випадках, встановлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним у повному обсязі перед замовником за порушення договору.

Відповідно до Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» при укладенні договору про надання фінансових послуг юридична або фізична особа має право запросити у суб'єкта підприємницької діяльності баланс або довідку про фінансовий стан,

підтверджену аудитором (аудиторською фірмою), бізнес-план, якщо інше не передбачено законодавством України.

Типовий договір повинен містити:

- назву документа;
- назву, адресу та реквізити суб'єкта підприємницької діяльності;
- прізвище, ім'я і по батькові особи, яка отримує фінансові послуги, та її адресу;
- найменування, місцезнаходження юридичної особи;
- найменування фінансової операції;
- розмір фінансового активу, зазначений у фінансовому вираженні, строки його внесення та умови взаєморозрахунків;
- строк дії договору;
- порядок зміни і припинення дії договору;
- права та обов'язки сторін, відповідальність сторін за невиконання або неналежне виконання умов договору;
- інші умови за згодою сторін;
- підписи сторін.

Фінансовим установам забороняється в односторонньому порядку збільшувати *розмір процентної ставки* або інших платежів, передбачених кредитним договором або графіком погашення боргу, за винятком випадків, встановлених законом.

Фінансовим установам забороняється вимагати дострокового погашення несплаченої частини боргу за кредитом та розривати в односторонньому порядку укладені кредитні договори у разі незгоди позичальника із пропозицією фінансової установи збільшити процентну ставку або інший платіж, передбачений кредитним договором або графіком погашення боргу [3].

Якщо договором передбачено надання фінансових послуг за плату, замовник зобов'язаний оплатити надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором.

У разі неможливості виконати договір про надання фінансових послуг, що виникла не з вини виконавця, замовник зобов'язаний виплатити виконавцеві розумну плату. Якщо неможливість виконати договір виникла з вини замовника, він зобов'язаний виплатити виконавцеві плату в повному обсязі, якщо інше не встановлено договором або законом.

За договором про безоплатне надання фінансових послуг замовник зобов'язаний відшкодувати виконавцеві всі фактичні витрати, необхідні для виконання договору.

Строк договору про надання послуг встановлюється за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами.

Збитки, завдані замовнику невиконанням або неналежним виконанням договору про надання фінансових послуг за плату, підлягають відшкодуванню виконавцем, у разі наявності його вини, у повному обсязі, якщо інше не встановлено договором. Виконавець, який порушив договір про надання фінансових послуг за плату при здійсненні ним підприємницької діяльності, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим внаслідок непереборної сили, якщо інше не встановлено договором або законом.

Збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання фінансових послуг, підлягають відшкодуванню виконавцем у розмірі, що не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір відповідальності виконавця не встановлений договором.

Дія договору на здійснення фінансових послуг припиняється за згодою сторін, а також у разі:

- закінчення строку дії;
- виконання суб'єктом підприємницької діяльності зобов'язань перед юридичною чи фізичною особою, що отримує фінансові послуги у повному обсязі;
- ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності, юридичної особи або смерті фізичної особи, що отримує послуги чи втрати ним дієздатності;
- ліквідації суб'єкта підприємницької діяльності у порядку, передбаченому законодавством України;
- визнання в установленому порядку договору на надання фінансових послуг недійсним;
- в інших випадках, не передбачених законодавством України.

Договір про надання фінансових послуг може бути розірваний у будь-який момент, при цьому строк повернення коштів не повинен перевищувати 30 діб, якщо інше не передбачено договором.

Підстави, порядок та правові наслідки припинення дії договорів про надання фінансових послуг згідно зі ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначаються цивільним законодавством, законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг, а також укладеними відповідно до них договорами.

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, встановлює додаткові вимоги до договорів про надання фінансових послуг фізичним особам, якщо це не врегульовано законом.

Тести для самоперевірки

1. Ринок фінансових послуг це –

- 1) економічні відносини, що виникають між юридичними та фізичними особами з приводу розподілу грошових коштів;
- 2) економічні відносини, що виникають між юридичними особами з приводу надання кредитних послуг;
- 3) економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками з приводу розподілу фінансових активів.

2. Грошові кошти, цінні папери, боргові зобов'язання це –

- 1) фінансові активи;
- 2) фінансові інструменти;
- 3) фінансові послуги.

3. Яку послугу не можна вважати фінансовою:

- 1) довірче управління фінансовими активами;
- 2) діяльність з обміну валют;
- 3) фінансовий лізинг;
- 4) організація туризму;
- 5) випуск платіжних карток;
- 6) переказ грошей;
- 7) торгівля цінними паперами;
- 8) факторинг.

4. Суб'єктами ринку фінансових послуг є:

- 1) власники фінансових ресурсів, фінансові посередники;
- 2) власники фінансових ресурсів, користувачі фінансових ресурсів, фінансові посередники, держава;
- 3) власники фінансових ресурсів, посередники, держава.

5. Фінансові інститути на ринку фінансових послуг тісно пов'язані з:

- 1) державними органами влади, власниками і користувачами фінансових ресурсів;
- 2) з державними органами влади зв'язок набагато тісніший ніж з власниками фінансових ресурсів;
- 3) з власниками і користувачами фінансових ресурсів зв'язок набагато тісніший ніж з державними органами влади.

6. Фінансові послуги на ринку фінансових послуг можуть надавати:

- 1) фінансові установи, за наявності відповідної ліцензії;
- 2) фінансові установи та фізичні особи, які є суб'єктами підприємницької діяльності (за наявності відповідної ліцензії);
- 3) фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

ТЕМА 2. ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

2.1. Функції та значення фінансового посередництва

2.2. Організаційні правила створення та діяльності фінансових установ

2.3. Облік та звітність фінансових установ

2.1. Функції та значення фінансового посередництва

На ринку фінансових послуг постійно відбуваються процеси акумуляції, розподілу та перерозподілу вільних фінансових ресурсів серед галузей економіки. Передача фінансових ресурсів від одних суб'єктів ринку до інших відбувається через різні фінансові інструменти, які для інвесторів є фінансовими активами, а для тих, хто потребує інвестицій і є емітентом ринкових активів – зобов'язаннями.

На ринку фінансових послуг здійснюються як пряме, так і непряме фінансування, яке передбачає участь фінансових посередників у процесах переміщення капіталів від одних учасників ринку до інших. При прямому фінансуванні інвестори беруть на себе значну частину ризиків і зазнають значних втрат із оцінки фінансових активів та їх емітентів [28]. При непрямому фінансуванні визначальну роль в інвестиційному процесі відіграють фінансові посередники, які забезпечують переміщення коштів від кредиторів до позичальників та зменшують ризики і витрати, пов'язані з інвестуванням коштів. Саме непряме фінансування відіграє провідну роль на ринку запозичень, оскільки основним джерелом ресурсів для корпорацій та багатьох інших учасників ринку є кредитні ресурси, які надаються фінансовими посередниками – комерційними банками, а не інвесторами.

Фінансовими посередниками є фінансові установи, чії функції полягають в акумулюванні коштів громадян та юридичних осіб і подальшому їх наданні на комерційних засадах у розпорядження позичальників.

До них належать спеціалізовані інвестиційні компанії, кредитні спілки, страхові компанії, пенсійні фонди, позичково-ощадні асоціації, фінансові компанії, ощадні банки, комерційні банки, взаємні фонди грошового ринку.

Фінансові посередники:

- 1) сприяють зменшенню вартості операцій при одночасному зростанні їхньої кількості;
- 2) об'єднують заощадження свої клієнтів для здійснення великих інвестицій на первинному ринку;
- 3) трансформують термін цінного паперу в різні терміни погашення попередніх зобов'язань;
- 4) диверсифікують ризик, що досить важко зробити окремим власникам заощаджень самостійно.

Мета посередників – одержання прибутку шляхом придбання первинних цінних паперів, які дають більший дохід, ніж той, котрий посередник має надати за випущеними ним посередницькими зобов'язаннями та його накладними витратами.

Рис. 2.1. Фінансове посередництво на ринку фінансових послуг*

*складено на основі [3]

Діяльність фінансових посередників вигідна і для заощаджувальників, і для позичальників, а саме:

- 1) відпадає потреба в пошуках один одного;
- 2) знижується ризик неповернення позики або неефективних капіталовкладень;
- 3) знижуються сумарні витрати позичальника на отримання позики;

4) дрібні заощаджувальники отримують можливість брати участь у бізнесі, який дає вищі прибутки;

5) фінансові посередники зменшують вартість здійснення фінансових операцій через уніфікацію та спеціалізацію.

Інвестиції підпадають під двоякий ризик. З одного боку, внаслідок зміни ринкової кон'юнктури середні ціни на всі акції та облігації змінюються (падають або ростуть) й уникнути ризику неможливо; з іншого – окремі компанії можуть збанкрутувати або покращити своє фінансове становище і цього ризику можна уникнути шляхом купівлі диверсифікованого портфеля акцій і облігацій багатьох компаній.

Отже, особи, які здійснюють інвестування через фінансових посередників, підпадають під ризик, пов'язаний із загальним рухом ринкових цінностей, а індивідуальні інвестори, які вкладають кошти в купівлю акцій та облігацій підпадають під два види ризику.

Таким чином, діяльність фінансових посередників відіграє вагомую роль у функціонування ринку фінансових послуг. Вони здійснюючи великий обсяг операцій з інвестування і залучення коштів, не лише зменшують для учасників ринку витрати і відповідні ризики від проведення операцій з фінансовими активами, а й знижують витрати через здійснення економії на масштабі операцій і вдосконалення процедур оцінювання цінних паперів. Посередники спрямовують кошти від кінцевого кредитора до кінцевого позичальника за нижчою ціною та з меншими перешкодами, ніж якби це було при прямій купівлі первинних цінних паперів кінцевими кредиторами. Без посередників не можуть реалізовуватися всі переваги ринку фінансових послуг.

Роль фінансових посередників на фінансовому ринку виконують **фінансові установи** – юридичні особи, які надають одну чи декілька фінансових послуг та які внесені до відповідного державного реєстру у визначеному законодавством порядку.

2.2. Організаційні правила створення та діяльності фінансових установ

Фінансові установи переважно утворюються і започатковують свій бізнес у три етапи. *На першому* відбувається утворення установи як юридичної особи,

її реєстрація в місцевих органах влади і реєстрація першого випуску акцій (для акціонерних товариств). *На другому етапі відбувається ліцензування діяльності фінансової установи (за визначеними законодавством видами фінансових послуг), на третьому – перевірка відповідних документів, на підставі чого компанія реєструється як фінансова установа.*

Основою створення фінансової установи та її реєстрації є комплект установчих документів установленої форми, на основі яких установа функціонує. Для цього необхідно мати:

- рішення власника майна й уповноваженого органу щодо створення юридичної особи. Якщо власників два і більше, необхідний засновницький договір і протокол зборів засновників;

- статут фінансової установи, в якому вказується власник, найменування установи, її місцезнаходження, предмет і мета діяльності, органи управління, порядок їх формування, повноваження і компетенція трудового колективу, порядок придбання майна установи, умови її реорганізації та припинення діяльності;

- реєстраційну картку.

Державна реєстрація фінансових установ є обов'язковою юридичною дією під час їх створення і регламентується Господарським кодексом України (ст. 58), а також Положенням «Про порядок державної реєстрації підприємств», затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Законодавство визначає органи державної реєстрації фінансових установ як підприємств. Ними є державні органи за місцезнаходженням установ, а саме: а) виконкоми міських, районних у містах рад народних депутатів; б) районних, районні міст Києва і Севастополя державні адміністрації [1].

Під час реєстрації фінансові установи вносяться до державного реєстру підприємств України. Запис у державному реєстрі про реєстрації підприємства — це юридичний факт виникнення фінансової установи — суб'єкта права з правами юридичної особи. Згідно з чинним законодавством України фінансова установа стає юридичною особою, здобуває права й обов'язки з дня його державної реєстрації. *При наявності всіх документів реєстрація установи здійснюється в термін не більше п'яти робочих днів.* Протягом цього часу орган, що реєструє зобов'язаний надати заявникові посвідчення про державну реєстрацію підприємства. Посвідчення є юридичною підставою для відкриття

фінансовою установою рахунків у банку за місцем його реєстрації або в будь-яких інших банках за згодою сторін. Банк зобов'язаний відкрити рахунок і в триденний термін повідомити про це податкову адміністрацію.

Орган, що здійснює реєстрацію, зобов'язаний у *10-денний термін* надати відомості у відповідну податкову інспекцію й орган державної статистики. Ці органи встановлюють коди підприємств відповідно до загального класифікатора галузей народного господарства Держкомстату України.

Для фінансових установ, які створюються у формі колективних підприємств існують певні особливості створення, їх утворення розпочинається з організації ініціативної групи, котра є засновником товариства. Членів такої групи повинно бути не менше трьох (юридичних або фізичних осіб). Після досягнення домовленості між собою про утворення компанії вони проводять перші, так звані «установчі» збори, на яких приймається рішення утворити фінансову установу, затвердити її назву і статут, адресу, величину статутного фонду і призначити директора та головного бухгалтера. На цих же зборах підписується установча угода про заснування установи.

Після зборів керівні особи установи відкривають у банку тимчасовий рахунок і розпочинають продаж акцій. Після того, як не менше половини акцій буде продано і за них надійдуть кошти фінансову установу реєструють у райдержадміністрації або виконкомі міської чи районної в місті ради депутатів як юридичну особу. На підставі постанови про реєстрацію обласне управління статистики *видає свідоцтво про реєстрацію* компанії з необхідними кодами. Тепер установа реєструється як платник податків і внесків з усіх видів обов'язкового соціального страхування та виготовляє печатку і штамп. Після цього рахунок у банку змінюється на постійний і завершується продаж акцій. Коли перша оголошена емісія закінчена, здійснюється її реєстрація в Національній комісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР).

Другий етап – ліцензування діяльності фінансової установи за окремими видами діяльності.

Ліцензування – це видача за певних умов дозволу на право здійснення певних операцій. Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України. Визначення видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, в інших законодавчих актах, крім вищевказаного, не допускається.

Для здійснення підприємницької діяльності необхідно одержати відповідну ліцензію і дотримуватися визначених умов та правил здійснення цього виду діяльності (ліцензійні умови), що встановлює Кабінет Міністрів України. **Ліцензія** – це документ, який видається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим органом виконавчої влади, згідно з яким власник ліцензії має право займатися певним видом підприємницької діяльності.

Для отримання ліцензії особа, яка має проводити певний вид господарської діяльності з надання фінансових послуг подає особисто або через уповноважений нею орган чи особу до *Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг* заяву встановленого зразка до якої прикладає копію свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності або копію довідки про внесення до єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчену нотаріально або органом, який видав оригінал документа.

Ліцензійні умови розробляються як для ринку фінансових послуг взагалі, так і для окремих його структурних складових. Прикладом загальних вимог до суб'єктів цього ринку є професійні вимоги до керівництва фінансових установ. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження Професійних вимог до керівників та головних бухгалтерів фінансових установ» від 13.07.2004 року № 1590 визначені такі вимоги для керівників та головних бухгалтерів фінансових установ.

Керівник фінансової установи (крім керівника адміністратора недержавного пенсійного фонду) **повинен відповідати таким професійним вимогам:**

1) мати вищу освіту (спеціаліст або магістр);
2) пройти підвищення кваліфікації за формою «спеціалізація» відповідно до програм, погоджених із Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України; тривалість курсу підвищення кваліфікації повинна бути не менше 72 годин;

3) мати не менший, ніж 5-річний загальний стаж трудової діяльності, з якого стаж роботи на керівних посадах не менший двох років, зокрема, не менший одного року на ринках фінансових послуг (для голови правління кредитної спілки та керівника ломбарду – стаж роботи на посадах керівників не менший одного року);

4) протягом останніх п'яти років не бути керівником, фінансовим директором або головним бухгалтером фінансової установи, визнаної банкрутом, підданої процесу примусової ліквідації, або до якої було застосовано захід впливу відповідним органом, який здійснює регулювання ринків фінансових послуг, у вигляді відсторонення керівництва від управління фінансовою установою та призначення тимчасової адміністрації;

5) не мати непогашеної судимості за умисні злочини, злочини у сфері господарської та службової діяльності, а також не бути позбавленим права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю;

б) мати бездоганну ділову репутацію [15].

При зміні керівника фінансової установи новопризначений керівник у разі, якщо він не проходив підвищення кваліфікації і не складав екзамену або протягом останніх трьох років не проходив підвищення кваліфікації за формою «спеціалізація», повинен у тримісячний строк з дати його призначення пройти підвищення кваліфікації та скласти екзамен на відповідність знань професійним вимогам за типовою програмою підвищення кваліфікації керівників, складеною за напрямом діяльності фінансової установи та затвердженою Нацкомфінпослуг.

Керівники фінансових установ, які пройшли підвищення кваліфікації та склали екзамен кожних три роки повинні складати екзамен на відповідність знань професійним вимогам за відповідною типовою програмою підвищення кваліфікації керівників, затвердженою Нацкомфінпослуг. З метою підготовки до складання екзамену на відповідність знань професійним вимогам керівники можуть пройти навчання за відповідними типовими програмами підвищення кваліфікації керівників.

Ці ж самі умови стосуються і головного бухгалтера фінансової установи.

Відповідно до частини першої ст. 41 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» Нацкомфінпослуг застосовує до учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) штрафні санкції за провадження діяльності на ринках фінансових послуг без відповідної ліцензії та/або реєстрації у розмірі від 1000 до 10 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Крім того, частиною першою ст. 43 цього Закону встановлена відповідальність за адміністративні

правопорушення, пов'язані з діяльністю на ринках фінансових послуг, а саме: проведення операцій на ринках фінансових послуг, для яких законом встановлені вимоги щодо одержання ліцензії та/або реєстрації, без відповідної ліцензії та/або реєстрації тягне за собою накладення на посадову особу штрафу в розмірі від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [3].

Рішення уповноваженого органу про застосування штрафних санкцій може бути оскаржено в суді. Штрафи, накладені уповноваженими органами, стягуються у судовому порядку.

У видачі ліцензії може бути відмовлено за виявлення недостовірних даних у документах, пред'явлених заявником, а також у випадку неможливості здійснення заявником певного виду діяльності відповідно до ліцензійних умов. Відмова у видачі ліцензії може бути оскаржена в судовому порядку. Передача ліцензій іншим юридичним і фізичним особам забороняється.

Термін дії ліцензії встановлюється органом, що її видає, але не може бути меншим від трьох років. Дія ліцензії може бути продовжена за заявою суб'єкта підприємницької діяльності.

Орган, що видає ліцензію, має право зупинити дію ліцензії у випадку порушення суб'єктом підприємницької діяльності ліцензійних умов. Якщо порушення усунуті, орган, що видав ліцензію, приймає рішення про поновлення її дії.

Ліцензія може бути анульована у випадку виявлення недостовірних даних у заяві на одержання ліцензії, передачі суб'єктом підприємницької діяльності ліцензії іншій особі, повторного або грубого порушення суб'єктом підприємницької діяльності ліцензійних умов.

Третій етап – набуття статусу фінансової установи і реєстрація як фінансової установи – здійснюється відповідно до Закону України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг» (Закону України «Про банки і банківську діяльність» – для банківських установ).

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», особа набуває статусу фінансової установи після внесення про неї запису до відповідного державного реєстру фінансових установ. Умови формування Державного реєстру фінансових установ регулюється Положенням про Державний реєстр фінансових установ,

затвердженим розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року № 41.

Державний реєстр фінансових установ – це система одержання, накопичення, зберігання, захисту, використання та поширення адміністративної інформації (даних) про фінансову установу. Реєстр створюється з метою сприяння захисту інтересів споживачів фінансових послуг та забезпечення державного регулювання ринків фінансових послуг, а також для забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, учасників ринків фінансових послуг інформацією про фінансові установи, які включені до реєстру [11]. Одержання, накопичення, зберігання, захист, використання та поширення інформації про фінансову установу забезпечує Нацкомфінпослуг, яка відповідно вищеназваного Положення здійснює реєстрацію та вирішує питання про внесення фінансової установи до реєстру.

Реєстр ведеться на електронних носіях відповідно до державних стандартів, що забезпечують його сумісність і взаємодію з іншими інформаційними системами та мережами, що складають інформаційний ресурс держави. Реєстр створюється і ведеться Нацкомфінпослуг, яка є його розпорядником та адміністратором.

До Державного реєстру фінансових установ вноситься:

1) загальна інформація про юридичну особу, яка включає інформацію:

- про юридичну особу (повне найменування заявника, скорочене найменування заявника та найменування іноземною мовою, організаційно-правова форма, ідентифікаційний код за ЄДРПОУ, найменування органу управління, форма власності, основні види діяльності за КВЕД, місце здійснення діяльності);
- про її участь в об'єднаннях фінансових установ;
- про державну реєстрацію юридичної особи (дата, серія і номер свідоцтва про державну реєстрацію та ким воно видане, а також інформацію про внесення змін до державної реєстрації юридичної особи і інформацію про державну реєстрацію припинення юридичної особи);
- про місцезнаходження юридичної особи (код території за КОАТУУ, поштовий індекс, область, район, населений пункт, вулиця, номер будинку, номер корпусу, номер офісу (квартири), телефон, факс, електронна пошта, веб-сторінка);

– про банківські реквізити (найменування банківської установи та МФО, її місцезнаходження, поточний рахунок);

– про статутний фонд (статутний капітал): зареєстрований розмір; фактично сплачена частка; код валюти; розмір частки, що належить державі та/або нерезидентам;

– про керівництво юридичної особи (прізвище, ім'я та по батькові (надалі – П.І.Б.) осіб, які мають право вчиняти юридичні дії від імені юридичної особи без довіреності, у тому числі підписувати договори, П.І.Б. і найменування посади керівника, заступника керівника, головного бухгалтера);

– про проведення внутрішнього фінансового моніторингу (дата та номер документа про затвердження правил проведення внутрішнього фінансового моніторингу, дата та номер документа про призначення працівника, відповідального за проведення внутрішнього фінансового моніторингу та його П.І.Б.);

– про види фінансових послуг, які надає чи планує надавати юридична особа;

2) інформація про ліцензії (у випадках, передбачених нормативно-правовими актами) на надання певного виду фінансових послуг (назва ліцензії, серія, номер та дата видачі ліцензії, строк її дії, а також інформація про переоформлення, видачу дубліката та анулювання ліцензії);

3) інформація про правила (у випадках, передбачених нормативно-правовими актами) для провадження фінансової послуги відповідно до ліцензії (назва правил, дата та номер документа про їх реєстрацію, дата закінчення дії правил);

4) інформація про відокремлені підрозділи (за наявності) фінансової установи (дата та номер рішення про створення відокремленого підрозділу, інформація про його реєстрацію та про види фінансових послуг, що може надавати відокремлений підрозділ, місцезнаходження відокремленого підрозділу, телефон, факс, електронна пошта, web-сторінка, відомості про керівництво відокремленого підрозділу);

5) інформація про фінансову установу, яка вноситься Нацкомфінпослуг (реєстраційний номер в Державному реєстрі фінансових установ, код фінансової установи, серія, номер та дата видачі свідоцтва про реєстрацію

фінансової установи, підстава, номер та дата виключення фінансової установи з реєстру).

Не пізніше 30 календарних днів з дня надходження заяви та всіх необхідних документів від заявника Нацкомфінпослуг має прийняти рішення щодо схвалення рішення про внесення до реєстру або про відмову щодо внесення до реєстру.

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» ліквідація фінансових установ відбувається з додержанням вимог відповідних законів України та нормативно-правових актів державних органів із питань регулювання діяльності фінансових установ та ринків фінансових послуг. Механізм ліквідування юридичних осіб в Україні, до яких належать і фінансові установи, визначається ст. 110, 111 Цивільного кодексу України.

У відповідності до цих статей *фінансова установа ліквідується* [2]:

1) за рішенням її учасників або органу фінансової установи, уповноваженого на це установчими документами, у тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено фінансову установу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами;

2) за рішенням суду про визнання судом недійсною державної реєстрації фінансової установи через допущені при створенні порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, установлених законом.

Вимога про ліквідацію юридичної особи в разі визнання судом недійсною державної реєстрації фінансової установи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, може бути пред'явлена до суду органом, що здійснює державну реєстрацію, а також учасником фінансової установи. Рішенням суду про ліквідацію фінансової установи на його учасників або орган, уповноважений установчими документами приймати рішення про ліквідацію фінансової установи, можуть бути покладені обов'язки щодо проведення ліквідації фінансової установи.

Якщо вартість майна фінансової установи є недостатньою для задоволення вимог кредиторів, юридична особа ліквідується в порядку, встановленому законом про відновлення платоспроможності або визнання

банкрутом. Особливості ліквідації банків установлюються законом про банки і банківську діяльність.

Ліквідаційна комісія після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами складає проміжний ліквідаційний баланс, який містить відомості про склад майна фінансової установи, що ліквідується, перелік пред'явлених кредиторами вимог, а також про результати їх розгляду. Проміжний ліквідаційний баланс затверджується учасниками фінансової установи або органом, який прийняв рішення про ліквідацію фінансової установи. Виплата грошових сум кредиторам фінансової установи, що ліквідується, провадиться у порядку черговості, встановленої ст. 112 Цивільного кодексу України, відповідно до проміжного ліквідаційного балансу, починаючи від дня його затвердження, за винятком кредиторів четвертої черги, виплати яким провадяться через один місяць з дня затвердження проміжного ліквідаційного балансу. У разі недостатності у фінансової установи, що ліквідується, грошових коштів для задоволення вимог кредиторів ліквідаційна комісія здійснює продаж майна фінансової установи.

Після завершення розрахунків з кредиторами ліквідаційна комісія складає ліквідаційний баланс, який затверджується учасниками фінансової установи або органом, що прийняв рішення про ліквідацію фінансової установи.

Майно фінансової установи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається її учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами фінансової установи або законом.

Фінансова установа є ліквідованою з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про припинення її діяльності.

2.3. Облік та звітність фінансових установ

Бухгалтерський облік у фінансовій установі здійснюється безпосередньо з дня реєстрації цієї установи до дня ліквідації. Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку у фінансовій установі несуть власник установи або уповноважений орган у відповідності із законодавством і засновницькими документами.

Відповідальність за організацію бухгалтерського обліку і забезпечення фіксування фактів здійснення всіх господарських операцій у первинних

документах, за збереження опрацьованих документів, реєстрів і звітності протягом установленого терміну, але не менше трьох років, несуть власник або уповноважений орган, який здійснює керівництво установою у відповідності із законодавством і засновницькими документами.

Для забезпечення ведення бухгалтерського обліку фінансова установа самостійно обирає форми її організації:

- введення у штат фінансової установи посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером;
- ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або аудиторською фірмою;
- використання послуг спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи;
- самостійне ведення бухгалтерського обліку і складання звітності безпосередньо власником або керівником фінансової установи.

Звітним періодом для складання фінансової звітності є календарний рік. Баланс фінансової установи складається на кінець останнього дня I звітного періоду.

Проміжна (місячна, квартальна) звітність, яка охоплює певний період, складається наростаючим підсумком з початку звітного року. Перший звітний період новоутвореної фінансової установи може складати менше 12 місяців, але не може перевищувати 15 місяців. Звітним періодом фінансової установи, яка ліквідується, є період з початку року до моменту ліквідації.

Інформація про фінансову установу, яка підлягає розкриттю у фінансовій звітності, включає:

- назву, організаційно-правову форму та місцезнаходження фінансової установи (країну, де зареєстровано фінансову установу, адресу офісу);
- короткий опис основної діяльності фінансової установи;
- назву органу управління, у віданні якого перебуває фінансова установа, або назву її материнської (холдингової) компанії;
- середню чисельність персоналу фінансової установи протягом звітного періоду.

Кожен фінансовий звіт повинен містити дату, станом на яку наведеш його показники, або період, який він охоплює. Якщо період, за який складено

фінансовий звіт, відрізняється від звітного періоду, передбаченого цим Положенням (стандартом), то причини і наслідки цього повинні розкриватися у примітках до фінансової звітності.

У фінансовій звітності повинна *вказуватися валюта*, в якій відображені елементи звітності та одиниця її виміру.

Якщо валюта звітності відрізняється від валюти, в якій ведеться бухгалтерський облік, то фінансова установа повинна розкривати причини цього та методи, що були використані для проведення фінансових звітів з однієї валюти в іншу.

Звітність фінансових установ не становить комерційної таємниці, крім випадків, передбачених законодавством.

Банки, довірчі товариства, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди, інвестиційні компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії та Інші фінансові установи – зобов'язані не пізніше 1 червня наступного за звітним року оприлюднити річну фінансову звітність та консолідовану звітність шляхом публікації у періодичних виданнях або розповсюдження її у вигляді окремих друкованих видань.

У разі ліквідації підприємства ліквідаційна комісія складає ліквідаційний баланс та у випадках, передбачених законом, публікує його протягом 45 днів.

Тести для самоперевірки

1. До фінансових посередників на ринку фінансових послуг належать:

- 1) лізингові компанії;
- 2) банки;
- 3) інвестори;
- 4) інвестиційні фонди.

2. Діяльність щодо надання фінансових послуг підлягає:

- 1) сертифікації;
- 2) патентуванню;
- 3) ліцензуванню.

3. Фінансова установа – це:

- 1) фізична особа, яка надає декілька фінансових послуг;
- 2) юридична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг;

- 3) фізична особа, яка надає одну чи декілька фінансових послуг;
- 4) юридична особа, яка надає виключно одну фінансову послугу.

4. На першому етапі утворення фінансової установи відбувається:

- 1) ліцензування фінансової установи;
- 2) реєстрація першого випуску акцій;
- 3) реєстрація фінансової установи.

5. Перший звітний період новоутвореної фінансової установи складає:

- 1) не більше 15 місяців;
- 2) не більше 12 місяців;
- 3) не більше кварталу.

6. Фінансова установа ліквідується:

- 1) тільки за рішенням суду;
- 2) за рішенням її учасників;
- 3) за рішенням суду або за рішенням її учасників.

ТЕМА 3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

3.1. Механізм державного регулювання ринку фінансових послуг

3.2. Завдання та функції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

3.3. Повноваження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

3.1. Механізм державного регулювання ринку фінансових послуг

Державне регулювання ринку фінансових послуг – це об'єднання в єдину систему певних методів та інструментів, об'єктів і суб'єктів, що дозволяють упорядкувати діяльність усіх його учасників і операцій між ними шляхом встановлення державою певних вимог та правил задля підтримки рівноваги взаємних інтересів усіх учасників.

Згідно зі ст. 19 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» *метою державного регулювання ринків фінансових послуг в Україні є:*

1. Проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг.
2. Захист інтересів споживачів фінансових послуг.
3. Створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринків фінансових послуг.
4. Створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринків фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства.
5. Забезпечення рівних можливостей для доступу до ринків фінансових послуг та захисту прав їх учасників.
6. Додержання учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства.
7. Запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринках фінансових послуг.
8. Контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг.
9. Сприяння інтеграції в європейський та світовий ринок фінансових послуг [3].

Регулювання ринку фінансових послуг, як правило, має такі орієнтири:

- підтримка порядку на ринку, створення нормальних умов для роботи всіх його учасників;
- захист учасників ринку від несумлінності і шахрайства окремих осіб або організацій, від злочинних посягань;
- забезпечення безпеки фінансової системи;
- запровадження однакових «правил гри» для всіх учасників ринку; забезпечення вільного і відкритого процесу ціноутворення на цінні папери на основі попиту і пропозиції;
- створення ефективного ринку, на якому завжди є стимули для підприємницької діяльності і на якому кожний ризик адекватно винагороджується;
- у певних випадках створення нових ринків, підтримка необхідних суспільству ринків і ринкових структур, ринкових зачинів і нововведень тощо.
- досягнення суспільних цілей, наприклад, соціальних чи розподільчих.

Уряд будь-якої країни прямо чи опосередковано в певній формі, але обов'язково регулює ринок фінансових послуг через законодавче забезпечення його функціонування, регулювання та визначення правил емісії та обігу цінних паперів, ліцензування професійної діяльності учасників і посередників фінансового ринку, контроль за здійсненням їхньої професійної діяльності, захист прав інвесторів, контроль за виконанням антимонопольного законодавства та системою ціноутворення на ринку фінансових послуг.

Необхідно відзначити, що регулювання ринку фінансових послуг є обов'язком уряду, тому альтернативи в сучасних умовах державному регулюванню не існує. Відзначимо **принципи** на яких повинна ґрунтуватися система регулювання цього ринку:

- захист законних прав та інтересів інвесторів з боку держави;
- розкриття емітентами інформації, яка необхідна інвесторам для прийняття рішень;
- рівний доступ учасників ринку до інформації;
- відображення співвідношення попиту і пропозиції через ціни;
- підтримка добросовісної конкуренції між учасниками ринку;
- сприяння інноваціям у галузі фінансових послуг.

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється шляхом: ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг; нормативно-правового регулювання діяльності фінансових установ; нагляду за діяльністю фінансових установ; застосування заходів впливу; проведення інших заходів з регулювання ринків фінансових послуг.

Державний нагляд України за діяльністю ринків фінансових послуг дозволяє попередити фінансові збої, які можуть виникнути при недотриманні учасниками ринків фінансових послуг вимог законодавства.

3.2. Завдання та функції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

В Україні передбачено створення ефективної системи державного регулювання ринків фінансових послуг. З цією метою (ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»)

надаються *повноваження з державного регулювання фінансових ринків і закладів таким структурам:*

- Національному банку України (НБУ) щодо ринку банківських послуг та діяльності з переказу коштів;
- Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів (деривативів);
- Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг) щодо інших ринків фінансових послуг.

Основними завданнями Нацкомфінпослуг у межах її повноважень є:

- проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері надання фінансових послуг;
- розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг;
- здійснення державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і додержанням законодавства в цій сфері;
- захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування заходів впливу з метою запобігання порушенням законодавства на ринках фінансових послуг та їх припинення;
- узагальнення практики застосування законодавства України з питань функціонування ринків фінансових послуг, розроблення і внесення пропозицій щодо його удосконалення;
- запровадження міжнародне визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг;
- сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг.

Нацкомфінпослуг відповідно до покладених на неї завдань та у межах своєї компетенції,

як учасник планового процесу в системі державного управління:

- 1) бере участь у формуванні Програми діяльності Кабінету Міністрів України та забезпечує її реалізацію;
- 2) бере участь у розробленні проектів Державної програми економічного та соціального розвитку України, закону про Державний бюджет України на відповідний рік;

як організуюча ланка управління на ринку фінансових послуг: у частині кадрової політики:

1) визначає професійні вимоги до керівників, головних бухгалтерів фінансових установ та може вимагати звільнення осіб, які не відповідають цим посадам;

2) встановлює кваліфікаційні вимоги до осіб, які можуть займатися актуарними розрахунками, видає їм відповідні свідоцтва та здійснює організаційно-методичне забезпечення проведення актуарних розрахунків;

3) проводить і координує у встановленому порядку навчання, підготовку та перепідготовку кадрів, встановлює у визначених законом випадках кваліфікаційні вимоги до осіб, які провадять діяльність на ринках фінансових послуг, здійснює організацію нарад, семінарів, конференцій з питань надання фінансових послуг [12];

у частині встановлення вимог до учасників ринку фінансових послуг:

1) встановлює критерії та нормативи щодо ліквідності, капіталу та платоспроможності, прибутковості, якості активів та ризиковості операцій, якості систем управління та управлінського персоналу, додержання правил надання фінансових послуг;

2) визначає порядок формування статутного фонду страховика цінними паперами, що випускаються державою, за їх номінальною вартістю;

3) визначає у передбачених законом випадках порядок створення, формування і використання резервних та інших фондів фінансових установ;

4) встановлює додаткові вимоги до договорів про надання фінансових послуг фізичним особам, якщо це не врегульовано законом;

5) затверджує положення про централізовані страхові резервні фонди;

6) встановлює обсяги страхових зобов'язань залежно від видів договорів страхування життя, а також мінімальні строки дії договорів страхування життя;

7) встановлює за погодженням з Національним банком України розміри кредитів, порядок та умови їх видачі страхувальникам, які уклали договори страхування життя;

у частині реєстраційної політики:

1) здійснює реєстрацію фінансових установ та веде Державний реєстр фінансових установ;

2) здійснює реєстрацію та веде реєстр саморегулювальних організацій;

3) визначає порядок ведення та веде реєстр аудиторів, яким надається право на проведення аудиторських перевірок фінансових установ;

4) веде Єдиний державний реєстр страховиків (перестраховиків);

5) визначає порядок реєстрації страхових та перестрахових брокерів і веде державний реєстр страхових та перестрахових брокерів, видає свідоцтва про включення страхових та перестрахових брокерів до цього реєстру;

6) реєструє при видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування правила страхування для такого виду, прийняті страховиком, а також зміни та/або доповнення до цих правил;

7) здійснює державну реєстрацію кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, видає їм свідоцтво про державну реєстрацію за формою, встановленою Нацкомфінпослуг, визначає засоби масової інформації, в яких кредитна спілка розміщує дані про її державну реєстрацію;

8) приймає нормативно-правові акти щодо особливостей створення, державної реєстрації, ліцензування та діяльності об'єднаної кредитної спілки;

у частині ліцензування:

1) здійснює в установленому порядку ліцензування діяльності фінансових установ, затверджує ліцензійні умови провадження діяльності з надання фінансових послуг і порядок контролю за їх додержанням;

2) установлює плату за реєстрацію документів і видачу ліцензій;

3) здійснює ліцензування діяльності тимчасової адміністрації фінансової установи та призначає її керівника;

у частині визначення видів фінансових послуг та їх характеристик:

1) дає висновки про віднесення операцій до того чи іншого виду фінансових послуг;

2) установлює обмеження на суміщення надання певних видів фінансових послуг;

3) установлює перелік посередницьких послуг у страхуванні та перестрахованні;

4) визначає характеристики та класифікаційні ознаки видів добровільного страхування;

у частині інформаційної політики:

1) надає інформацію за запитами юридичних осіб;

2) оприлюднює в офіційних засобах масової інформації основні положення свого щорічного звіту;

3) встановлює вимоги щодо програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання фінансових установ, пов'язаних з наданням фінансових послуг;

4) встановлює правила підготовки, надання та обробки даних щодо діяльності фінансових установ у розрізі напрямів нагляду;

5) здійснює контроль за достовірністю інформації, що надається учасниками ринків фінансових послуг;

як контролюючий орган:

1) здійснює згідно із законами України державне регулювання і нагляд за діяльністю страхових компаній та страхових брокерів, установ накопичувального пенсійного забезпечення, довірчих товариств, кредитних спілок, лізингових та факторингових компаній, кредитно-гарантійних установ, ломбардів, інших учасників ринків фінансових послуг (крім банків, професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування в частині їх діяльності на фондовому ринку, фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій, Державного казначейства України та державних цільових фондів);

2) встановлює порядок та умови застосування заходів впливу

3) згідно з законом;

4) надсилає матеріали в правоохоронні органи стосовно фактів правопорушень, які стали відомі під час проведення перевірок;

5) надсилає фінансовим установам і саморегульвним організаціям обов'язкові до виконання розпорядження щодо усунення порушень законодавства про фінансові послуги та вимагає надання необхідних документів;

б) звертається до суду з позовами (заявами) у зв'язку з порушенням законодавства України про фінансові послуги;

7) надсилає матеріали в органи Антимонопольного комітету України у разі виявлення порушень антимонопольного законодавства;

8) проводить самостійно чи разом з іншими уповноваженими органами виїзні та безвиїзні перевірки діяльності фінансових установ;

9) проводить з метою співпраці та координації своєї діяльності спільно з Національним банком України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку оперативні наради не рідше одного разу на квартал або частіше на вимогу одного з керівників цих органів.

3.3. Повноваження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Положенням про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг визначено основні *права* Нацкомфінпослуг, а саме:

1) вимагати під час реєстрації фінансових установ та ліцензування їх діяльності документи, визначені законодавством України;

2) одержувати в установленому порядку від фінансових установ звітність та іншу інформацію згідно із законодавством, а від підприємств, установ (у тому числі банків), організацій та громадян – інформацію, необхідну для виконання покладених на Нацкомфінпослуг завдань;

3) здійснювати інспектування фінансових установ, а також їх споріднених та афілійованих осіб. Періодичність інспектування встановлюється Нацкомфінпослуг залежно від типу фінансової установи;

4) залучати спеціалістів центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності (за погодженням, з їхніми керівниками), консультативних та експертних організацій до розгляду питань, що належать до її компетенції, а також зовнішніх експертів, які мають відповідну кваліфікацію, до проведення перевірок (інспектування) фінансових установ;

5) вимагати від посадових осіб фінансових установ, діяльність яких підлягає регулюванню і нагляду з боку Нацкомфінпослуг, надання пояснень, необхідної інформації та документів;

б) досліджувати дані про клієнта фінансової установи тільки з метою виконання завдань нагляду;

7) встановлювати порядок та форму ведення обліку договорів страхування і вимог (заяв) страхувальників щодо виплати страхової суми або страхового відшкодування;

8) проводити перевірки, у тому числі тематичні та зустрічні перевірки щодо правильності застосування страховиками законодавства України про страхову діяльність і достовірності їх звітності за показниками, що характеризують виконання договорів страхування; призначати не частіше одного разу на рік проведення за рахунок страховика додаткової обов'язкової аудиторської перевірки з визначенням аудитора;

9) видавати приписи страховикам про усунення виявлених порушень законодавства про страхову діяльність, а у разі їх невиконання зупиняти чи обмежувати дію ліцензій цих страховиків до усунення виявлених порушень або приймати рішення про відкликання ліцензій та виключення з державного реєстру страховиків (перестраховиків);

10) видавати приписи страховим посередникам про усунення виявлених порушень законодавства, а у разі їх невиконання приймати рішення про виключення страхового або перестрахового брокера з державного реєстру страхових та перестрахових брокерів;

11) одержувати в установленому порядку від аварійних комісарів інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань, у тому числі інформацію про обставини і причини страхового випадку та заподіяну шкоду;

12) застосовувати до фінансових установ, які не дотримуються законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність з надання фінансових послуг, такі заходи впливу [12]:

- зобов'язати порушника вжити заходів до усунення порушення;
- вимагати скликання позачергових зборів учасників фінансової установи;
- накладати штрафи відповідно до закону;
- тимчасово зупиняти дію або анулювати ліцензію на право здійснення діяльності з надання фінансових послуг;
- відсторонювати керівництво від управління фінансовою установою та призначати її тимчасову адміністрацію;
- затверджувати план відновлення фінансової стабільності фінансової установи;
- порушувати питання про ліквідацію фінансової установи;

13) призначати проведення примусової санації фінансової установи у випадках та порядку, встановлених законом;

14) звертатися до суду з позовом про скасування, державної реєстрації страховика (перестраховика) або страхового посередника у випадках, передбачених законом;

15) засновувати друковані засоби масової інформації, а також висвітлювати питання розвитку та функціонування ринків фінансових послуг в інших засобах масової інформації;

16) одержувати в установленому порядку від органів статистики, центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування інформацію, документи та матеріали, необхідні для виконання покладених завдань;

17) користуватися базами даних Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, які ведуться з метою регулювання ринків фінансових послуг і забезпечення діяльності фінансових установ, та надавати відповідну інформацію зазначеним органам;

18) утворювати у разі потреби за погодженням з Національним банком України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольним комітетом України, міністерствами та іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади комісії та робочі групи;

19) у межах співробітництва з міжнародними організаціями, державними органами і неурядовими організаціями іноземних держав:

- надавати та одержувати інформацію з питань нагляду за фінансовими ринками і установами, яка не становить державної таємниці та не призводить до розголошення професійної таємниці;

- надавати інформацію стосовно діяльності окремих фінансових установ у випадках і у порядку, встановлених у відповідних міжнародних договорах, учасниками яких є Україна;

- брати участь у міжнародних конференціях;

- представляти Кабінет Міністрів за його дорученням у міжнародних організаціях та укладати у межах своїх повноважень міжнародні договори.

Таким чином, діяльність уповноважених органів з державного регулювання ринку фінансових послуг направлена на створення умов для належного та ефективного функціонування ринків фінансових послуг, зміцнення системної стабільності на цих ринках, забезпечення захисту прав

споживачів фінансових послуг, а також інтеграцію у світовий фінансовий простір без загроз національним інтересам та економічній безпеці України.

Тести для самоперевірки

1. Метою державного регулювання ринку фінансових послуг є:

- 1) захист інтересів споживачів фінансових послуг;
- 2) створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринку;
- 3) розвиток банківської системи;
- 4) контроль за прозорістю та відкритістю ринків фінансових послуг.

2. Повноваження з державного регулювання ринку фінансових послуг надаються:

- 1) Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- 2) Національному банку;
- 3) Верховній Раді України;
- 4) Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;
- 5) Кабінету Міністрів України.

3. Встановлює загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг:

- 1) Закон України «Про банки і банківську діяльність»;
- 2) Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок»;
- 3) Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»;
- 4) Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні».

4. Основною установою, що регулює функціонування ринку цінних паперів є:

- 1) Міністерство фінансів України;
- 2) Національний банк України;
- 3) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

5. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг підзвітна:

- 1) Президенту України;
- 2) Верховній Раді України;

3) Кабінету Міністрів України.

6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг до учасників ринку фінансових послуг встановлює критерії та нормативи:

- 1) ліквідності;
- 2) інвестування;
- 3) прибутковості;
- 4) платоспроможності.

ТЕМА 4. ФОНДОВА БІРЖА НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

4.1. Поняття, суб'єкти і класифікація фондових бірж

4.2. Зміст і основні цілі фундаментального інвестиційного аналізу на фондовому ринку

4.3. Технологія фондового ринку. Первинне розміщення цінних паперів

4.4. Організаційно-правові засади функціонування фондових бірж в Україні

4.5. Позабіржовий ринок цінних паперів

4.1. Поняття, суб'єкти і класифікація фондових бірж

Фондова біржа являє собою певним чином організований ринок, на якому власники цінних паперів здійснюють через членів біржі, що виступають у якості посередників, операції купівлі – продажу. Контингент членів біржі складається з індивідуальних торговців цінними паперами і кредитно-фінансових інститутів.

Коло паперів, із якими здійснюються операції, обмежене. Щоб потрапити до числа компаній, папери яких допущені до біржової торгівлі (іншими словами, щоб бути прийнятої до котирування), компанія повинна задовольняти виробленим членами біржі вимогам у відношенні обсягів продаж, розмірів одержуваної прибули, числа акціонерів, ринкової вартості акцій, періодичності і характеру звітності і т.д. Члени біржі або державний орган, що контролює їх діяльність, встановлює правила ведення біржових операцій; режим, що регулює

допуск до котирування. Разом із порядком проведення операцій вони утворюють серцевину біржі як механізму, що обслуговує рух цінних паперів.

Фондова біржа – це насамперед місце, де знаходять один одного продавець і покупець цінних паперів, де ціни на ці папери визначаються попитом і пропозицією на них, а самий процес купівлі-продажу регламентується правилами і нормами, тобто це певним чином організований ринок цінних паперів.

У якості товару на цьому ринку виступають цінні папери – акції, облігації і т.п., а в якості цін цих товарів – курси цих паперів. Встає питання: як співвідносяться між собою поняття ринок і біржа, біржа й аукціон?

Загальне в біржі з ринком – установлення цін товарів у залежності від попиту і пропозицій на них. Але, на відміну від ринку, на біржі можуть продаватися не всі товари, а тільки допущені на неї, це з одного боку, а з другого, способи купівлі-продажу на біржі значно різноманітніші, ніж на ринку, але, більш регламентовані.

Що стосується аукціону, то про нього на біржі нагадує спосіб призначення ціни: її викрикують. У вік електроніки така система може показатися лише данню традиції, але, на думку біржовиків, вона виконує ряд корисних функцій: створює необхідну ринкову атмосферу, забезпечує публічність торгів. При однаковій ціні на запропоновані товари вони скоріше дістануться тому, хто голосно викрикнув ціну, тому «голосові дані» на біржі, як і на аукціоні, мають чимале значення але, на відміну від аукціону, ціни на товари на біржах не тільки зростають стосовно стартових, але і падають.

Отже, біржа має у своїх характеристиках як риси історичних попередників, (таких як ринки, ярмарки, аукціони), так і власну специфіку.

Ознаки класичної фондової біржі:

1) це централізований ринок із фіксованим місцем торгівлі, тобто наявністю торгової площадки;

2) на даному ринку існує процедура підбору найкращих товарів (цінних паперів), що відповідають певним вимогам (фінансова стійкість і значні розміри емітента, масовість цінного паперу, як однорідного і стандартного товару, масовість попиту, чітко виражене коливання цін і т.ін.);

3) існування процедури підбору кращих операторів ринку в якості членів біржі;

- 4) наявність тимчасового регламенту торгівлі цінними паперами і стандартних торгових процедур;
- 5) централізація реєстрації операцій і розрахунків по ним;
- 6) встановлення офіційних (біржових) котирувань;
- 7) нагляд за членами біржі (із позицій їх фінансової стійкості, безпечного ведення бізнесу і дотримання етики фондового ринку).

Функції фондової біржі:

- 1) створення постійно діючого ринку;
- 2) визначення цін;
- 3) поширення інформації про товари і фінансові інструменти, їх ціну умови обігу;
- 4) підтримка професіоналізму торгових і фінансових посередників;
- 5) вироблення правил;
- 6) індикація стану економіки, її товарних сегментів і фондового ринку.

Усього у світі біля 200 фондових бірж, найкрупнішими є наступні: Нью-Йоркська, Токійська, Лондонська, Шанхайська, Гонконгська і NASDAQ.

Прагнення власників однакових цінних паперів зійтися в одному місці впливає з характеру акцій і облігацій як товарів, біржових по своєму походженню. Але акціонерні товариства, хоча і виникали як великі для свого часу підприємства, не могли претендувати на охоплення своєю діяльністю всієї території країни. Виходить, і свої акції вони могли збувати в основному там, де базувалися і були відомі. Тому фондові біржі організуються в центрах великих економічних районів. Це загальна закономірність. Надалі шляхи розвитку можуть бути різними.

Найбільша біржа, як правило, знаходиться в головному фінансовому центрі країни. На цій біржі концентруються акції компаній, що довели масштаби своїх операцій до загальнонаціональних. Провінційні ж біржі поступово марніють. Так складається ***моноцентрична біржова система***. У найбільше закінченому вигляді вона існує в Англії. Власне, серед офіційних біржових назв уже немає Лондонської біржі, однієї з найстарших у світі. З недавніх часів вона іменується Міжнародною фондовою біржею, оскільки вона увібрала в себе не тільки всі біржі Великобританії, але й Ірландії. Моноцентричними є також біржові системи Японії, Франції.

У той же час у країнах, улаштованих по федеративному зразку, більш можливе формування *поліцентричної біржової системи*, при котрій приблизно рівноправні кілька центрів фондової торгівлі. Так сталося в Канаді, де лідирують біржі Монреалю і Торонто, в Австралії – біржі Сіднея і Мельбурна.

Фондовий ринок США в цьому плані специфічний – він настільки великий, що знайшлося місце і для загальноновизнаного лідера – Нью-йоркської фондової біржі, і для ще однієї значної біржі, також розташованої в Нью-Йорку, головному фінансовому центрі, – Американської фондової біржі, і для провінційних бірж. Число останніх за післявоєнні роки скоротилося, але вони залишилися досить міцно стояти на ногах. Тому біржову систему США доводиться класифікувати як побудовану за змішаним типом.

Світовий досвід свідчить, що можливі варіанти кількості бірж у країні. У Швеції, Франції, Англії усього по одній фондовій біржі на країну. У ФРН 80% цінних паперів зосереджені на фондовій біржі у Франкфурті-на-Майні, а інші 20% розкидані по семи дрібним біржам. На біржі в Нью-Йорку котируються акції самих солідних акціонерних товариств, всі інші – на інших більш дрібних біржах [33].

Біржі можуть бути засновані державою як суспільні заклади. У Франції, Італії і ряді інших країн фондові біржі вважаються суспільними установами. Це, правда, виражається лише в тому, що держава дає приміщення для біржових операцій. Біржовики вважаються представниками держави, але діють як приватні підприємці, за свій рахунок.

Біржі можуть бути засновані і на принципах приватного підприємництва, наприклад, як акціонерне товариство. Така організація бірж характерна для Англії, США, України.

Фондова біржа виступає в якості торгового, професійного і технологічного ядра ринку цінних паперів, крім того, біржа є підприємством.

У міжнародній практиці існують різні організаційно-правові форми бірж:

- неприбуткова корпорація (Нью-Йоркська біржа);
- неприбуткова членська організація (Токійська біржа);
- товариство з обмеженою відповідальністю (Лондонська і Сіднейська біржі);
- напівдержавна організація (Франкфуртська біржа);

– інші форми.

Управління біржею. Загальне керівництво діяльністю біржі здійснює рада директорів. У своїй діяльності вона керується статутом біржі, у якому визначаються порядок управління біржею, склад її членів, умови їх прийому, порядок утворення і функції біржових органів.

Для повсякденного керівництва біржею і її адміністративним апаратом рада призначає президента і віце-президента. Крім того, нагляд за всіма сторонами діяльності біржі здійснюють комітети, утворені її членами, наприклад, аудиторський, бюджетний, по системам (комп'ютери), біржовим індексам, опціонам.

Комітет по прийому членів розглядає заявки на прийняття в члени біржі. Комітет по арбітражу заслуховує, розслідує і регулює суперечки, що виникають між членами біржі, а також членами і їх клієнтами. Число і склад комітетів змінюються від біржі до біржі, але деякі із них обов'язкові. Це комітет або комісія з лістингу, що розглядає заявки на включення акцій у біржовий список; комітет по процедурам торгового залу, що разом з адміністрацією визначає режим торгівлі (торгові сесії) і стежить за дотриманням інструкцій із діяльності в торговому залі, а також в інших випадках.

Біржа – це, як правило, некомерційні структури, тобто безприбуткові і тому звільнені від сплати корпоративного прибуткового податку. Для покриття витрат по організації біржової торгівлі біржа стягує з учасників цієї торгівлі ряд податків і платежів. Це податок на угоду, укладену в торговому залі; плата компаній за включення їх акцій у біржовий список; щорічні внески нових членів і т.ін. Ці внески і складають основні статті прибутку біржі [48].

Суб'єкти (учасники біржових операцій). В окремій фондовій операції задіяні три сторони – продавець, покупець, посередник. На початкових етапах модель дуже проста – один посередник зводить продавця з покупцем. При зростанні масштабів фондових операцій з'являється друга модель, і посередників вже двоє: покупець звертається до одного, продавець – до іншого й імовірність збігу мала. При ще більшій інтенсивності фондових операцій складається третя модель: тепер уже самі посередники потребують допомоги, і між ними з'являється ще один. Назвемо його центровим, а його контрагентів фланговими посередниками.

Подивимося на посередництво у фондових операціях з іншої точки зору. Посередник може діяти подвійно. По-перше, за свій рахунок, становлячись на час власником паперів і одержуючи прибуток як різницю між курсами покупки і продажу. На американському позабіржовому ринку таких посередників, як уже згадувалося, називають дилерами. По-друге, він може працювати за певний відсоток від суми операції, тобто за комісійну винагороду, просто приймаючи від своїх клієнтів доручення на купівлю-продаж акцій.

У першій і другій моделях операції посередник може виступати або в одній якості, або в іншій. У третій моделі дотримується поділ праці: центровий посередник працює за свій рахунок, а флангові – на комісійних засадах. Третя модель довгий час, аж до середини 80-х років, існувала на біржі в Лондоні, по ній дотепер функціонує Нью-Йоркська фондова біржа. Центровий посередник у Лондоні іменувався джоббером, у Нью-Йорку – фахівцем. Флангові посередники і там і там іменуються брокерами.

4.2. Зміст і основні цілі фундаментального інвестиційного аналізу на фондовому ринку

Методом прогнозування руху цін фінансових інструментів фондового ринку є фундаментальний аналіз. Фундаментальний аналіз передбачає ретельне вивчення фінансово-господарського становища емітента, прогнозування його майбутнього в контексті стану та ймовірних змін зовнішнього середовища господарювання.

Основною метою фундаментального аналізу є прогнозування майбутніх доходів емітента та пов'язаних з ними дивідендів і балансової вартості акції. Визначивши їх розмір у майбутньому, переводять отримані значення у поточний час. Одержана в результаті розрахунків дисконтована вартість є «справжньою». Якщо вона вища за ринкову ціну, то акція вважається «недооціненою», тобто її варто купувати, оскільки згодом ринкова ціна наблизиться до «справжньої». І навпаки, надто ризиковано, коли ринкова ціна вища за «справжню» вартість, акція є «переоціненою» і купувати її, сподіваючись на майбутнє підвищення цін, надто ризиковано. Якщо ж інвестор мав у своєму портфелі такі акції, то їх бажано продати, а потім знову можна придбати, коли ринкова ціна врешті-решт впаде нижче за «справжню» вартість.

Предмет, зміст і основні цілі фундаментального аналізу узагальнено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Логіка фундаментального аналізу

ПРЕДМЕТ АНАЛІЗУ	ЗМІСТ І ОСНОВНІ ЦІЛІ
Інвестиційна привабливість ринку, підприємства (галузі)	Аналіз ринку (галузі) з метою оцінки зовнішніх чинників, що формують ринкову (галузеву) прибутковість, безпеку і ліквідність інвестицій <u>Оцінка місця підприємства на ринку (в галузі)</u>
Господарська діяльність підприємства	Кількісний та якісний аналіз ресурсів, що використовуються підприємством, процесів трансформації ресурсів (технології та організації), кінцевих результатів діяльності підприємства як внутрішніх чинників, що впливають на прибутковість і ліквідність активів підприємства, безпеки <u>інвестування в підприємство</u>
Прогноз діяльності підприємства	Прогноз майбутньої кон'юнктури ринку, оцінка майбутнього місця підприємства на ринку (в галузі) з метою визначення майбутньої прибутковості, безпеки й ліквідності інвестицій <u>у підприємств</u>

Фундаментальний аналіз здійснюється за допомогою стандартних методів аналізу і прогнозування.

В країнах з розвиненими фондовими ринками широко використовуються рейтингові оцінки акцій і облігацій. Довіра до рейтингів провідних консалтингових фірм настільки висока, що віднесення цінних паперів до того чи іншого класу само по собі може впливати на їхню вартість [20].

В табл. 4.2 – 4.4 наведено рейтингові оцінки простих і привілейованих акцій та облігацій провідних рейтингових агентств.

Таблиця 4.2

Рейтингова оцінка простих акцій

ІНДЕКС ОЦІНКИ	ЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ
A+	Найвища якість
A	Висока якість
A–	Якість вища за середню
B+	Середня якість
B	Якість, нижча за середню
B–	Низька якість
C–	Дуже низька якість

Таблиця 4.3

Рейтингова оцінка привілейованих акцій

ІНДЕКС ОЦІНКИ	ЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ
P+	Найвища якість (привілеї захищено надійними гарантами чи забезпечено високоліквідними активами)
P1	Висока якість (корпорація має високу платоспроможність, активи високоліквідні)
P2	Дуже добра якість (доходи компанії та її активи надійні)
P3	Добра якість (привілеї захищено, але вони мають тенденцію до зменшення якостей за економічних ускладнень)
P4	Помірна якість (існують чинники, що можуть вплинути на спроможність корпорації виплачувати дивіденди)
P5	Низька якість (акції є спекулятивними; немає впевненості, що компанія виплатить дивіденди)

Таблиця 4.4

Рейтингова оцінка облігацій

ІНДЕКС ОЦІНКИ	ЗНАЧЕННЯ ІНДЕКСУ
A ++	Найвища якість (облігації емітовано потужними національними та транснаціональними компаніями, які визнано лідерами у своїх галузях і які мають бездоганну репутацію щодо виконання зобов'язань перед кредиторами)
A +	Дуже добра якість (такі самі, як облігації A ++, але мають дещо нижче відношення активів до боргу)
A	Добра якість (облігації мають позитивні характеристики, але є уразливими до коливань ринкової кон'юнктури)
B ++	Середня якість (облігації є захищеними на момент оцінки, але майбутнє становище емітента не можна впевнено прогнозувати)
B +	Якість нижча за середню (покриття боргу активами є недостатнім)
B	Погана якість (покриття боргу нижче за мінімальний рівень, немає впевненості, що воно поліпшиться)
C	Спекулятивні види облігацій (емітент – молода компанія, немає впевненості в її майбутньому)
D	Виплату відсотків припинено, компанія може перебувати в процесі ліквідації
S	Рейтинг вилучено

Емітентам рейтинги відкривають доступ до ринків відкритих та приватних розміщень капіталу, сприяють розширенню фондового ринку через диверсифікацію джерел капіталу інвесторів та міжнародні ринки, поліпшують умови ціноутворення.

Для **інвесторів** завдяки належній оцінці вони є важливими індикаторами капіталовкладень і сприяють підвищенню ліквідності вторинного ринку.

В Україні існує певний досвід складання рейтингів емітентів та їхніх цінних паперів. Однак довіра до таких рейтингів невисока, оскільки за базу розрахунків вимушено береться обмежена та часто недостовірна інформація. Якщо є можливість оперувати достатньою з позицій повноти та вірогідності інформацією, то рейтинг акцій українських підприємств можна подати так, як це наведено в табл. 4.5 [20].

Таблиця 4.5

Рейтингова оцінка інвестиційних якостей акцій в Україні

РЕЙТИНГ	ЗНАЧЕННЯ РЕЙТИНГУ	ХАРАКТЕРИСТИКА АКЦІЙ (ПІДПРИЄМСТВА)
I Ранг	Найвища інвестиційна привабливість	Підприємство є визнаним лідером у галузі і має високі стабільні прибутки; ризик інвестування мінімальний
2 Ранг	Висока інвестиційна привабливість	Акції майже такі, як акції найвищої інвестиційної привабливості, але показники й перспективи діяльності трохи гірші, ніж у лідерів
3 Ранг	Інвестиційна привабливість вища за середню	Акції мають сприятливі характеристики для інвестування, ці характеристики можуть погіршати в періоди зміни кон'юнктури
4 Ранг	Середня інвестиційна привабливість	Акції мають середні характеристики, які можуть ще погіршати під впливом несприятливих чинників зовнішнього середовища та внутрішніх чинників виробництва
5 Ранг	Інвестиційна привабливість нижча за середню	Інвестиційні якості акцій нижчі за середні, підприємство має істотні проблеми з технологіями, менеджментом тощо
6 Ранг	Інвестиційна привабливість низька	Підприємство має погані перспективи: прибутки замалі (відсутні), технології застарілі, менеджмент неефективний
7 Ранг	Акції є інвестиційно-непривабливими	Підприємство втрачає або вже втратило ринок (є банкрутом)

4.3. Технологія фондового ринку. Первинне розміщення цінних паперів

Первинний ринок – це ринок перших і повторних емісій (випусків) ЦП, на якому відбувається перший продаж ЦП інвесторам.

Розміщення ЦП серед інвесторів може відбуватися двома способами. Перший – самостійне розміщення ЦП емітентами (АТ при додатковому випуску ЦП). Другий – розміщення ЦП за допомогою інвестиційних дилерів (інвестиційно-банківських фірм, інвестиційних банків та фондів) або брокерських фірм-посередників. За таких умов між емітентом та інвестиційним фондом укладається угода про первинне розміщення ЦП.

Процес первинного розміщення ЦП складається з таких етапів:

1. Прийняття емітентом рішення про випуск ЦП.
2. Реєстрація інформації про випуск ЦП та організація передплати на ЦП (відкрите розміщення) або оформлення розміщених ЦП серед конкретних осіб (закрите розміщення).
3. Підбивання підсумків передплати або розміщення ЦП.
4. Реєстрація випуску ЦП.
5. Видача ЦП власникам та (або) реєстрація власника в системі реєстру власників іменних ЦП емітента.

Первинне розміщення ЦП здійснюється: 1) передплатою інвесторів на ЦП; 2) розповсюдженням серед визначеного кола осіб; 3) серед власників попередніх випусків.

Процедура розміщення ЦП нового випуску серед інвесторів інвестиційним банком або брокерською фірмою-посередником називається **андеррайтингом** (від англ. *underwriting* – *передплата*). При цьому інвестиційний банк, як правило, виступає не тільки як гарант розміщення, а й як фінансовий консультант. Він також може сприяти оцінюванню доцільності публічної пропозиції ЦП.

ЦП можуть пропонуватися для закритого та відкритого розміщення. Під **відкритим** розміщенням розуміють те, що коло власників обмежується тільки кількістю ЦП і заздалегідь визначити, хто їх придбає, неможливо. За **закритого** розміщення ЦП розповсюджуються у наперед визначеному колі юридичних та фізичних осіб. Як правило, це – засновники АТ [48].

При закритому розміщенні відкрита передплата на ЦП не проводиться, склад майбутніх власників визначається в момент прийняття рішення про випуск ЦП. Якщо ЦП пропонуються для відкритого продажу, то емітент повинен зареєструвати інформацію про випуск ЦП у НКЦПФР та опублікувати її у друкованих органах ВРУ, КМУ і в офіційному виданні фондової біржі не пізніше, як за 10 днів до початку передплати.

Не пізніше ніж через 15 днів після закінчення терміну відкритого продажу ЦП емітент подає у НКЦПФР звіт про наслідки випуску ЦП, який містить таку інформацію:

- 1) дати початку і закінчення відкритого продажу ЦП;
- 2) фактичну ціну реалізації ЦП;
- 3) кількість реалізованих ЦП;
- 4) загальну вартість реалізованих ЦП порівняно із запланованою;
- 5) для акцій – розподіл коштів до статутного фонду і додаткові власні кошти;
- б) види винагород, виплачені торговцям ЦП.

Звіт підписується емітентом і торговцем ЦП та засвідчується аудиторською організацією. У разі створення АТ мають бути скликані установчі збори.

ЦП нового випуску підлягають обов'язковій реєстрації. *Реєстрація випуску* ЦП має бути проведена не пізніше ніж за 30 днів з моменту подачі заявки з доданням необхідних документів:

- заяви про реєстрацію ЦП;
- засвідченої копії протоколу рішення про випуск ЦП;
- нотаріально засвідченої копії статуту емітента, зразка бланка ЦП, сертифіката іменного ЦП;
- підтверджених аудитором балансу, звіту про фінансові результати та їх використання, довідки про фінансовий стан за останній повний фінансовий рік;
- копії свідоцтва про державну реєстрацію АТ.

Емітент має право на випуск ЦП з моменту реєстрації випуску ЦП або інформації про їх випуск. Підстави для відмови:

- невідповідність умов випуску ЦП чинному законодавству;

– неповнота інформації про випуск ЦП або її невідповідність вимогам законодавчих актів;

– невідповідність фінансово-економічного стану емітента таким вимогам як: беззбитковість протягом трьох останніх років; відсутність заборгованості кредиторам і за платежами в бюджет; відсутність повністю оплаченого статутного фонду.

При безпалеровому випуску ЦП емітент після реєстрації повинен оформити та депонувати *глобальний сертифікат* (документ, оформлений на весь випуск ЦП у бездокументній формі, який підтверджує право на здійснення операцій з ЦП цього випуску в Національній депозитарній системі) у депозитарії.

Після реєстрації випуску ЦП емітенту видається Свідоцтво, яке є підставою для придбання бланків ЦП або для їх друкування. Не пізніше ніж через 6 місяців після реєстрації випуску акцій АТ зобов'язане видати акціонерам акції (сертифікати акцій). Акції можуть бути видані одержувачу (покупцю) тільки після повної оплати їх вартості.

ЦП оплачуються в гривнях, іноземній валюті (згідно зі статутом) або передачею майна. Незалежно від форми оплати вартість ЦП виражається в гривнях.

Акції купують:

- 1) при створенні АТ – на підставі договору з його засновниками;
- 2) за додаткового випуску акцій у зв'язку зі збільшенням статутного фонду – на підставі договору з товариством.

Облігації всіх видів можуть бути придбані громадянами лише за рахунок їхніх особистих коштів.

У разі, коли особа купила ЦП до опублікування інформації про зміни в господарській діяльності емітента, що впливають на вартість ЦП або розмір доходу від них, можна протягом 15 днів з моменту публікації цієї інформації розірвати договір в односторонньому порядку. При розірванні договору емітент зобов'язаний, на вимогу названої особи, відшкодувати їй витрати і можливі збитки, пов'язані з передплатою або купівлею ЦП.

Емітент у разі невиконання умов передплати на ЦП зобов'язаний повернути передплатникам на їхню вимогу всі одержані від них кошти зі сплатою відсотків за весь термін їх утримання. Також емітент несе

відповідальність за відшкодування збитків, завданих недостовірною інформацією про ЦП.

4.4. Організаційно-правові засади функціонування фондових бірж в Україні

Діяльність фондової біржі регламентується Законом України від 23.02.2001 року «Про цінні папери та фондовий ринок», іншими законодавчими актами України, статутом та правилами фондової біржі.

На кінець 2017 року в Україні діяльність з організації торгівлі здійснювали 8 фондових бірж: Перспектива, ПФТС, Українська міжбанківська валютна біржа, Українська фондова біржа, Українська біржа, Київська міжнародна фондова біржа, Універсальна, ІННЕКС.

Фондова біржа (ФБ) – організація, яка створюється без цілі створення прибутку та займається виключно організацією і укладанням угод купівлі та продажу ЦП і їх похідних. Вона не може здійснювати операції з ЦП від свого імені та чи дорученням клієнтів, а також виконувати функції депозитарію [7].

Фондова біржа набуває прав юридичної особи з моменту її реєстрації в Національній комісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР). Підставою для діяльності фондової біржі є Свідоцтво про реєстрацію.

Засновниками біржі можуть бути не менше 20 торговців ЦП. Частка статутного фонду, що належить одному акціонеру, не має перевищувати 5 %.

Статут та правила фондової біржі затверджуються її вищим органом зборами акціонерів.

У статуті фондової біржі визначається:

- найменування і місцезнаходження фондової біржі;
- найменування і місцезнаходження засновників;
- розмір статутного фонду;
- права та обов'язки членів фондової біржі;
- організаційна структура ФБ;
- компетенція і порядок створення керівних органів ФБ;
- порядок і умови відвідування ФБ;
- порядок і умови застосування санкцій, встановлених ФБ;
- порядок припинення діяльності ФБ.

Правила ФБ передбачають:

- види угод, що укладаються на ФБ;
- порядок торгівлі на ФБ;
- умови допуску ЦП на ФБ;
- умови і порядок передплати на ЦП, що котируються на ФБ;
- порядок формування цін біржового курсу та їх публікації;
- обов'язки членів біржі щодо ведення обліку та інформації, внутрішній порядок роботи комісій ФБ, порядок їх діяльності;
- види послуг, що надаються ФБ, і розмір плати за них;
- правила ведення розрахунків на ФБ;
- інші положення.

Державне регулювання діяльності ФБ здійснює НКЦПФР. Оскільки ФБ є АТ, її діяльність припиняється в порядку, передбаченому законодавству України про господарські товариства. Фінансовий фондовий ринок України повинен складатися з трьох провідних елементів: єдиної національної ФБ; єдиного клірингового банку; а також єдиного Центрального депозитарію.

Для спрощення процедури передачі ЦП від одного власника до іншого, збільшення гарантій для власників ЦП щодо обліку прав на ЦП та їх зберігання створюється *Національна депозитарна система*.

Іншим важливим учасником централізованої системи електронного обігу ЦП є **Кліринговий банк**, який здійснює кліринг операцій з ЦП. Оскільки біржа – небанківська установа, вона є тільки місцем проведення торгів, котирування та реєстрації угод, то здійснювати платежі за угодами можуть спеціалізовані банки, де відкриваються рахунки учасників угод.

Отже, Кліринговий банк обслуговує розрахунки між учасниками біржових угод за системою «оплата проти поставки». Оплата за ЦП здійснюється одночасно з передачею паперів, а переказ платежу має відбутися щонайпізніше наприкінці дня, визначеного для виконання угод.

Будь-яка торговельна угода обов'язково здійснюється за посередництвом Клірингового банку та Депозитарію, які беруть на себе зобов'язання щодо переміщення ЦП і грошей між торговцями-професіоналами.

Функціонування централізованого ринку ЦП неможливе без **брокерських контор**. Брокерською конторою ФБ є господарське товариство (як правило, товариство з обмеженою відповідальністю), яке має дозвіл на

здійснення діяльності з ЦП, є членом або підрозділом члена ФБ, власником брокерського місця чи орендарем брокерського місця та зареєстроване на ФБ.

Брокерська контора має право:

- укладати біржові угоди з купівлі-продажу ЦП від свого імені і за свій рахунок, а також від імені і за рахунок осіб, які не мають права на укладання угод на біржі;
- користуватися всіма видами послуг, що надаються біржею;
- виконувати інші види правочинних дій, що супроводжують угоду.

Головним агентом брокерської контори є *брокер*, який укладає угоди (біржові контракти) між покупцями і продавцями товарів, ЦП, валют, інших цінностей на фондових і товарних біржах. Брокер здійснює біржові операції за дорученням та за рахунок клієнтів, отримуючи за посередництво певну плату (брокерську комісію) [35].

На фондовій біржі обертаються ЦП АТ чи інших емітентів, які пройшли біржову експертизу і включені до біржового списку (лістинг).

Лістинг – це допуск ЦП до обігу і котирування на ФБ на підставі їх економічної експертизи, до маркетингу – вивчення попиту і пропозиції, а також котирування – визначення біржових курсів.

Так, наприклад, для того, щоб потрапити до біржового списку Нью-Йоркської ФБ, корпорація повинна подати аудиторський (фінансовий) звіт за останній рік та іншу детальну інформацію. Крім того, на біржі встановлено ряд мінімальних кількісних стандартів, показникам яких має відповідати кандидат на лістинг. До торгів на ФБ України допускаються ЦП, які випущені та зареєстровані у НКЦПФР. Внесення ЦП до біржового реєстру здійснюється за рішенням Котирувальної комісії біржі, яке приймається на підставі ретельної експертизи фінансово-економічної та матеріально-технічного стану емітента, його виробничої бази тощо.

Однак, коли виникають сумніви щодо фінансово-економічного стану емітента або його платоспроможності, біржа після ретельної перевірки всіх наявних фактів мусить провести процедуру *делістингу*, тобто вилучити конкретні ЦП з обігу та котирування.

Торгівля ЦП на фондовій біржі проводиться кількома способами:

1. **«Простий аукціон».** При цьому способі продавці ЦП (до початку торгів) подають свої пропозиції на продаж тих чи інших фондових

інструментів, які зазначаються у котирувальному бюлетені. Ці бюлетені розповсюджуються між учасниками торгових сесій, які вступають між собою у змагання за право придбання названих там ЦП. Покупцями стають учасники аукціону, що назвали найвищу ціну.

2. **«Подвійний аукціон».** За такої форми торгів змагання відбувається не тільки між покупцями за право придбати фондові інструменти, а й між продавцями за право реалізувати їх.

Подвійні аукціони можуть існувати у формі:

- онкольних ринків;
- безперервних аукціонів.

При онкольній системі торгів протягом певного часу відбувається нагромадження замовлень на придбання та продаж ЦП, на основі яких встановлюються офіційні ціни на кожний вид фондових інструментів.

Система безперервних аукціонів використовується тоді, коли ЦП постійно користуються попитом і постійно пропонуються. При цьому замовлення на купівлю чи продаж ЦП виконуються негайно після їхнього надходження.

Кожна біржа самостійно вибирає свій метод проведення торгів. Місцем проведення торгів є операційний зал біржі. Торги різними видами ЦП здійснюються в різних місцях операційного залу або в різний час на одному місці.

Брати участь у торгах мають право:

- 1) брокери, що діють на підставі доручень від брокерських контор, відкритих при біржі;
- 2) спеціалісти, що є представниками апарату біржі і ведуть торги та реєструють угоди;
- 3) помічники спеціалістів (не більше 2-х осіб);
- 4) юридичні особи, які не є членами біржі, але мають дозвіл на здійснення операцій з ЦП та оплатили разовий чи строковий абонемент з правом укладання угод.

ЦП, допущені до торгів на ФБ, проходять котирування.

Котирування – це найвища ціна, яку покупець пропонує за ЦП, і найменша ціна, за якою продавець готовий його продати в цей момент. Ціна, визначена в угоді щодо ЦП, називається курсом ЦП. Курсова ціна, як правило,

є в прямій залежності від доходів на ЦП і в обернено пропорційній залежності від позикового відсотка.

На фондовій біржі світу допускаються до виконання такі види операцій з ЦП: касові операції; операції на строк; операції з опціоном; ф'ючерсні операції.

Сутність **касової операції** полягає в тому, що оплата куплених ЦП здійснюється негайно або, зважаючи на технічні причини можливої затримки переказів, у встановлено сталі терміни. Відповідно до правил Української фондової біржі розрахунки мають бути здійснені не пізніше четвертого робочого дня, починаючи з наступного дня за укладенням угоди.

При здійсненні **операцій на строк** з ЦП передача куплених на біржі ЦП і їх оплата проводиться через певний період (як правило, до одного місяця) за ціною та у строк, що визначені в угоді, або відповідно до встановленого біржею дня розрахунку за угоди.

Поняття **операцій з опціоном** на ФБ відповідає операціям з опціоном на товарній біржі. Різниця полягає лише в тому, що на товарних біржах опціон виписується на біржові контракти, за якими проводиться торгівля реальним товаром, а на ФБ опціон виписується на різноманітні фондові цінності: акції, боргові зобов'язання, біржові індекси. Сутність операцій з опціоном полягає в тому, що вони укладаються за принципом угод на строк, але дають можливість відмовитися від зобов'язань, виплативши іншій стороні раніше обумовлену суму.

Ф'ючерсні операції – строкові угоди на біржах з купівлі-продажу сировинних товарів, золота, валюти, фінансових та кредитних інструментів за фіксованою на момент укладення угоди ціною, але з виконанням операцій через певний проміжок часу.

Важливим показником для українського фондового ринку є досягнення рівня світових фінансових ринків, збільшення попиту на акції українських емітентів з боку іноземних фондів, а також поступове переміщення на фондовий ринок засобів з валютного ринку і ринку банківських депозитів.

4.5. Позабіржовий ринок цінних паперів

Торгівля ЦП може здійснюватися на біржі, а також за її межами, тобто на позабіржовому ринку. Позабіржовий ринок можна поділити на дві частини:

організаційно оформлений (торговельні системи) та неорганізований («вуличний», дилерський ринок).

На позабіржовому ринку продаються облигації та не включені у біржовий список акції. Ціни на ньому, як правило, встановлюються в ході переговорів між продавцем і покупцем [36]. На цьому ринку посередником є дилер, що виступає як агент в угоді з клієнтом. Дилери, як правило, спеціалізуються по-різному: одні торгують акціями, інші – облигаціями корпорацій, ще інші – державними ЦП. Дилери можуть займати на ринку ЦП *довгі і короткі позиції*. Якщо дилер сформував запас ЦП з метою подальшого перепродажу, – то це довга позиція. Проте за умов сприятливої ринкової ситуації дилер може продавати ЦП, навіть не маючи їх на руках, тоді кажуть, що на ринку зайнято коротку позицію.

В Україні дилерський ринок носить стихійний характер. В лютому 1996 року в нашій країні організаційний позабіржовий ринок очолювала *Позабіржова фондова торговельна система* (ПФТС).

Функції та повноваження ПФТС передбачають:

- 1) участь у підготовці законопроектів і підзаконних актів, що стосуються обігу ЦП, зокрема випущених місцевими органами влади;
- 2) опрацювання єдиних норм, стандартів і правил діяльності на позабіржовому фондовому ринку, зокрема норм професійної та етичної поведінки членів ПФТС;
- 3) методичну, інформаційну, юридичну та технічну допомогу членам ПФТС через консультації, експертизи, дослідження кон'юнктури фондового ринку України та інших країн;
- 4) організацію роботи з підвищення професійного рівня спеціалістів фондового ринку;
- 5) розроблення системи інформаційного обміну між учасниками ринку ЦП;
- 6) вирішення суперечок між членами ПФТС.

Сучасна *ПАТ «Фондова біржа ПФТС»* – один з найбільших організаторів торгів цінними паперами в Україні. ПФТС є організатором торгів акціями, облигаціями внутрішніх та зовнішніх державних позик, облигаціями місцевих позик, облигаціями підприємств, казначейськими зобов'язаннями України, ощадними сертифікатами, інвестиційними сертифікатами. Діє на

підставі ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України.

Станом на початок 2018-го року членами біржі є 60 професійних учасників ринку цінних паперів (провідні банки та інвестиційні компанії). В Біржовому списку ПФТС знаходиться 636 цінних паперів. Фондова біржа ПФТС входить до Світової Федерації Фондових Бірж та Міжнародної Асоціації бірж країн СНД.

Членами ПФТС можуть бути торговці цінними паперами, які мають ліцензію на право провадження діяльності з торгівлі цінними паперами, мають договір з біржею, виконують свої членські обов'язки, відповідають визначеним критеріям платоспроможності, ліквідності та стабільності фінансового стану, мають у своєму штаті не менше встановленої Правлінням біржі мінімальної чисельності сертифікованих уповноважених осіб. Доступ до Торговельної системи ПАТ «Фондова біржа ПФТС» здійснюється за допомогою програмного забезпечення, яке встановлене на комп'ютер користувача в торговому та/або переглядовому режимах.

ПФТС підтримує розвиток клірингової, розрахунково-депозитарної, реєстраційної та інших систем інфраструктури фондового ринку. У розроблених ПФТС «Правилах ПАТ «Фондова біржа ПФТС» подано терміни фондового ринку, визначено порядок доступу в ПФТС, вимоги до зареєстрованого торговця ЦП, процедуру котирування, зобов'язання сторін фондових операцій, систему зайнятості тощо. Отже, значне вдосконалення організаційних форм позабіржового ринку можна розглядати як крок на шляху поступового зближення з фондовим ринком і створення єдиної системи фондового ринку.

Тести для самоперевірки

1. Фондова біржа – це:

- 1) стихійний ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами;
- 2) організаційний, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами;
- 3) організаційний ринок, діючий за умови необхідності здійснення операцій з цінними паперами.

2. Фондова біржа в Україні утворюється та діє в організаційно-правовій формі:

- 1) акціонерного товариства;
- 2) повного товариства;
- 3) товариства з додатковою відповідальністю;
- 4) товариства з обмеженою відповідальністю.

3. Чи має право фондова біржа здійснювати операції з цінними паперами від власного імені та за дорученням клієнтів?

- 1) має право, якщо це зазначено у статуті біржі;
- 2) має право, якщо є дозвіл Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
- 3) не має права.

4. Гарантоване розміщення цінних паперів емітентів визначається як:

- 1) валютування;
- 2) котирування;
- 3) андеррайтинг;
- 4) кліринг.

5. Допуск цінних паперів до обігу і котирування на фондовій біржі на підставі відповідності умовам та вимогам, установленим у правилах фондової біржі:

- 1) андеррайтинг;
- 2) лістинг;
- 3) опціон;
- 4) делістинг.

6. Характеризує рівень спроможності емітента своєчасно та у повному обсязі обслуговувати зобов'язання за цінними паперами:

- 1) інтегральна оцінка цінних паперів;
- 2) рейтингова оцінка цінних паперів;
- 3) експертна оцінка цінних паперів.

7. Діяльність фондової біржі в Україні зупиняється у тому разі, якщо:

- 1) кількість її членів стала меншою за 5;
- 2) кількість її членів стала меншою за 20;
- 3) кількість її членів стала меншою за 25.

ТЕМА 5. ЛІЗИНГОВІ ПОСЛУГИ

- 5.1. Суть та значення лізингових угод
- 5.2. Види лізингу. Фінансовий лізинг
- 5.3. Основні елементи договору фінансового лізингу

5.1. Суть та значення лізингових угод

До найхарактерніших видів фінансових послуг належать лізингові послуги. У світовій практиці термін «лізинг» використовується для визначення різноманітних угод, які базуються на оренді товарів тривалого користування. Залежно від терміну, на який укладається договір оренди, розрізняють три види операцій:

- короткострокова оренда (*рентинг*) – на термін від одного дня до одного року;
- середньострокова оренда (*хайринг*) – на строк від одного року до трьох років;
- довгострокова оренда (*лізинг*) – на строк від трьох років до 20 і більше.

Як правило, під *лізингом* мають на увазі довгострокову оренду машин і обладнання, куплених орендодавцем для орендатора метою їх виробничого використання, при збереженні права власності на їх за орендодавцем на весь термін договору [23].

Економічна суть лізингу полягає, перш за все, в інвестуванні коштів у придбання майна, що передається інвестором – лізингодавцем у користування лізингоодержувачу на умовах поступової сплати вартості майна і винагороди лізингодавця.

Щодо фінансового лізингу, то тут йдеться і про надання кредиту в специфічній майновій формі. Присутність при лізингу передачі майна у тимчасове платне користування дозволяє розглядати його і як один із специфічних видів майнового найму. Разом із хайрингом, рентингом і побутовим прокатом лізинг належить до видів найму майна і майнових прав, які спеціально набуваються підприємцями для передачі їх у користування іншим особам.

На відмінну від договору купівлі-продажу, за яким право власності на товар переходить від продавця до покупця, при лізингу право власності на предмет оренди зберігається за орендодавцем, а лізингоодержувач придбаває лише право на його тимчасове використання. Після закінчення терміну лізингового договору лізингоодержувач може придбати об'єкт угоди за погодженою ціною, продовжити лізинговий договір або повернути обладнання власнику після закінчення терміну договору.

З економічного погляду лізинг подібний до кредиту, наданого на купівлю обладнання. Під час кредиту в основні фонди позичальник вносить в установлені терміни платежі на погашення боргу, при цьому банк для забезпечення повернення кредиту зберігає за собою право власності на об'єкт кредитування до повного погашення позики. Під час лізингу орендатор стає власником взятого в оренду майна тільки після закінчення терміну договору і виплати ним повної вартості орендованого майна. Але така подібність характерна лише для фінансового лізингу, а для оперативного лізингу спостерігається велика подібність з класичною орендою обладнання.

За своєю юридичною суттю лізингова угода – своєрідний вид довгострокової оренди інвестиційних цінностей.

Питання про розмежування понять оренди і лізингу майна є актуальними. Відмінності у правовому регулюванні цих форм найму, у складі орендної плати і лізингового платежу, можливості переходу об'єкта фінансового лізингу у власність наймача на фоні фактичної заборони щодо укладання договорів оренди з викупом, інші переваги лізингу створюють умови підміни понять й укладання договору лізингу там, де мають місце суто орендні відносини.

Чітке визначення лізингової операції має важливе практичне значення, оскільки при недотриманні встановлених законом правил її оформлення, вона не може бути визнана лізинговою угодою, що для учасників операції може обернутися несприятливими фінансовими наслідками.

Відповідно до чинного Господарського кодексу України *лізинг* – це господарська діяльність, спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів, яка полягає в наданні за договором лізингу однією стороною (лізингодавцем) у виключне користування другій стороні (лізингоодержувачу) на визначений строк майна, що належить лізингодавцю або набувається ним у власність (господарське відання) за дорученням чи

погодженням лізингоодержувача у відповідного постачальника (продавця) майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Об'єктом лізингу може бути нерухоме і рухоме майно, призначене для використання як основні фонди, не заборонене законом до вільного обігу на ринку і щодо якого немає обмежень про передачу його в лізинг [1].

Майно, яке є державною (комунальною) власністю, може бути об'єктом лізингу тільки за погодженням з органом, що здійснює управління цим майном, відповідно до закону.

Не можуть бути об'єктами лізингу земельні ділянки, інші природні об'єкти, а також цілісні майнові комплекси державних (комунальних) підприємств та їх структурних підрозділів.

Перехід права власності на об'єкт лізингу до іншої особи не є підставою для розірвання договору лізингу.

Згідно із діючим Цивільним кодексом України, за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, або майно спеціально придбане лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов, на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі).

До договору лізингу застосовуються загальні положення про найм (оренду) з урахуванням особливостей, встановлених §6 Цивільного кодексу України та законом про лізинг.

До відносин, пов'язаних з лізингом, застосовуються загальні положення про купівлю-продаж та положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом.

Учасниками лізингової угоди є лізингодавець, кредитно-фінансова установа, яка діє як кредитор, лізингоодержувач, постачальник майна і страхова компанія.

Лізингодавцем можуть бути:

– лізингова компанія, що сформована з метою здійснення лізингових операцій, основною і фактично єдиною функцією якої є оплата майна, тобто фінансування угоди;

– банк або його філія, у статуті яких передбачений цей вид підприємництва;

– будь-яка фірма або підприємство, для яких лізинг є не профільюючим видом діяльності, але й не забороненою статутом сферою підприємництва і яка має фінансові джерела для проведення лізингових операцій.

Лізингова компанія – організація, яка купує, предмети тривалого кредитування (машини, обладнання, транспортні засоби тощо) і надає їх у довгострокову оренду (на 5–8 років і більше) фірмі-орендарю, яка поступово сплачує лізинговій компанії вартість взятого в оренду майна.

Кредитором може бути будь-яка кредитно-фінансова установа, яка позичає грошові ресурси лізингодавцю для надання лізингової послуги.

Лізингоодержувачем є юридична особа будь-якої форми власності: державне підприємство, організація, кооператив, акціонерне товариство тощо.

Постачальником майна може бути також будь-яка юридична особа: виробник майна, постачальницько-збутова, торговельна організація, кооператив та ін.

Четвертим учасником лізингової угоди, зазвичай, є **страхова компанія**, яка здійснює страхування технічних фінансових ризиків.

У класичній лізинговій угоді взаємовідносини між суб'єктами будуються за такою схемою: майбутній лізингоотримувач, що потребує певні види майна, самостійно підбирає постачальника, який володіє цим майном. У силу відсутності власних засобів і доступу до позикових засобів для придбання його у власність він звертається до майбутнього лізингодавця, що має необхідні кошти, з проханням про його участь в угоді. Це виражається в покупці ним майна в постачальника у власність і наступній його передачі лізингоотримувачу в користування на обумовлених умовах [26].

Залежно від економічних умов кількість учасників угоди може розширюватися або скорочуватися. Крім перерахованих трьох сторін, в угоді в багатьох випадках беруть участь брокерські лізингові фірми, що безпосередньо не займаються наданням майна, а виконують роль посередників між постачальником, лізингодавцем і лізингоотримувачем. За кордоном при значних багатомільйонних угодах кількість учасників може збільшуватися до п'яти-шести, серед яких брокерські фірми, трастові корпорації, що фінансують заснування та ін.

5.2. Види лізингу. Фінансовий лізинг

Сучасний світовий ринок лізингових послуг характеризується різноманітністю видів лізингу, моделей лізингових контрактів і юридичних норм, які регулюють лізингові операції.

У світовій практиці при виділенні видів лізингу виходять насамперед з ознак їхньої класифікації, що характеризують: сектор ринку, де проводяться лізингові операції; відношення до орендованого майна; ступінь окупності лізингового майна; врахування податкових, амортизаційних пільг; тип фінансування лізингової операції; тип лізингового майна; форма організації і техніка проведення лізингових операцій; характер лізингових платежів; ознаки окупності (умови амортизації) майна.

1. Залежно від сектора ринку, де проводяться лізингові операції, виділяють:

– **внутрішній лізинг**, коли всі учасники угоди представляють одну країну;

– **зовнішній (міжнародний) лізинг**, до якого належать угоди, де хоча б одна із сторін належить до різних країн. До цього ж виду лізингу відносять і угоди, укладені лізингодавцем і лізингоотримувачем однієї країни, якщо хоча б одна із сторін є спільним підприємством. У свою чергу, зовнішній лізинг поділяється на: *імпортний*, коли зарубіжною стороною є лізингодавець, та *експортний*, коли зарубіжною стороною є лізингоодержувач;

– **міжнародний транзитний лізинг** має місце в тих випадках, коли лізингодавець однієї країни бере кредит або купує обладнання в іншій країні і передає його лізингоодержувачу, який знаходиться в третій країні.

2. За відношенням до орендованого майна (або за обсягом обслуговування) лізинг поділяється на:

– **чистий** – усі витрати щодо обслуговування майна приймає на себе лізингоодержувач. При цьому він переводить лізингодавцю чисті (нетто) платежі;

– **повний** (з повним набором послуг, або «мокрый» лізинг) – при якому лізингодавець приймає на себе всі витрати з обслуговування майна. Його використовують, як правило, виробники устаткування. Різновидом «мокрого» лізингу можна назвати лізинг «під ключ»;

– **частковий** (з частковим набором послуг) – на лізингодавця покладаються лише окремі функції з обслуговування майна.

3. За ступенем окупності майна лізинг поділяється на:

– **лізинг із повною (чи близькою до повної) окупністю**, коли протягом терміну дії лізингового договору відбувається повна чи близька до повної амортизація майна і, відповідно, виплата лізингодавцю вартості майна;

– **лізинг з неповною окупністю**, при якому протягом терміну дії одного лізингового договору відбувається часткова амортизація майна й скуповується тільки його частина.

4. З урахуванням податкових, амортизаційних пільг розрізняють лізинг:

– **з використанням пільг із оподаткування майна, прибутку, ПДВ, різних зборів, прискореної амортизації тощо**. У свою чергу, цей лізинг поділяється ще на два види: *фіктивний* – має спекулятивний характер і розрахований на отримання прибутку за рахунок діючих у країні пільг (з оподаткування майна, прибутку, ПДВ, прискореної амортизації і т. ін.); *дійсний лізинг* – у правовому відношенні повинен відповідати чинному законодавству й економічній сутності лізингової форми підприємницької діяльності;

– **без використання пільг**.

5. За типом фінансування лізинг поділяється на:

– **терміновий**, коли має місце одноразова оренда майна;

– **поновлюваний (револьверний)**, при якому після закінчення першого терміну договір лізингу продовжується на наступний період.

Різновидом поновлюваного лізингу є **генеральний лізинг**, що дає можливість при постійній і перевірній співпраці лізингоодержувача з лізинговою компанією укласти загальний договір на надання лізингової лінії, після чого лізингоодержувач може, якщо треба, брати додаткове обладнання без укладання нових договорів. Це дуже важливо для підприємств з безупинним виробничим циклом і при жорсткій контрактній кооперації з партнерами, насамперед закордонними. За умовою угоди в режимі генерального лізингу лізингоотримувачу у випадку виникнення термінової непередбаченої необхідності в одержанні додаткового устаткування достатньо направити лізингодавцю запит на постачання необхідного устаткування з посиленням на узгоджений перелік або каталог. Наприкінці періоду, на який

укладена угода, здійснюється перерахунок лізингових платежів з урахуванням різночасності витрат лізингодавця та укладається нова угода.

6. За типом майна розрізняють:

– *лізинг рухомості* (устаткування, техніка, автомобілі тощо), у тому числі нової та тієї, що вже використовувалася;

– *лізинг нерухомості* (будинки, споруди, судна, літаки).

7. Залежно від форми організації і техніки проведення розрізняють:

– *прямий лізинг*, при якому власник майна (постачальник) самостійно здає об'єкт у лізинг (двостороння угода). Лізинг за участю двох сторін, за оцінками провідних західних експертів, займає відносно скромне положення в загальній кількості укладених лізингових угод. Його частка не перевищує 5–7%. По суті, цю угоду не можна назвати класичною, тому що в ній не бере участь лізингова компанія;

– *непрямий лізинг (посередницький)*, коли передача майна в лізинг відбувається через посередника. Такого роду угода схожа з класичною лізинговою операцією, тому що в ній беруть участь постачальник, лізингодавець і лізингоодержувач. Кожний з них діє окремо і самостійно;

– *пайовий (лізинг за участю безлічі сторін, або роздільний лізинг)* – це здійснення лізингу за участю суб'єктів лізингу на основі укладання багатостороннього договору і залучення одного або більше кредиторів, які беруть участь у цьому, інвестуючи свої грошові кошти. Цей вид лізингу розповсюджений як форма фінансування складних, великомасштабних об'єктів, таких, як авіатехніка, морські і річкові судна, комплектне устаткування підприємств, залізничний і рухомий склад, бурові платформи і т. ін. Такий лізинг називається ще *груповим* або *акціонерним*, тобто лізингом за участю декількох компаній постачальників, лізингодавців і залученням кредитних засобів у банків, а також із страхуванням лізингового майна і поверненням лізингових платежів за допомогою страхових пулів. Однією з форм прямого лізингу варто визнати *зворотний лізинг*, що являє собою систему взаємозалежних угод, при якій фірма – власник землі, будинків, споруд чи устаткування – продає цю власність фінансовому інституту й одночасно оформляє угоду про довгострокову оренду своєї колишньої власності на умовах лізингу. *Лізинг постачальнику* відрізняється від зворотного тим, що постачальник, хоч і виступає як продавець і орендар одночасно, однак не є

користувачем майна, яке він обов'язково передає в сублізинг третій особі. *Сублізинг* – це операція, за якою лізингоодержувач здає майно в лізинг третій особі. При цьому лізингова операція між двома першими партнерами залишається в силі (тобто лізингоодержувач за договором сублізинга передає іншим лізингоодержувачам при згоді лізингодавця майно, що є об'єктом лізингу).

8. За характером лізингових платежів визначають:

- *грошовий лізинг*, який має місце у випадку, коли всі платежі здійснюються в грошовій формі;
- *компенсаційний лізинг*, який передбачає платежі у формі поставок товарів, які надають один одному лізингодавець і лізингоодержувач;
- *змішаний лізинг*, який передбачає змішані грошові і компенсаційні платежі.

9. Відповідно до ознак окупності (умов амортизації) майна виділяють:

– *фінансовий лізинг* – це взаємини партнерів, що передбачають протягом періоду дії угоди між ними виплату лізингових платежів, які покривають повну вартість амортизації або устаткування велику його частину, додаткові витрати і прибуток лізингодавця.

– *оперативний чи сервісний, лізинг* – це орендні відносини, при яких витрати лізингодавця, пов'язані з придбанням предметів, які здаються в оренду, не покриваються орендними платежами протягом одного лізингового контракту. Він укладається найчастіше на термін від декількох місяців до трьох років. У міжнародній практиці вже давно застосовують рекомендації для лізингових операцій Комітету з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, згідно з якими при наявності хоча б однієї з чотирьох ознак договір повинен визнаватися договором фінансового лізингу:

- лізингове майно передається після закінчення терміну дії договору лізингоодержувачу;
- лізингоодержувач має опціон на придбання майна за справедливою ціною;
- термін лізингу співпадає з корисним терміном служби лізингового майна;
- величина мінімальних лізингових платежів більша або рівна вартості майна. При відсутності всіх цих ознак договір класифікується як договір оперативного лізингу.

Українське законодавство допускає застосування таких видів лізингу:

- прямий;
- непрямий;
- зворотний;
- пайовий;
- міжнародний;
- фінансовий;
- оперативний.

Згідно зі ст. 806 Цивільного кодексу України *прямий лізинг* виникає у випадку, якщо за договором лізингу одна сторона (лізингодавець) передає або зобов'язується передати другій стороні (лізингоодержувачеві) у користування майно, що належить лізингодавцю на праві власності і набуте ним без попередньої домовленості із лізингоодержувачем, на певний строк і за встановлену плату (лізингові платежі); *непрямий лізинг* – у випадку придбання майна лізингодавцем у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 292 Господарського кодексу України залежно від особливостей здійснення лізингових операцій лізинг може бути двох видів – *фінансовий* чи *оперативний*, а за формою здійснення – зворотним, пайовим, міжнародним тощо.

У Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про лізинг»» визначено тільки один вид лізингу – фінансовий.

Між тим, у світі відомо понад 20 форм і видів лізингу.

Під **фінансовим лізингом** в економічній літературі мають на увазі такий вид лізингу, при якому лізингодавець зобов'язується придбати у власність вказане лізингоотримувачем майно у певного продавця і передати лізингоотримувачу це майно як предмет лізингу за певну плату, на певний строк, на певних умовах у тимчасове володіння і користування.

При цьому термін, на який предмет лізингу передається лізингоотримувачу, порівняний за протяжністю з терміном повної амортизації предмету лізингу чи перевищує його.

Предмет лізингу переходить у власність лізингоодержувачу після закінчення дії договору лізингу чи до його закінчення за умови виплати лізингоодержувачем повної суми, передбаченої договором лізингу.

Згідно із Законом України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 року № 723/97–ЕР **фінансовий лізинг** – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов’язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі) [8].

Таким чином, фінансовий лізинг характеризується такими основними рисами:

- лізингодавець закупає майно для наступної передачі його в лізинг не на свій страх і ризик, а за вказівкою лізингоодержувача;
- ризик випадкової загибелі чи його пошкодження, всі види цивільної відповідальності, які можуть виникнути у зв’язку з використанням орендованих цінностей, несе орендатор;
- лізингова угода укладається на термін не менше одного року;
- крім лізингодавця і лізингоотримувача, в угоді бере участь третя сторона — продавець об’єкта угоди;
- неможливість завершення договору і переходу права власності до виплати лізингоотримувачем повної суми.

Із визначення слідує, що не можна в договорі встановлювати термін лізингу, за протяжністю менший одного року. Наприклад, у США для того, щоб угода задовольняла умови фінансового лізингу, крім всього іншого, передбачається два нормативи: період лізингу не перевищує 80% терміну служби обладнання, у кінці терміну лізингу обладнання повинно мати оціночну вартість не менше 20 % від його початкової вартості.

5.3. Основні елементи договору фінансового лізингу

Основу угоди фінансового лізингу складають:

- предмет угоди;
- суб’єкти угоди (сторони лізингового договору);
- термін лізингового договору (період лізингу);
- послуги, що надаються за лізингом.

Предметом договору фінансового лізингу (далі – предмет лізингу) може бути неспоживча річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних фондів. Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці). Майно, що перебуває в державній або комунальній власності та щодо якого відсутня заборона передачі в користування та/або володіння, може передаватися в лізингу порядку, встановленому цим Законом.

Суб'єктами фінансового лізингу можуть бути: *лізингодавець* – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу; *лізингоодержувач* – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця; *продавець (постачальник)* – фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу; *інші юридичні або фізичні особи*, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

У більшості країн Заходу лізингодавцями є філії чи дочірні компанії промислових і торгових фірм, банків і страхових компаній. При цьому найчастіше лізингові компанії контролюються банками.

Упровадження банків на ринку лізингових послуг пов'язано, перш за все, з тим, що лізинг – капіталомісткий вид бізнесу, а банки – основні тримачі грошових ресурсів. По-друге, лізингові послуги за своєю економічною природою тісно пов'язані з банківським кредитуванням і є своєрідною альтернативою останньому.

Конкуренція на фінансовому ринку вимагає від банків активного розширення цих операцій.

При цьому банки контролюють незалежні лізингові фірми, надаючи їм кредити. Кредитуючи лізингові товариства, вони непрямо фінансують лізингоотримувачів у формі товарного кредиту.

Під *періодом лізингу* розуміють термін, на який лізингоодержувачу надається право користування предметом лізингу [8].

Оскільки лізинг – особлива форма довгострокової оренди, висока вартість і значна протяжність терміну служби об'єктів угоди визначають часові рамки періоду лізингу. Термін договору може обмежуватися законодавчо, наприклад,

в Австрії встановлена нижня межа на рівні 40%, а верхня – 90% від терміну, прийнятого для нарахування амортизації. Період амортизації обладнання встановлюється урядовими органами. При фінансовому лізингу термін договору, як правило, співпадає з періодом амортизації.

Під час визначення терміну лізингового договору лізингодавець і лізингоотримувач беруть до уваги такі моменти:

- *термін служби обладнання*, який визначається його техніко-економічними даними;
- *цикл появи дешевшого чи продуктивнішого аналогу угоди*, що стосується галузей, які здійснюють оновлення випущеної продукції в короткі строки;
- *динаміку інфляційних процесів* – лізингодавцю не вигідно укласти договір при значних темпах інфляції на тривалий термін із фіксованими орендними платежами і навпаки, при тенденції зниження цін лізингодавець прагне до встановлення тривалих угод;
- *кон'юнктуру ринку позичкових капіталів і тенденції його розвитку* – оскільки лізингові компанії користуються банківським кредитом, то рівень процентних ставок за довгостроковими кредитами, які є основою лізингового проценту, безпосередньо впливає на лізингові угоди.

У проекті лізингових операцій найскладнішим є визначення суми лізингових платежів.

За користування об'єктом лізингу лізингоотримувач вносить періодичні лізингові платежі, встановленні умовами договору. *Лізингові внески* – це плата за звичайне виробниче використання об'єкта угоди. До *складу лізингових платежів* входять такі основні суми:

- 1) відшкодування при кожному платежі частини вартості об'єкта, що амортизуються за термін, за який вноситься лізинговий платіж;
- 2) виплачені лізингодавцю як процент за залучений ним кредит для придбання майна за договором;
- 3) винагороди лізингодавцю за отримане в лізинг майно;
- 4) відшкодування страхових платежів за договором страхування, якщо об'єкт лізингу застрахований лізингодавцем.

Залежно від критеріїв, які покладені в основу, лізингові платежі класифікують за такими *ознаками*:

- форма платежу (грошова, компенсаційна, змішана);
- метод нарахування (фінансовий, з авансом, мінімальний);
- періодичність внесення (одночасні, періодичні);
- спосіб внесення (рівними частками і змінними: прогресивними і регресивними).

Розміри, спосіб, форма і періодичність виплат, а також метод визначення загальної суми лізингових платежів встановлюються в договорі фінансового лізингу за згодою лізингодавця та лізингоотримувача.

Із всієї різноманітності послуг, які можуть бути надані лізингоотримувачу, виділяють такі *групи послуг*:

- технічні послуги, пов'язані з організацією транспортування об'єкта лізингу до місця його використання клієнтом: монтажем зданого в лізинг обладнання, технічним обслуговуванням і поточним ремонтом обладнання (особливо складного нового);
- консультаційні послуги – послуги з питань оподаткування, оформлення угоди тощо.

В сучасних умовах в Україні лізинг – вагомий ресурс довгострокового фінансування. Після дворічного спаду 2014, 2015 років спостерігається відновлення ринку і його випереджаюче зростання в порівнянні з банківським ринком. Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг станом на 1 грудня 2017 року видала 364 ліцензій на надання послуг з фінансового лізингу (86 лізингодавців – юридичних осіб (фінансових установ) та 278 фінансових компаній). В 2005 році створена *Асоціація «Українське об'єднання лізингодавців»* (УОЛ) як добровільний союз професійних учасників ринку лізингу. Головною метою Асоціації визначено завдання – сприяти розвитку відкритого і рівнодоступного ринку оперативного і фінансового лізингу в Україні шляхом координації діяльності підприємств, що об'єдналися для захисту спільних інтересів. Сьогодні Асоціація об'єднує 20 компаній, серед яких є провідні лізингові компанії та представники суміжних ринків.

Але можливості фінансового лізингу в Україні використовуються значно в меншій мірі, ніж це відбувається в розвинутих економіках, тож його потенціал залишається все ще нереалізованим. Надзвичайно важливим є створення умов для його розкриття – нормативних, податкових,

адміністративних. Розгалужена інфраструктура та державні програми можуть створити ідеальні передумови для досягнення європейського рівня проникнення лізингу в капітальні інвестиції країни – 20–40%, тоді як на сьогодні цей показник в Україні не перевищує 4%. Зростання може бути досягнуто як за рахунок активізації традиційних сфер – транспорту та сільськогосподарської техніки, так і нових – інновації, зелена енергетика, медицина, нерухомість, тощо.

Тести для самоперевірки

1. Довгострокова оренда це:

- 1) рентинг;
- 2) хайринг;
- 3) лізинг.

2. Вид лізингу, де усі витрати щодо обслуговування майна бере на себе лізингодавець називається:

- 1) чистий;
- 2) повний;
- 3) транзитний.

3. При фінансовому лізингу термін договору, як правило:

- 1) більше періоду амортизації;
- 2) менше періоду амортизації;
- 3) співпадає з терміном амортизації.

4. Лізинг, при якому витрати лізингодавця не покриваються орендними платежами протягом одного лізингового контракту називається:

- 1) фінансовий лізинг;
- 2) оперативний лізинг;
- 3) компенсаційний лізинг.

5. Після закінчення строку договору фінансового лізингу предмет лізингу:

- 1) продається на аукціоні;
- 2) повертається лізингодавцю;
- 3) переходить у власність лізингоодержувача або викуповується ним за залишковою вартістю;
- 4) повертається постачальнику.

6. До складу лізингових платежів входять:

- 1) відшкодування вартості майна, що надається в лізинг;
- 2) винагороди лізингодавцю за отримане в лізинг майно;
- 3) відшкодування страхових платежів, якщо об'єкт лізингу застрахований лізингодавцем.

7. Учасниками лізингової угоди можуть бути:

- 1) тільки юридичні особи;
- 2) тільки фізичні особи;
- 3) банки, у статуті яких передбачено надання лізингових послуг.

ТЕМА 6. РИНОК ЛОМБАРДНИХ ПОСЛУГ

- 6.1. Зародження і розвиток ринку ломбардних послуг
- 6.2. Суть та значення діяльності ринку ломбардних послуг
- 6.3. Послуги ломбардного кредитування і зберігання цінностей
- 6.4. Державне регулювання ринку ломбардних послуг

6.1. Зародження і розвиток ринку ломбардних послуг

Видача позики під заклад – угода, що становить сутність діяльності ломбардів – була відома всім стародавнім народам. Приклади послуг, подібних до тих, які надаються ломбардами, знаходимо в історії Єгипту, Вавилону, Греції, Римської імперії. У Стародавній Греції міняйла, які мали певні суми грошей, займалися лихварством. Вони видавали відсоткові позики під заставу різного майна. У V ст. до н. е. лихварство досягло в Греції значного розвитку [21]. Цьому сприяла відсутність оборотних засобів у ділових людей в умовах натурального господарства, У «Законах Хаммурапі» знаходимо приклади ломбардних угод. Землероби мали потребу в землі, збіжжі, худобі, ремісники – в сировині, дрібні торговці – в товарах. Це змушувало їх брати позики, за умовами яких вони зобов'язувалися оплачувати досить високі відсотки, від 20% до 30%. Якщо позичка надавалася зерном, то виплачувалося 30% річних, а при грошових – 20%. Боржник повинен був гарантувати виплату і позики, і відсотків особливою заставою у вигляді рухомого, а також нерухомого майна.

Історія Стародавньої Палестини і Ново-Вавилонського царства подає відомості про угоди під різні застави.

Постійно зростаючий попит населення на дрібні позички спричинив кілька спроб організувати установи, подібні до сучасних ломбардів. Проте вони виявилися невдалими, тому історію ломбардів у сучасному розумінні слід починати з 1462 р., коли в Італії виникла і встановилася кредитна установа з видачею позик під заставу. Термін «ломбард» походить від назви області в Італії – міньяйла з Ломбардії займалися такими операціями ще у Середньовіччі. Засновником цього закладу був францисканський монах Барнабе де Терні, який запропонував провести збір на створення банку благодійного характеру. На зібрані кошти виникла банкірська контора для видачі невеликих позик без процентів, якій дали назву «Mont de Piete». Завдяки старанням монастирів аналогічні контори для видачі дрібних безпроцентних позик відкрилися у Савойї, Мантуїта Флоренції. У 1493 р., францисканські монахи утворили установи «Mont de Piete» у різних місцях Італії, але вже на ширших засадах. Оскільки існування цих контор вимагало витрат, видача позик здійснювалася з утриманням близько 6% річних.

Внаслідок тяжких війн між Гвельфами та Гібеллінами жителі Італії залишали свою батьківщину і розносили ідею створення «Mont de Piete» по всій Західній Європі. Проте заснування цих закладів не завжди відбувалося без протидії. Суперечки тривали до Лютеранського собору (1512–1517 р.р.), на якому Mont de Piete отримали папську санкцію. У папській буллі 1515 р. відзначалося, що утримувані проценти не повинні перевищувати витрат на адміністрацію та ведення справи.

У Німеччині ломбард відкривається у Нюрнберзі в 1498 р., хоча перші спроби робилися ще у 1492 р. Поряд з 4 державними ломбардами функціонувало 60 громадських, діяльність яких жорстко регламентувалася.

В Англії на початку XVIII ст. на розгляд уряду вноситься білль, в якому йдеться про необхідність відкриття в країні казенного ломбарду. Саме так було запропоновано боротися з лихварями, які брали до 80% за позику. У 1708 р. англійський уряд дозволив створити у країні ломбард.

У XIX ст. ломбарди виникають у багатьох європейських країнах і користуються значною популярністю. Більша частина ломбардів належить великим власникам, акціонерним товариствам і кредитним товариствам,

незначна — органам міського самоврядування: муніципалітетам і державі. Клієнтуру ломбардів становлять, як правило, робітники, службовці, ремісники і дрібні торговці. Отримані в ломбарді позики дуже часто не поліпшують їхнього матеріального становища, а вчасна невиплата високих відсотків призводить до втрати залишеного під заставу майна.

У Росії перші заходи із забезпечення населення кредитами сягають часів цариці Анни Іоанівни. Наказом від 1729 р. монетні контори зобов'язувалися видавати позики під заставу золотих і срібних речей під 8% річних. При Єлизаветі Петрівні засновано позичковий банк, серед операцій якого була також видача позик під дорогоцінні застави. Пізніше виникають приватні акціонерні товариства і товариства, які приймали товари на зберігання і надавали під них грошові позики. Ці установи вже мають вигляд сучасних ломбардів. У 1772 р. відкрилися Санкт-Петербурзька і Московська позичкові казни (державні ломбарди), які до 1790 р. були єдиними установами дрібного речового кредиту (не враховуючи позичкових кас приватних осіб, які завжди стягували величезні проценти, як правило, вище дозволених). Існували ще приватні позичкові каси, але вони вимагали оплати величезних процентів, як правило, завжди вищих за встановлені законом. У 1840 р. у Санкт-Петербурзі відкрилася «Компанія для збереження і закладу різних рухомостей і товарів». Перший міський ломбард виник у Вологді у 1886 р., після затвердження його статуту, який виявився прийнятним і для пізніше створених міських ломбардів. З часом цей статут перестав задовольняти потреби суспільної ломбардної справи: виникла необхідність організувати при ломбардах зберігання речей без видачі позик і комісійний продаж рухомого майна.

Наприкінці XIX ст. на території України, яка на той час перебувала у складі Російської імперії, виникають ломбардні установи. Перші з них сформувалися у найбільших портових містах – Одесі (1886 р.), Миколаєві (1891 р.), Херсоні (1896 р.). Створення наступних характеризувалося тяжінням до переважно великих міст, зокрема Харкова (1891 р.), Остера (1898 р.), Чернігова (1899 р.), Кам'янця-Подільського (1899 р.), Житомира (1903 р.), Полтави (1908 р.), Києва (1909 р.), Катеринослава (1909 р.).

До 1909 р. у Росії діяло близько 90 міських ломбардів, переважно у столицях і великих містах. За період 1904–1918 р.р. загальна кількість ломбардів у Росії зросла з 91 до 134. У XX ст. ломбардна справа в основному

контролювалася монополіями, які знімали за ломбардні позички високі проценти, виплату яких не могли дозволити малозабезпечені прошарки населення.

У 1917 році у Москві налічувалося 29 ломбардів, з яких 6 належали міській управі (міські ломбарди), а інші – приватним особам, акціонерним і кредитним товариствам. Після жовтневого перевороту 14 грудня 1917 р. видано декрет про націоналізацію всієї банківської справи країни. Дещо пізніше прийнято низку постанов і спеціальних розпоряджень за окремими видами кредитних установ. Проте, окрім розпоряджень про ліквідацію Московської та Петроградської позичкової казни (постанова Народного комісара фінансів від 29 квітня 1919 р.), про установи ломбардного кредиту особливі розпорядження не приймалися. У 1918 р. приватні ломбарди в Москві та інших містах ліквідовано, а міські закрито за розпорядженням місцевої влади.

Новий етап у діяльності ломбардів починається в 1922–1923 р.р. У цей час створюються державні ломбарди, що підпорядковуються місцевим радам і належать до системи закладів побутового обслуговування населення. До їхньої діяльності входило надання населенню за невелику плату можливості зберігання предметів особистого користування і домашнього вжитку, а також отримання позик під заставу цих предметів. Прийняте майно страхувалося за рахунок позикодавця. Розмір позики міг сягати 75% оціночної вартості предмета, а щодо виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, перлів, золотих годинників – 90%. Законом встановлювалися максимальні розміри позик, які могли надаватися одній особі, розмір відсотків за позикою, час, на який могла видаватися позика. Ломбарди були досить популярними у населення. Так, обсяг виданих населенню країни позик у 1972 році становив 40 млн крб. Ломбардам надавалося право для розвитку своїх операцій використовувати банківський кредит.

У період, коли Україна перебувала в складі Радянського Союзу, всі її ломбарди були складовою загальної фінансово-кредитної системи країни [34]. Лише після проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України почався новий період розвитку в нашій державі системи ломбардних послуг. Перший недержавний ломбард – Повне товариство «Заставне товариство «Скарбниця» розпочав свою діяльність в Україні у 1992 році.

6.2. Суть та значення діяльності ринку ломбардних послуг

Ломбарди – це фінансові установи, виключним видом діяльності яких є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам готівкою чи у безготівковій формі за рахунок власних або залучених коштів, крім депозитів, під заставу майна та майнових прав на визначений строк і під відсоток, а також надання супутніх ломбардних послуг.

Ломбардна операція – операція фізичних чи юридичних осіб з отримання коштів від юридичної особи, кваліфікованої як фінансова установа згідно із законодавством України.

Останнім часом ломбарди не є головним джерелом отримання споживчого кредиту у зв'язку із розвитком великих фінансових установ: комерційних банків, кредитних спілок, асоціацій тощо. Незважаючи на це, вони виконували і продовжують виконувати суттєву роль у справі надання позик населенню, яке звертається до ломбардів за невеликими сумами грошей на короткий строк, адже інші кредитні установи не практикують проведення таких операцій.

Ринок ломбардних послуг – це система економічних відносин, які виникають з приводу купівлі-продажу специфічного товару «ломбардні послуги» в процесі задоволення суспільних потреб у кредитуванні під заставу рухомого майна. Цей ринок складається в умовах множинності осіб, які потребують позичкових ресурсів.

Ломбардні послуги кваліфікуються як фінансові послуги, що надаються фізичним чи юридичним особам у формі позичення коштів ломбардною установою під заставу товарів або валютних цінностей.

Об'єктом ломбардної послуги є зворотний рух вартості між кредитором і позичальником на умовах оплати.

Предметом ломбардних послуг є:

- надання грошових позичок під заставу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння у виробках і брукхті;
- приймання на зберігання виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- реалізація невикуплених виробів із дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння у порядку, передбаченому постановами Кабінету

Міністрів України від 30.03.1998 р. № 387, від 07.05.1998 р. № 653 та від 04.06.1998 р. № 802 до Державної скарбниці НБУ;

– надання грошових позичок під заставу рухомого майна з прийманням закладеного рухомого майна на збереження ломбарду (заклад), у тому числі предметів домашнього вжитку та особистого користування;

– надання грошових позичок під заставу нерухомого майна (іпотека), у тому числі землі, споруд, будівель, квартир, будинків, а також підприємств та їхніх структурних підрозділів як цілісних майнових комплексів;

– надання грошових позичок під заставу цінних паперів;

– надання грошових позичок під заставу майнових прав;

– надання грошових позичок під заставу валютних цінностей;

– реалізація закладених валютних цінностей відповідно до чинного законодавства;

– здійснення застави в міжнародному обороті;

– реалізація невикупленого закладеного майна через пункти реалізації ломбарду, а також мережу магазинів роздрібної, комісійної й оптової торгівлі (у тому числі лотки, торгові місця), а також аукціони, публічні торги;

– збереження закладеного, а також іншого майна фізичних і юридичних осіб у сейфах, складах та інших сховищах ломбарду [16].

Основними видами ломбардних послуг є:

1. Надання економічним агентам фінансових кредитів у готівковій і безготівковій формах.

2. Пропонування супутніх ломбардних послуг, до яких належать:

– прийом під заставу та на відповідальне зберігання майна чи майнових прав, що перебувають у цивільному обігу, без будь-яких обмежень;

– оцінка майна чи майнових прав, які ломбард бере в заставу або на відповідальне зберігання;

– продаж на комісійних умовах або за дорученням майна чи майнових прав, що перебували у заставі і не були викуплені в установленій строк після закінчення строку дії кредитного договору або договору відповідального зберігання;

– скупка у населення виробів із дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння.

Ломбардна операція складається з двох взаємозалежних частин. Перша частина – безпосередньо кредитна операція, тобто надання кредитором грошової позики позичальнику на умовах строковості, платності та повернення. Такі умови передбачають, що позичальник повинен повернути отриману позику в обумовлений термін і сплатити кредитору відсотки за користування позикою. Згідно з чинним законодавством ця кредитна операція є операцією короткотермінового фінансового кредиту [16].

Другою частиною ломбардної операції є забезпечення зобов'язань позичальника, а саме отримання кредитором: а) впевненості в тому, що зобов'язання позичальником будуть виконані належним чином та у термін; б) додаткового інструмента примусу позичальника до належного виконання зобов'язань.

Під час проведення ломбардної операції засобом забезпечення зобов'язань позичальника кредитором є тверда застава майна позичальника (або третьої особи). Законодавство вимагає укладання договору застави у письмовій формі, а в деяких випадках (залежно від предмета застави) – у нотаріальній, між заставником (позичальником) і застапоутримувачем (кредитором). Тобто договір про заставу є похідним від кредитного договору, тому що сама застава має похідний характер від забезпеченого нею зобов'язання і залежність від основного зобов'язання, оскільки припиняється з припиненням останнього. Інакше кажучи: немає основного зобов'язання – немає застави (обернене твердження неправильне, тобто основне зобов'язання, не забезпечене заставою, може існувати та існує у переважній кількості випадків).

6.3. Послуги ломбардного кредитування і зберігання цінностей

Ломбардний кредит – короткотерміновий кредит під заставу рухомого майна, яке можна швидко реалізувати. Застава забезпечує повернення кредиту. Вартість застави, як правило, перевищує суму кредиту. Позичальник зберігає право власності на закладене майно. Якщо кредит не повернено вчасно, право власності переходить до кредитора, який, реалізуючи майно, утримує з виторгу суму боргу та нараховані проценти. Сучасною формою ломбардного кредиту є банківський кредит під заставу депонованих у банку цінних паперів.

Кредитний договір (або договір ломбардного кредиту), укладений у письмовій формі між кредитором і позичальником, є основною угодою при здійсненні ломбардної операції. Порядок укладення такого договору визначається положеннями Цивільного кодексу України. За кредитним договором ломбардна установа зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, установлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Кредитний договір укладається у письмовій формі. Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є недійсним.

Особи, які не досягли 18 років, не мають права на одержання ломбардних послуг.

Ломбардна установа має право відмовитися від надання позичальникові передбаченого договором кредиту частково або в повному обсязі у разі порушення процесу визнання позичальника банкрутом або за наявності інших обставин, які свідчать про те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений.

Позичальник має право відмовитися від одержання кредиту частково або в повному обсязі, повідомивши про це ломбардну устанovu до встановленого договором строку його надання, якщо інше не встановлено договором або законом.

Існує багато варіантів сплати проценту за користування кредитом. У ломбардах процент за користування стягується в основному при викупі. Чим більша сума одержуваного кредиту, тим меншу суму процентів за користування кредитом сплачують клієнти.

До ломбардної операції належить велика кількість дрібних операцій з оцінки ювелірного виробу, що є предметом застави. Середня вага предмета застави складає 5 грамів золота 585 проби, тому зрозуміло, що більша частина чималої собівартості ломбардної операції припадає саме на визначення оцінної вартості ювелірного виробу. До цього треба також додати вартість складських операцій центрального сховища ломбарду та перепродажної підготовки виробів, на які звернуто стягнення.

Принципи формування ставки за ломбардні кредити аналогічні банківським: вони спираються на облікову ставку НБУ, яка сьогодні складає 16% і зумовлює достатньо високу ціну кредитних ресурсів. Головні особливості

формування ставки за ломбардний кредит: проценти, як правило, нараховуються за кожний день користування кредитом, і вони є значно вищими за банківські, оскільки видані на короткий термін (від 1 дня до 3-х місяців) та на малу суму позики. Але, на відміну від банків, ломбарди здійснюють складну оцінку дрібного предмета застави та звертають на нього стягнення шляхом примусового продажу. Середня рентабельність ломбардної операції в Україні в умовах, регульованих діючим законодавством, приблизно збігається з середньою рентабельністю роздрібних торговельних операцій з тим самим обсягом обігових коштів. Сьогодні плата за ломбардний кредит встановлюється ломбардами самостійно і складає в середньому 0,7% за добу.

Ломбардні установи надають позики необхідного клієнту розміру в найкоротший термін. У приватних ломбардах, обладнаних комп'ютерною технікою зі спеціально розробленим програмним забезпеченням, вся операція отримання такого кредиту займає близько 3–5 хв., у державних – 20–30 хв.

В установах банків для надання кредиту вимагається більш тривале оформлення документів та забезпечення гарантії повернення кредиту (застава майна, нерухомості та ін.). Ці операції потребують значних витрат як з боку клієнта, так і з боку банку (оцінка застави, забезпечення юридичної підтримки, тощо), тому тут йдеться лише про значні суми. За розрахунками фахівців, банкові не вигідно видавати позики на суму, меншу за 400 грн, бо отримані за них відсотки не покривають витрати на надання кредиту. Клієнтові психологічно легше у разі нагальної потреби звернутися до ломбарду за меншою сумою і навіть, у найгіршому випадку, втратити невелику річ (хоча у ломбарді її можна перезакласти), ніж залишитися без квартири або автомобіля. Слід зазначити, що невикуплені предмети застави у ломбардах становлять близько 16% загальної кількості наданих позик.

Одночасно з укладенням кредитного договору підписується *договір застави*, у якому визначаються суть, розмір і строк виконання зобов'язання, забезпеченого заставою, подається опис предмета застави, а також визначаються інші умови, погоджені сторонами договору. Опис предмета застави у договорі застави може подаватися у загальній формі (вказівка на вид заставленого майна тощо).

Заставодавцем може бути власник речі або особа, якій належить майнове право, а також особа, якій власник речі або особа, якій належить майнове право,

передали річ або майнове право з правом їх застави. Застава права на чужу річ здійснюється за згодою власника цієї речі, якщо для відчуження цього права відповідно до договору потрібна згода власника. Для укладення договору застави від заставодавця (фізичної особи) вимагається наявність документа, який засвідчує особистість. Згідно із ст. 585 Цивільного кодексу право застави виникає з моменту укладення договору застави, а у випадках, коли договір підлягає нотаріальному посвідченню, – з моменту його нотаріального посвідчення. Якщо предмет застави відповідно до договору або закону повинен перебувати у володінні заставодержателя, право застави виникає в момент передачі йому предмета застави. Якщо така передача здійснилася до укладення договору застави, то право застави виникає з моменту його укладення [2].

Заставодавець має право заповідати заставлене майно. Ломбард має право користуватися переданим йому предметом застави лише у випадках, встановлених договором. Якщо предмет застави не підлягає обов'язковому страхуванню, він може бути застрахований за згодою сторін на погоджену суму. У разі настання страхового випадку предметом застави стає право вимоги до страховика.

Оцінка предмета застави здійснюється у випадках, установлених договором. Оцінка предмета застави здійснюється заставодавцем разом із ломбардом відповідно до звичайних цін, що склалися на момент виникнення права застави, якщо інший порядок оцінки предмета застави не встановлений договором або законом.

У разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, ломбард набуває права звернення стягнення на предмет застави.

За рахунок предмета застави заставодержатель має право задовольнити в повному обсязі свою вимогу, що визначена на момент фактичного задоволення, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку із пред'явленням вимоги, якщо інше не встановлено договором. Звернення стягнення на предмет застави здійснюється за рішенням суду, якщо інше не встановлено договором або законом. Ломбард набуває права звернення стягнення на предмет застави в разі, коли зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін), якщо інше не встановлено договором або законом.

Якщо предметом застави є дві або більше речей (два або більше прав), стягнення може бути звернене на всі ці речі (права) або на будь-яку з речей (прав) на вибір заставодержателя. Якщо ломбард зверне стягнення на одну річ (одне право), але його вимогу не буде задоволено в повному обсязі, він зберігає право застави на інші речі (права), які є предметом застави.

Реалізація предмета застави, на який звернене стягнення, провадиться шляхом його продажу з публічних торгів, якщо інше не встановлено договором або законом. Порядок реалізації предмета застави з публічних торгів встановлюється законом.

Початкова ціна предмета застави для його продажу з публічних торгів визначається в порядку, встановленому договором або законом. Якщо звернення стягнення здійснюється за рішенням суду, то суд у своєму рішенні може визначити початкову ціну предмета застави.

Якщо публічні торги оголошено такими, що не відбулися, предмет застави може бути за згодою заставодержателя та заставодавця переданий у власність заставодержателя за початковою ціною, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо сума, одержана від реалізації предмета застави, не покриває вимоги заставодержателя, він має право отримати суму, якої не вистачає, з іншого майна боржника в порядку черговості відповідно до закону.

Право застави припиняється у разі:

- припинення зобов'язання, забезпеченого заставою;
- втрати предмета застави, якщо заставодавець не змінив предмет застави;
- реалізації предмета застави;
- набуття ломбардом права власності на предмет застави.

У разі припинення права застави на нерухоме майно до державного реєстру вносяться відповідні дані.

У разі припинення права застави внаслідок виконання забезпеченого заставою зобов'язання заставодержатель, у власності якого перебувало заставлене майно, зобов'язаний негайно повернути його заставодавцеві.

Порядок зберігання речі у ломбарді та її реалізації регулюється ст. 967 і 968 Цивільного кодексу України. ***Договір зберігання речі***, прийнятої ломбардом від фізичної особи, оформлюється видачею іменної квитанції. Ціна речі визначається за домовленістю сторін. Ломбард зобов'язаний страхувати на

користь заставодавця за свій рахунок речі, прийняті на зберігання, виходячи з повної суми їх оцінки.

Річ, яку заставодавець не забрав із ломбарду після закінчення трьох місяців від дня закінчення строку договору зберігання, може бути продана ломбардом у порядку, встановленому законом.

Із суми виторгу, одержаної від продажу речі, вираховуються плата за зберігання та інші платежі, які належить зробити ломбардові. Залишок суми виторгу повертається заставодавцеві.

У випадку відсутності можливості вчасно викупити свою річ клієнти можуть, виходячи з домовленості:

- в останній день дії терміну договору зателефонувати до ломбарду і домовитися з касиром-оцінювачем про відстрочення викупу;
- у випадку недостатності всієї суми боргу до повернення, сплатити тільки проценти за користування кредиту;
- у разі відсутності і цієї суми, скористатися послугою часткової пролонгації, тобто заплатити будь-яку наявну суму.

Це дозволяє клієнтам ломбарду:

- не втратити предмету застави;
- відстрочити термін завершення договору;
- уникнути пені.

6.4. Державне регулювання ринку ломбардних послуг

Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 26.04.2005 р. № 3981 «Про затвердження Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами» визначені вимоги, яким має відповідати ломбардна установа.

Ломбард для набуття статусу фінансової установи повинен відповідати таким вимогам:

- бути створеним у відповідній організаційно-правовій формі згідно з вимогами законодавства;
- мати внутрішні правила та положення, що регламентують надання ломбардом фінансових послуг, затверджених у встановленому порядку;

– забезпечити наявність спеціального технічного обладнання, облікової та реєструючої системи, необхідних для надання фінансових послуг та забезпечення належного та своєчасного обліку фінансово-господарських операцій відповідно до законодавства (у тому числі обладнання для оцінки майна, програмного забезпечення, комп'ютерної техніки, комунікаційних засобів тощо);

– мати власне або орендоване приміщення призначене для надання фінансових послуг, у тому числі окреме приміщення для зберігання заставленого майна, яке повинно бути обладнане необхідними засобами безпеки, зокрема охоронною сигналізацією та/або відповідною охороною;

– мати укладений агентський договір зі страховою компанією щодо страхування майна, яке приймається у заставу та/або на зберігання;

– в установчих документах ломбарду повинен визначатися вичерпний перелік видів фінансових послуг, які надає ломбард;

– заявлений в установчих документах ломбарду статутний капітал повинен бути сформований відповідно до законодавства та установчих документів на дату подання заяви про внесення інформації до Державного реєстру фінансових установ;

– керівник та головний бухгалтер ломбарду повинні мати вищу освіту та професійний досвід роботи у сфері надання фінансових послуг не менше трьох років або професійний досвід роботи у сфері надання фінансових послуг не менше п'яти років;

– керівником та головним бухгалтером ломбарду не може бути особа, яка має непогашену судимість за корисливі злочини [16].

Проведення ломбардних операцій в Україні жорстко регулюється законодавчими актами і, перш за все, Законом України «Про заставу».

Згідно з Господарським кодексом України, здійснювати цей вид діяльності можуть, крім державних підприємств, повні товариства, учасники яких несуть відповідальність за борги товариства всім належним їм майном. Такий порядок, з погляду держави, має забезпечити найбільшу надійність операцій для клієнтів ломбарду.

Ломбардні позики, як один із різновидів цивільно-правових угод, регулюються Цивільним кодексом України. Якщо ломбардна установа здійснює заставні операції, в яких предметами застави є побутові та ювелірні

вироби із дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, то ця діяльність має здійснюватися відповідно до таких документів:

1) Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»;

2) Постанови Кабінету Міністрів України «Про правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам господарювання на праві власності».

Для реєстрації ломбарду, як фінансової установи необхідно дотримати наступні процедури:

– зареєструвати юридичну особу – організаційно-правова форма – Повне товариство. Згідно законодавства України – Повним визнається таке товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном;

– внести інформацію про Повне товариство до реєстру фінансових установ, який ведеться Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (реєстр Нацкомфінпослуг);

– отримати ліцензію на кредитування (ліцензія на надання фінансових послуг ломбардом – ліцензія на надання позик, в том числі на умовах фінансового кредиту). Ліцензія надається Нацкомфінпослуг відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів)» від 7 грудня 2016 р. № 913);

– поставити ломбард на облік у Державній службі фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг).

Після отримання ліцензії на кредитування, та за умови відповідності вимогам встановленим законодавством до ломбардів, як фінансовим установам, що надають фінансові послуги, ломбард може надавати фінансову послугу – надання позик, в тому числі на умовах фінансового кредиту.

Ліцензія на всі ломбардні підприємства видається на 3 роки.

У ліцензійних умовах категорична вимога до ломбарду щодо продажу не викуплених населенням виробів державі відсутня. Хоча ломбарди продають невикуплені дорогоцінності у Держскарбницю НБУ.

Правила комісійної торгівлі ювелірними виробами законодавче ще не визначені, на відміну від правил роздрібною торгівлі.

Таке монопольне право держави на викуп дорогоцінних металів і дорогоцінних виробів повинно бути скасоване, а ломбардні підприємства мають самостійно продавати не викуплені населенням ювелірні вироби. Такий дозвіл дав би можливість ломбардам підвищити ціну застави для своїх клієнтів, а, отже, зробити послугу ломбардної позики привабливішою.

Крім стартового капіталу, для беззбиткової діяльності ломбардному підприємству необхідно мати ще 40–60 тис. грн оборотних коштів.

Ломбард може взяти кредит у банку під заставу майнових прав своїх клієнтів, але банки, як правило, уникають таких угод через високий ризик.

Представники ломбардів платять податок на прибуток (18%), податок на додану вартість (20%). Спеціальні чи додаткові аудиторські перевірки ломбардів не проводяться.

Виділяють «золотий ломбард», – в якому приймаються тільки вироби із дорогоцінних металів і з дорогоцінним камінням і «побутовий ломбард», в якому приймають під заставу побутову техніку.

У разі неповернення виданої позички під заставу виробів із дорогоцінних металів, вони реалізуються ломбардом до Державної скарбниці при НБУ за цінами, які встановлюються Міністерством фінансів України за погодженням з НБУ та Міністерством економіки. Ціни встановлюються тільки на брухт виробів із дорогоцінних металів. Ось чому при заставі вироби оцінюються за ціною брухту.

Така реалізація для ломбарду розглядається як торгівля дорогоцінними металами і вимагає придбання ліцензії на даний вид діяльності.

За статистичними даними, послугою ломбарду щороку користується більше п'яти мільйонів людей у всьому світі. Даний вид діяльності власникам ломбардів приносить досить серйозний фінансовий дохід, а населенню – задоволення потреби в коштах швидко та без складної процедури оформлення кредиту. Ломбард визнано бізнесом із доволі високим рівнем рентабельності – 30–40%. Інвестиції в даний бізнес окупається, як правило, за два-чотири роки.

Ризик неповернення кредитних коштів зведений до мінімуму, адже гроші видаються тільки під заставу і на суму від 50 до 90 % її оціночної вартості.

Тести для самоперевірки

1. Об'єктом ломбардних послуг є:

- 1) надання грошових позичок під заставу;
- 2) приймання на зберігання виробів з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння;
- 3) зворотний рух вартості між кредитором і позичальником.

2. При ломбардній операції позичальник зберігає право на заставлене майно:

- 1) так;
- 2) ні;
- 3) право власності переходить до страховика майна.

3. Ломбардна ставка, як правило, вища за банківську, тому що:

- 1) ломбарди здійснюють складну оцінку дрібного предмета застави;
- 2) ломбардні кредити видаються на короткий термін;
- 3) ломбардні кредити видаються на малу суму позики.

4. Право застави при наданні ломбардних послуг виникає:

- 1) з моменту передачі предмета застави до ломбарду;
- 2) з моменту оцінки ломбардом предмета застави;
- 3) з моменту укладання договору застави.

5. Реєстрацію ломбардної діяльності здійснює:

- 1) Міністерство фінансів України;
- 2) Фонд державного майна України;
- 3) Національна комісія з регулювання ринку фінансових послуг.

6. Ліцензія на надання ломбардних послуг надається:

- 1) на 5 років;
- 2) на 1 рік;
- 3) на 3 роки.

ТЕМА 7. НОРМАТИВНО–ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНЦЕСІЙНИХ ПОСЛУГ

- 7.1. Суть та правове забезпечення концесій
- 7.2. Порядок укладання концесійного договору
- 7.3. Концесійні платежі
- 7.4. Права та обов'язки сторін концесійного договору

7.1. Суть та правове забезпечення концесій

Скорочення обсягів державного фінансування, незначні обсяги довгострокового кредитування банківським сектором та невеликі обсяги іноземних інвестицій порівняно з їх потребою викликало необхідність у розробці та впровадженні нових механізмів залучення фінансових ресурсів до реального сектору економіки, одним із яких є механізм концесій.

Термін «концесія» походить від латинського *concessio* – поступка. Під *концесією* традиційно розуміється договір, який держава укладає з суб'єктом підприємницької діяльності (як правило, іноземним інвестором), на експлуатацію промислових підприємств, земельних ділянок, природних ресурсів або підприємство, створене на основі такого договору.

Законом України «Про концесії» 16 липня 1999 року № 997–XIV визначено, що **концесія** — надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній та фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесій (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіаром) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [5].

Відносини концесії мають майновий аспект. Для забезпечення договору концесії відповідно до вказаного Закону концесіонеру може передаватися таке майно: цілісні майнові комплекси підприємств або системи цілісних майнових комплексів підприємств, які забезпечують комплексне надання послугу

визначений Законом строк діяльності: об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, які можуть бути добудовані з метою їх використання для надання таких послуг, спеціально побудовані об'єкти відповідно до умов концесійного договору.

Відповідно до Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440, цілісними майновими комплексами є підприємства, а також їх структурні підрозділи (цехи, виробництва, ділянки тощо), які можуть бути виділені в установленому порядку в самостійні об'єкти з подальшим складанням відповідного балансу і можуть бути зареєстровані як самостійні суб'єкти господарської діяльності.

Статтею 3 Закону України «Про концесії» передбачено, що у концесію можуть надаватися об'єкти права державної чи комунальної власності, які використовуються для здійснення діяльності у таких сферах господарської діяльності (крім видів підприємницької діяльності, які відповідно до законодавства можуть здійснюватися виключно державними підприємствами та об'єднаннями), а саме [5]:

- водопостачання, відведення та очищення стічних вод;
- надання послуг міським громадським транспортом;
- збирання та утилізація сміття, оброблення відходів;
- пошук, розвідка родовищ корисних копалин і їх видобування;
- надання послуг, пов'язаних з постачанням споживачам тепла;
- будівництво та експлуатація автомобільних доріг, об'єктів дорожнього господарства, інших дорожніх споруд;
- надання телекомунікаційних послуг, у тому числі з використанням телемереж і поштових послуг;
- транспортування та розподіл природного газу;
- виробництво та (або) транспортування електроенергії;
- громадське харчування;
- будівництво та експлуатація вантажних та пасажирських портів, аеропортів;
- надання послуг у житлово-експлуатаційній сфері;
- використання об'єктів соціально-культурного призначення;
- створення комунальних служб паркування автомобілів;

– надання ритуальних послуг.

Об'єктами права державної чи комунальної власності, які надаються у концесію, можуть бути (ст. 3 Закону):

1) майно підприємств, які є цілісними майновими комплексами або системою цілісних майнових комплексів, що забезпечують комплексне надання послуг у сферах діяльності;

2) об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, які можуть бути добудовані з метою їх використання для надання послуг щодо задоволення громадських потреб у сферах діяльності;

3) спеціально збудовані об'єкти відповідно до умов концесійного договору для задоволення громадських потреб у сферах діяльності, що визначені статтею 3 Закону.

Суб'єктами концесії є дві сторони: концесіонер і концесіодавець.

Концесіонер – суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно до Закону України «Про концесії» на підставі договору отримав концесію.

Концесіодавець – орган виконавчої влади або відповідний орган місцевого самоврядування, уповноважений відповідно Кабінетом Міністрів України чи органами місцевого самоврядування на укладання концесійного договору.

Якщо для здійснення концесійної діяльності необхідні земельні ділянки, то вони надаються у користування концесіонеру, в тому числі на умовах оренди, на термін дії концесійного договору відповідно до положень Земельного кодексу України. Перелік об'єктів, які можуть надаватися в концесію та мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, затверджуватиметься Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України.

7.2. Порядок укладання концесійного договору

Концесійна діяльність здійснюється на підставі укладеного концесійного договору. Відповідно до статті 9 Закону України «Про концесії» концесійний договір укладається на строк, визначений у договорі, який має бути не менше ніж 10 років та не більше ніж 50 років.

Концесійний договір вважається укладеним із дня досягнення домовленості з усіх істотних умов і підписання сторонами тексту договору. У Господарському кодексі глава 40 присвячена питанню концесійної діяльності в Україні. Новим у Кодексі є надання іноземному суб'єкту господарювання права на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єктом концесії.

Для здійснення певних видів концесійної діяльності типові концесійні договори затверджуються Кабінетом Міністрів України і реєструються у Фонді державного майна. Реєстр концесійних договорів запроваджується відповідно до статті 14 Закону України «Про концесії» з метою обліку концесійних договорів, укладених між концесіонерами та уповноваженими на укладення концесійного договору органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування.

У статті 10 Закону вказані істотні *умови договору концесії, що можуть впливати на податкові зобов'язання концесіонера*, а саме:

- сторони договору;
- види діяльності, роботи, послуги, які здійснюються за умовами договору;
- об'єкт концесії (склад і вартість майна або технічні і фінансові умови створення об'єкта концесії);
- умови надання земельної ділянки, якщо вона необхідна для здійснення концесійної діяльності;
- перелік видів діяльності, здійснення яких підлягає ліцензуванню;
- умови встановлення, зміни цін (тарифів) на виготовлені (надані) концесіонером товари (роботи, послуги);
- строк дії договору концесії, умови найму, використання праці працівників – громадян України;
- умови використання вітчизняних технологій, техніки, сировини, матеріалів;
- умови та обсяги поліпшення об'єкта концесії та порядок компенсації зазначених поліпшень;
- умови, розміри і порядок внесення концесійних платежів;
- порядок використання амортизаційних відрахувань;
- відновлення об'єкта концесії та умови його повернення;

- відповідальність за використання сторонами зобов'язань;
- страхування концесіонером об'єктів, взятих у концесію;
- порядок продовження і припинення дії договору;
- порядок вирішення спорів між сторонами.

Концесійним договором за згодою можуть бути передбачені й інші умови. Виплата страхових сум і страхового відшкодування проводиться страховою компанією згідно з укладеним договором страхування на підставі заяви страхувальника (концесіонера) і страхового акта (аварійного сертифіката), який складається страховою компанією або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром) у формі, що визначається страховиком.

У разі, якщо об'єктом концесії є об'єкт права державної власності, орган, уповноважений укласти концесійний договір в установленому Кабінетом Міністрів України порядку, повідомляє про укладення такого договору Фонд державного майна України, який веде реєстр концесійних договорів. Порядок ведення такого реєстру визначається Положенням про реєстр концесійних договорів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2000 р. № 72.

Для реєстрації концесійного договору концесіодавець протягом п'яти днів після укладення концесійного договору, а у разі коли об'єктом концесії є об'єкт права комунальної власності – протягом п'яти днів після реєстрації концесійного договору у виконавчому комітеті відповідної ради, подає до Фонду державного майна такі документи та матеріали: заяву; копію рішення відповідної ради про затвердження переліку об'єктів права комунальної власності, які можуть надаватися в концесію (у разі реєстрації концесійного договору щодо об'єкта права комунальної власності); копію концесійного договору.

У заяві на реєстрацію концесійного договору зазначаються відомості про об'єкт концесії, концесіодавця та концесіонера, а саме: для об'єкта концесії – склад і вартість майна, його місцезнаходження (у разі передачі в концесію майна підприємств, які є цілісними майновими комплексами або системою цілісних майнових комплексів, об'єктів незавершеного будівництва та законсервованих об'єктів); вид підприємницької діяльності, на який надається концесія (у разі надання концесії на такий вид); для концесіодавців – найменування, юридична адреса, телефон; для концесіонерів юридичних осіб –

найменування, юридична адреса, телефон, ідентифікаційний код Єдиного державного реєстру підприємств та організацій; для концесіонерів фізичних осіб – прізвище, ім'я та по батькові, адреса постійного місця проживання, ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів.

За результатами розгляду поданих документів і матеріалів, Фонд державного майна приймає рішення про реєстрацію концесійного договору у реєстрі або про відмову в його реєстрації.

У разі реєстрації концесійного договору його дані вносяться до реєстру. Про реєстрацію концесійного договору заявник повинен бути повідомлений протягом п'яти днів після внесення даних до реєстру.

Підставою для відмови у реєстрації концесійного договору може бути: невідповідність поданих документів і матеріалів вимогам законодавства та цього Положення; наявність у поданих документах і матеріалах недостовірних даних.

Про відмову у реєстрації концесійного договору заявник повинен бути повідомлений у письмовій формі (з обґрунтуванням причини) протягом п'яти днів після прийняття такого рішення.

У разі зміни даних, що вносяться до реєстру, концесіодавець подає до Фонду державного майна відповідну інформацію, про що робиться відмітка у реєстрі.

Дія концесійного договору припиняється у разі:

- закінчення строку, на який його було укладено;
- ліквідації концесіонера за рішенням суду, в тому числі у зв'язку з визначенням його банкрутом;
- загибелі об'єкта концесії.

Концесійний договір може бути розірвано за згодою сторін. На вимогу однієї із сторін концесійний договір може бути розірвано за рішенням суду (арбітражного суду) у разі невиконання сторонами своїх зобов'язань та інших підстав, передбачених законами України.

Згідно з Законом «Про концесії» у разі поліпшення об'єкта концесії за рахунок коштів концесіонера чи створення концесіонером майна на виконання умов концесійного договору концесіодавець зобов'язаний відшкодувати концесіонеру витрати, понесені у зв'язку із зазначеними поліпшеннями, або

вартість створеного майна в частині, що не була компенсована концесіонером у результаті концесійної діяльності відповідно до умов концесійного договору.

7.3. Концесійні платежі

Концесійний платіж є платою, обумовленою у концесійному договорі, яку вносить концесіонер за право створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єктами, що надаються у концесію. Крім того, у статті 12.3 Закону України «Про концесії» вказано, що концесійний платіж вносить концесіонером незалежно від наслідків господарської діяльності і підлягає зарахуванню до Державного бюджету України або місцевого бюджету.

Концесійний платіж слід розглядати як неподатковий платіж.

Методикою розрахунку концесійних платежів, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2016 р. № 130, встановлено порядок розрахунку концесійних платежів окремого для кожного виду об'єктів, які можуть передаватися у концесію.

1) як частка (у відсотках) вартості наданого у концесію об'єкта за результатами його оцінки, проведеної в порядку, визначеному законодавством про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність. Розрахунок концесійного платежу проводиться за такою формулою [14]:

$$K_{nl} = \frac{B_{\phi} \times X\%}{n}, \quad (7.1)$$

де B_{ϕ} – вартість наданого у концесію об'єкта, скоригована на індекс інфляції за відповідний період;

$X\%$ – ставка концесійного платежу, відсотків;

n – звітний період (квартал (4)/рік (1));

$$B_{\phi} = B_{\sigma} \times I_{\kappa}, \quad (7.2)$$

де B_{σ} – вартість наданого у концесію об'єкта за результатами його оцінки (переоцінки), проведеної в порядку, визначеному законодавством про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність;

I_k – індекс інфляції з дати проведення оцінки (переоцінки) наданого у концесію об'єкта до моменту нарахування концесійного платежу за звітний період.

Для зазначеного способу розрахунку концесійного платежу мінімальний розмір ставки концесійного платежу визначається Мінекономрозвитку (за зверненням концесієдавця) залежно від сфери господарської діяльності, в якій об'єкт державної або комунальної власності надано в концесію, на підставі статистичних даних щодо залишкової вартості основних засобів та чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), підготовлених Держстатом на підставі форм фінансової звітності підприємств, за видами економічної діяльності згідно з КВЕД ДК 009:2010.

Мінімальний розмір ставки концесійного платежу $X_{\min}\%$ (у відсотках) розраховується за такою формулою:

$$X_{\min} \% = \frac{D_{cf}}{ЗВ_{оз}}, \quad (7.3)$$

де D_{cf} – середньоарифметичне значення чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у сфері господарської діяльності, в якій об'єкт державної або комунальної власності надано в концесію, за три роки, що передують року укладення концесійного договору;

$ЗВ_{оз}$ – середньоарифметичне значення залишкової вартості основних фондів у сфері господарської діяльності, в якій об'єкт державної або комунальної власності надано у концесію, за три роки, що передують року укладення концесійного договору. При цьому залишкова вартість основних фондів визначається як середньоарифметичне значення залишкової вартості основних засобів на початок звітного періоду та залишкової вартості основних засобів на кінець звітного періоду;

2) як частка (у відсотках) чистого доходу від провадження концесійної діяльності (реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з урахуванням суми фіксованого концесійного платежу, визначеної за результатами концесійного конкурсу.

Розрахунок концесійного платежу проводиться за такою формулою:

$$K_{nl} = D_{ч} \times X\% + \Phi_{nl}, \quad (7.4)$$

де $D_{ч}$ – чистий дохід від провадження концесійної діяльності (реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за відповідний звітний період (квартал/рік);

$X\%$ – ставка концесійного платежу, відсотків;

Φ_{nl} – сума фіксованого концесійного платежу, визначена за результатами концесійного конкурсу;

3) як частка (у відсотках) вартості наданого у концесію об'єкта за результатами його оцінки, проведеної в порядку, визначеному законодавством про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність, та частка (у відсотках) чистого доходу від провадження концесійної діяльності (реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)). Розрахунок концесійного платежу проводиться за такою формулою:

$$K_{nl} = \frac{B_{\phi} \times X_1\%}{n} + D_{ч} \times X_2\%, \quad (7.5)$$

де B_{ϕ} – вартість наданого у концесію об'єкта, скоригована на індекс інфляції за відповідний період;

$X_1\%$ та $X_2\%$ – ставки концесійного платежу, відсотків;

n – звітний період (квартал (4)/рік (1));

$D_{ч}$ – чистий дохід від провадження концесійної діяльності (реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за відповідний звітний період (квартал/рік).

Розмір ставки концесійного платежу визначається концесієдавцем за результатами концесійного конкурсу з урахуванням показників рентабельності відповідної сфери господарської діяльності, в якій об'єкт державної або комунальної власності надано у концесію (чим вищий показник рентабельності, тим вищий відсоток концесійного платежу), та розміру інвестицій концесіонера в наданий у концесію об'єкт (чим більше концесіонер інвестує в об'єкт, тим нижчий відсоток концесійного платежу).

Вибір способу розрахунку концесійного платежу здійснюється концесієдавцем самостійно з урахуванням сфери господарської діяльності, в якій об'єкт державної або комунальної власності надано в концесію [14].

Порядком надання фінансової звітності, який затверджено постановою Кабінетом Міністрів України від 28 лютого 2000 р. № 419 визначено, що квартальна фінансова звітність (крім зведеної та консолідованої) подається не пізніше 25 числа місяця, що настає за звітним кварталом, а річна – не пізніше 28 лютого наступного за звітним року(пункт 5).

Документи, на перерахування до відповідного бюджету сум концесійного платежу, подаються концесіонером установам банку до настання терміну його внесення.

За порушення строків внесення концесійних платежів у концесійному договорі може передбачатися відповідальність концесіонера за несвоєчасну сплату концесійного платежу у вигляді пені (у відсотках від суми концесійного платежу за кожен день прострочення).

7.4. Права та обов'язки сторін концесійного договору

Концесієдавець має право:

- здійснювати контроль за дотриманням концесіонером умов договору;
- надавати виключне право на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії;
- вимагати довгострокового розірвання концесійного договору в разі порушення концесіонером його умов;
- вимагати від концесіонера відшкодування збитків у разі погіршення стану об'єкта концесії, яке сталося з вини концесіонера.

Згідно з Законом України «Про концесії» концесіонер має право:

- здійснювати підприємницьку діяльність на основі створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єкта концесії;
- на виключне право на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії, якщо це передбачено умовами концесійного договору;
- вимагати розірвання договору в разі порушення концесієдавцем умов договору і відшкодування збитків, завданих невиконанням умов договору;
- на продовження його строку дії концесійного договору у разі виконання його умов;

- отримувати плату за вироблені товари (роботи, послуги) згідно з умовами концесійного договору;
- використовувати амортизаційні відрахування на відновлення основних фондів, отриманих у концесію;
- на контрактній основі залучати до виконання спеціальних робіт на об'єкті концесій третіх осіб.

При цьому концесіонер несе відповідальність за виконання такими особами умов концесійного договору та законодавства України.

В обов'язки концесієдавця входить:

- передати концесіонеру об'єкт концесії у стані та строки, передбачені концесійним договором;
- надати концесіонеру своєчасно і в повному обсязі, передбачені концесійним договором, документи, які підтверджують право концесіонера на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії;
- вимагати звіт про використання амортизаційних відрахувань;
- зберігати комерційну таємницю концесіонера;
- не втручатися у господарську діяльність концесіонера;
- якщо для здійснення концесійної діяльності необхідна земельна ділянка, забезпечити її надання у порядку, встановленому Земельним кодексом України.

Концесієдавець має також інші права та обов'язки, передбачені концесійним договором та законодавством України.

У свою чергу концесіонер зобов'язаний:

- виконувати умови концесійного договору;
- укладати відповідно до законодавства трудові договори (контракти), як правило, з працівниками-громадянами України;
- використовувати на об'єкті концесії технології, матеріали, техніку вітчизняного виробництва, якщо інше не передбачено умовами договору;
- утримувати об'єкт концесії в належному технічному стані;
- після закінчення строку, на який було укладено концесійний договір, передати об'єкт концесії в належному технічному стані концесієдавцю відповідно до умов договору.

Концесіонер має також інші права та обов'язки, передбачені концесійним договором та законодавством України.

На сьогодні вимогою часу для України стає удосконалення правового регулювання концесійної діяльності, що забезпечить чіткий механізм вибору концесіонера та підготовку до реалізації якісних проектів на умовах концесії, що відповідатимуть міжнародній практиці.

Такий інструмент як концесія дозволяє зберегти та модернізувати існуючі об'єкти і створити нові за кошти приватних інвесторів, гарантуючи збереження за державою права власності на активи і, при цьому, передати концесіонеру частину операційного ризику.

Тести для самоперевірки

1. Концесія – це:

- 1) створення філії іноземної юридичної особи на території країни;
- 2) одержання суб'єктом підприємницької діяльності державного майна в оренду на визначений термін;
- 3) надання права суб'єкту на будівлю (експлуатацію) об'єктів з використанням державних ресурсів.

2. Об'єктами, що можуть передаватися в концесію, є:

- 1) виробництво товарів, торгівля, надання послуг;
- 2) водозабезпечення, поставка тепла, будівництво доріг;
- 3) енергозабезпечення, виробництво озброєнь, банківські послуги.

3. Мінімальний строк укладення концесійного договору становить:

- 1) 3 роки;
- 2) 5 роки;
- 3) 10 років;
- 4) 15 років.

4. Відповідно до Закону України «Про концесії» концесіодавець має право:

- 1) втручатися у господарську діяльність концесіонера;
- 2) передати об'єкт концесії у стані та строки, передбачені концесійним договором;
- 3) вимагати дострокового розірвання концесійного договору в разі порушення концесіонером його умов;
- 4) вимагати звіт про використання амортизаційних відрахувань.

5. Договір комерційної концесії:

- 1) може бути оформлений у письмовій формі шляхом листування між сторонами;
- 2) підлягає державній реєстрації;
- 3) підлягає оформленню у письмовій, нотаріально посвідченій формі.

6. При оголошенні концесіонера неплатоспроможним (банкрутом) договір комерційної концесії:

- 1) зупиняється;
- 2) припиняється;
- 3) визнається недійсним.

ТЕМА 8. СИСТЕМА РОЗРАХУНКІВ: УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ФОРМИ

8.1. Платіжні системи

8.2. Порядок емісії та використання платіжних карток

8.3. Еквайринг

8.1. Платіжні системи

Платіжна система – платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов’язковою функцією, що має виконувати платіжна система.

Переказ коштів – рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі. Ініціатор та отримувач можуть бути однією і тією ж особою.

Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні регулюються Законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про поштовий зв’язок», іншими законодавчими актами України та нормативно-правовими актами Національного банку України. Відповідно до статті 7 Закону України «Про Національний банк України» Національний банк регулює діяльність платіжних систем та систем розрахунків в Україні, створює та

забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних систем. Законодавство України передбачає діяльність в Україні внутрішньодержавних та міжнародних платіжних систем.

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Діяльність платіжної системи має відповідати вимогам законодавства України. Відповідно до статті 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації шляхом внесення відомостей про них до Реєстру [4]. Порядок такої реєстрації визначено Положенням про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 04.02.2014 р. № 43. Відповідно до статті 11 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» Національний банк України має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем. Національний банк України забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування і розвиток створених ним платіжних систем.

Створені Національним банком України платіжні системи є державними платіжними системами. На сьогодні в Україні функціонують дві платіжні системи, платіжною організацією та розрахунковим банком яких є Національний банк України:

Система електронних платежів Національного банку (СЕП) – державна банківська платіжна система, що забезпечує проведення міжбанківського переказу через рахунки, відкриті в Національному банку України.

Національна платіжна система ПРОСТІР – це система роздрібних платежів, у якій розрахунки за товари та послуги, отримання готівки та інші

операції з національною валютою здійснюються за допомогою електронних платіжних засобів, а саме платіжних карток ПРОСТІР.

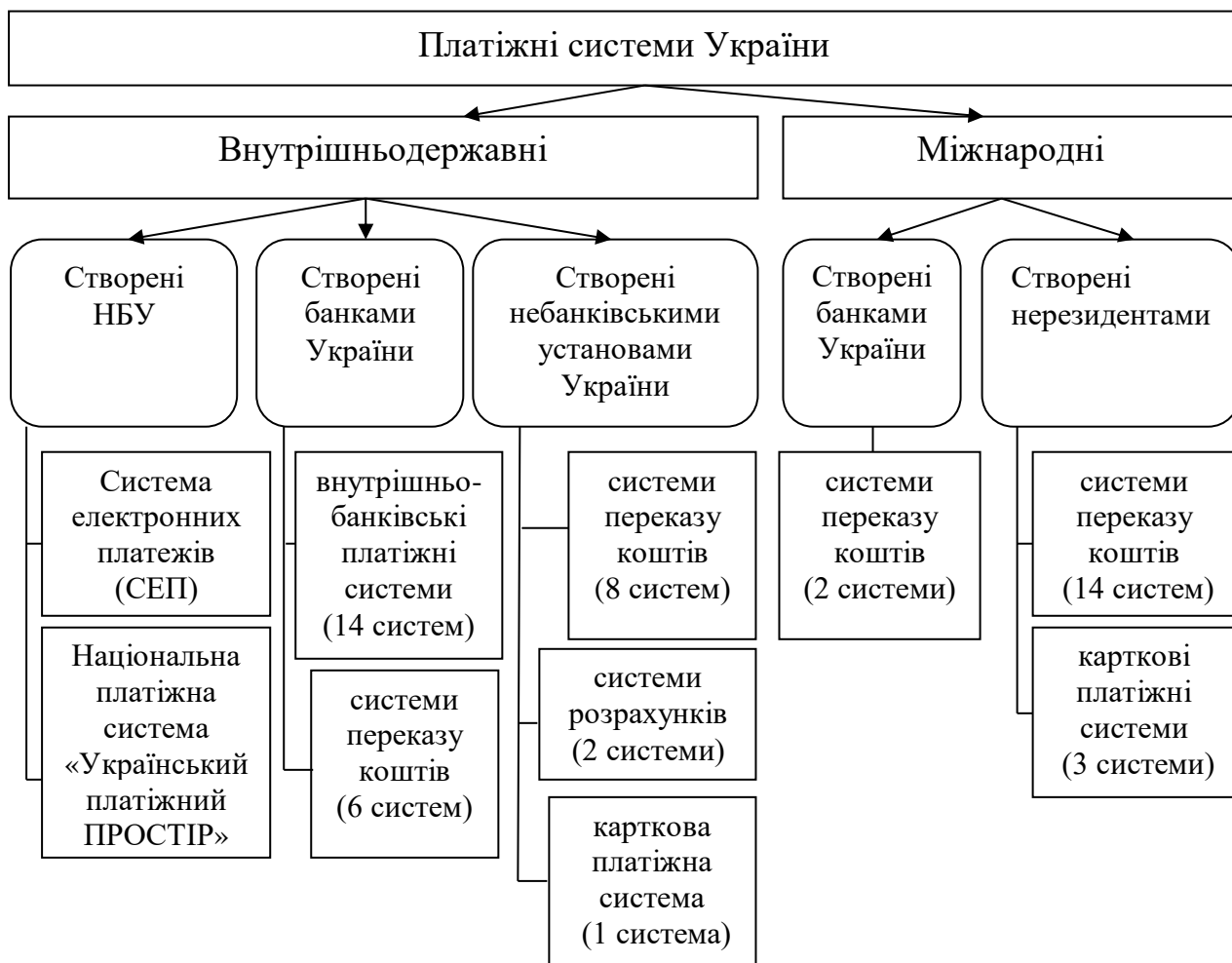

Рис. 8.1. Платіжні системи та системи переказу коштів України

Національний банк України відповідно до статті 9 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» веде Реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури. Платіжні організації платіжних систем, учасники платіжних систем та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації шляхом внесення відомостей про них до Реєстру.

Відповідно до статті 41 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» Національний банк України здійснює оцінювання системно важливих платіжних систем, важливих платіжних систем та соціально важливих платіжних систем на відповідність вимогам законодавства України та

міжнародним стандартам нагляду (оверсайту) платіжних систем для мінімізації ризиків, які властиві платіжним системам. Порядок здійснення оцінювання платіжних систем встановлений Положенням про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 28.11.2014 року № 755.

Комплексне оцінювання системно важливих, важливих та соціально важливих платіжних систем здійснюється на підставі затвердженого Національним банком України плану комплексного оцінювання значущих платіжних систем.

8.2. Порядок емісії та використання платіжних карток

Система переказу коштів – платіжна система, призначена для здійснення переказів коштів, які ініціюються фізичними особами для зарахування коштів на рахунки фізичних/юридичних осіб або видачі фізичним особам у готівковій формі.

Карткова платіжна система – платіжна система, у якій ініціювання переказу коштів та інші операції, передбачені відповідним договором, здійснюються із застосуванням платіжної картки.

Платіжна картка – електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [13].

Встановлює загальні вимоги до порядку здійснення банками емісії платіжних карток, визначає операції, що здійснюються з їх застосуванням, та порядок розрахунків за цими операціями, а також встановлює загальні вимоги до внутрішньодержавних платіжних систем, що створюються в Україні Положення НБУ «Про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням».

У Положенні дається визначення таких термінів:

авторизація – отримання дозволу на проведення операцій із застосуванням платіжної картки;

авторизаційний ліміт – мінімальна сума операції, вище якої авторизація емітентом чи особою, що діє за його дорученням, є обов'язковою;

еквайрінг – діяльність еквайра щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснили із застосуванням платіжних карток;

еквайрингова установа (еквайр) – юридична особа – член платіжної системи, яка здійснює еквайрінг;

кліринг – механізм, що вбачає збирання, сортування, реконсиляцію та проведення взаємозаліку зустрічних вимог членів платіжної системи, а також обчислення за кожним із них сумарного сальдо за визначений період часу між загальними обсягами вимог та зобов'язань;

стоп-лист – список платіжних карток (номерів платіжних карток), за якими заборонено проведення операцій. Залежно від правил платіжної системи стоп-лист може бути електронним та паперовим;

торговець – суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно з еквайром або платіжною організацією приймає до обслуговування платіжні картки з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг (включаючи послуги з видачі грошей у готівковій формі), що надаються банками та іншими фінансовими установами;

картковий рахунок (картрахунок) – поточний рахунок, на якому обліковуються операції за платіжними картками.

Особливості застосування платіжних карток внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем регулюються окремими нормативно-правовими актами НБУ та правилами платіжних систем з урахуванням вимоги цього положення.

Насамперед, емітент платіжної картки та її держатель повинні встановити між собою договірні відносини. На території України дозволено використовувати платіжні картки, емітовані банками – членами внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем. Банки можуть самостійно або разом із зацікавленими фінансовими і нефінансовими установами (підприємствами) створювати внутрішньодержавні одноемітентні та багатоемітентні платіжні системи. Вони запроваджують власні або

запропоновані іншими розробниками проекти, попередньо узгодивши їх нормативні документи з НБУ.

Банки, клірингові та інші установи, які надають фінансові послуги із застосуванням платіжних карток, мають право укладати договори з платіжними організаціями міжнародних систем про членство або про участь у цих системах. Умови такого партнерства повинні відповідати чинному законодавству України.

У Положенні визначено, що *за операціями, здійсненими з застосуванням пластикових карток, обслуговування торговців і виконання розрахунків з ними здійснює еквайр на підставі договору, який містить:*

- зобов'язання еквайра щодо навчання персоналу торговця правилам приймання платіжних карток;
- види платіжних карток, які приймаються;
- порядок дій касирів щодо ідентифікаційних платіжних карток, роботи зі стоп-листами, авторизації, роботи з обладнанням, вилучення карток тощо;
- обов'язок торговця розміщувати на видному місці логотип платіжної системи, що інформує клієнтів про можливість оплати товарів (послуг) платіжною картою;
- обов'язок торговця не встановлювати ціну на товар (послугу) вище, ніж якщо він (вона) оплачується картою, а не готівкою;
- спосіб авторизації та авторизаційний ліміт;
- порядок і строки одержання стоп-листів;
- строки відшкодування торговцю суми проведених операцій за платіжними картками визначеної платіжної системи;
- розмір комісійних, які отримує еквайр, і порядок їх утримання;
- порядок повернення сум за операціями, опротестованими платіжною системою;
- порядок вилучення платіжних карток, якщо це передбачено правилами платіжних систем.

Крім того, еквайри можуть укладати такі договори з банками, а також іншими юридичними особами-резидентами, які надають фінансові послуги і не є членами цих платіжних систем.

Юридичні особи (чи їх довірені особи) користуються *корпоративними платіжними картками* для розрахунків (у безготівковій та готівковій формі), пов'язаних зі статутною і господарською діяльністю, оплатою витрат на відрядження та представницьких витрат в Україні та за її межами.

Згідно з Положенням, банки можуть вилити клієнтам кілька карток, використовуючи для проведення операцій один картковий рахунок. На картрахунку відображають операції із застосуванням різних видів карток однієї або кількох платіжних систем, виданих клієнту та/або його довіреним особам у національній та/або іноземній валютах.

Ведучи розрахунки із застосуванням платіжних карток, важливо дотримуватися правил документообігу. Кожна операція має супроводжуватися оформленням усіх необхідних документів на паперових носіях (сліпу, квитанції торговельного терміналу, чека банкомата тощо). Чек банкомата надається клієнту чи його довірений особі за вимогою. Зазначені папери мають статус первинного платіжного документа – вони підтверджують виконання розрахункової операції і можуть бути використані для врегулювання спірних питань між клієнтом та емітентом платіжної картки. Для таких розрахункових документів встановлено обов'язкові реквізити. Згідно з Положенням, щоб зменшити ризики невиконання зобов'язань у разі неплатоспроможності емітентів та/або еквайрів, платіжні організації внутрішньодержавних багатоемітентних платіжних систем повинні сформувати і постійно підтримувати страховий фонд для покриття ризику неплатежів за операціями з картками. Страховий фонд може використовувати лише платіжна організація даної системи в разі потреби погашення заборгованості одного члена системи перед іншими її членами та учасниками (за встановленими цією організацією правилами, передбаченими її установчими та нормативними документами). Розмір страхового фонду розраховується за методикою, визначеною платіжною організацією внутрішньодержавної платіжної системи. Способи та порядок його формування не повинні суперечити чинному законодавству України і відповідним нормативно-правовим актам НБУ.

Держателям карток – фізичним особам-підприємцям банки мають видавати корпоративні платіжні картки. Фізичним особам, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, емітент надає особисті платіжні картки. Зарахування (поповнення) коштів на картрахунки фізичних осіб і фізичних осіб

– підприємців без статусу юридичної особи здійснюється шляхом внесення готівки через касу свого або іншого банку та депозитні банкомата, чи шляхом переказу коштів з інших поточних або депозитних рахунків, а також із рахунків інших осіб за їх дорученням. При цьому враховуються обмеження, встановлені вітчизняним законодавством.

Операції, що здійснюються на території України держателями платіжних карток, (тобто фізичною особою – клієнтом, або довіреною особою клієнта, яка на законних підставах використовує платіжну картку для ініціювання переказу грошей з відповідного рахунка в банку або здійснює інші операції з її застосуванням) виконуються тільки у валюті України, за винятком одержання клієнтами готівки в іноземній валюті зі своїх карт рахунків в іноземній валюті у касах уповноважених банків емітентів.

Нормативно-правовим актом НБУ врегульовано питання стосовно агентських схем, які набули поширення в Україні в останні роки і за якими банки, що не є членами міжнародних платіжних систем, здійснювали емісію та еквайринг карток. Згідно з Положенням, банки можуть укладати договори про розповсюдження агентом від імені емітента карток лише в тому разі, якщо це дозволено правилами платіжної системи та не суперечить укладеному емітентом з платіжною системою договору (отриманій ліцензії). Еквайринг у межах України здійснюється виключно юридичними особами-резидентами, що уклали договір із платіжною організацією відповідної платіжної системи.

Положенням передбачено, що при виконанні операцій із застосуванням платіжних карток дебетовою схемою у разі відсутності (недостатності) коштів на картрахунку клієнта допускається виникнення овердрафту, умови якого визначаються в договорі про відкриття картрахунку.

Овердрафт – короткостроковий кредит, який надається банком у разі перевищення суми операції за платіжною картокою встановленого витратного ліміту.

Довірені особи клієнтів – юридичних і фізичних осіб – підприємців можуть здійснювати операції з безготівкової оплати товарів (послуг) та одержувати готівку із застосуванням корпоративних платіжних карток у таких випадках:

– одержання готівки у валюті України для здійснення розрахунків, пов'язаних із виробничими (господарськими) потребами, в т. ч. для оплати

витрат на відрядження в межах України, з урахуванням обмежень, установлених нормативно-правовими актами НБУ з питань регулювання готівкового обігу;

– здійснення розрахунків у безготівковій формі у валюті України, пов'язаних із статутною та господарською діяльністю, витратами представницького характеру, а також витратами на відрядження в межах України;

– одержання готівки в іноземній валюті за межами України для оплати витрат на відрядження;

– здійснення розрахунків у безготівковій формі в іноземній валюті за межами України, витратами представницького характеру.

Використання коштів підтверджується відповідними звітними документами.

Корпоративні платіжні картки не застосовуються для виплати заробітної плати, інших виплат соціального характеру, а також для оплати в іноземній валюті договорів (контрактів), що здійснюється від імені резидентів та представництв юридичних осіб-нерезидентів.

У разі здійснення операцій за межами України держателями платіжних карток, яким відкриті картрахунки у валюті України, списання коштів з цих рахунків здійснюється в сумі, еквівалентній сумі платежу (одержання готівки) в іноземній валюті, яка обчислюється в порядку, визначеному в договорі про відкриття карт-рахунка.

Держатель платіжної картки зобов'язаний використовувати її відповідно до вимог законодавства України й умов договору, укладеного з емітентом, та не допускати використання платіжної картки особами, які не мають на це права або повноважень, якщо інше не передбачено правилами платіжної системи.

Клієнт несе відповідальність, передбачену договором, за виконання грошових зобов'язань за операціями, що здійснені із використанням платіжної картки, до моменту отримання емітентом заяви клієнта або держателя платіжної картки про призупинення здійснення операцій з їх застосуванням.

У разі втрати платіжної картки її держатель повинен негайно повідомити про це емітента. В іншому випадку емітент не несе відповідальності за переказ грошей, ініційований до отримання такого повідомлення, за допомогою цієї платіжної картки, якщо інше не передбачено договором.

За таких обставин передбачено, що емітент має право на тимчасове призупинення здійснення операцій із використанням платіжної картки і повідомлення про це клієнта, порядок якого встановлюється правилами платіжної системи і договором про надання та використання платіжних карток.

У Положенні досить детально визначено основні зобов'язання емітента і держателя платіжної картки. Найбільш повно врегульовано питання щодо обов'язку емітента інформувати держателя платіжної картки. Інформація повинна надаватися у письмовій або електронній формі. Складається вона із двох блоків: перший емітент зобов'язаний надати держателю до і при укладанні договору з ним (тобто до фактичної видачі платіжної картки), а другий – після здійснення держателем операцій. Визначені Положенням обов'язки держателя спрямовані, насамперед, на забезпечення належних умов застосування платіжної картки.

У Положенні чіткіше визначено статус наперед оплачених платіжних карток, порядок їх емісії та розповсюдження.

8.3. Еквайринг

Термін **еквайринг** запозичений з англійської мови та означає один із напрямків бізнесу, пов'язаного із обслуговуванням пластикових карток, зокрема, прийом від фірм-акцептантів даних про трансакції, перенаправлення їх до системи обміну даними і здійснення розрахунків з цими фірмами.

Акцептант (від англ. assent – приймати, визнавати) – це фірма, де пластикові картки приймаються для оплати товарів і послуг як засіб безготівкових розрахунків.

Трансакція (від. англ. transaction) – це або одиничний факт використання картки для придбання товарів чи послуг, отримання готівки чи інформації за картковим рахунком, або в іншому значенні терміна – послідовність повідомлень, які виробляються і передаються один одному.

Еквайр акцептує всі трансакції торговельних терміналів торговця, якщо торговцем не були порушені умови договору і технологія роботи з терміналами. Неакцептування еквайром трансакцій можливе за наявності таких порушень: учасниками системи для обслуговування держателів пластикових карток [25].

Еквайр має самостійно встановлювати перелік послуг, які він надає держателям карток (у банкоматах, касах банку, у торговців), а також встановлює величини комісійних за еквайринг. У разі, якщо еквайр працює за моделлю роботи з делегуванням своїх інформаційних функцій (повноважень) технічному еквайру, він повинен узгодити перелік цих послуг, а також величини комісійних за еквайринг з ним.

Технічний еквайр будує свої відносини з торговцем на підставі договору про обслуговування платіжних карток Національної платіжної системи «Український платіжний простір» (НПС Простір), який укладається з урахуванням вимог Платіжної організації до його структури та змісту. Він здійснює контроль за дотриманням торговцем вимог договору та Правил НПС Простір, що стосуються здійснення операцій з платіжними картками та збору трансакцій. У разі неодноразового порушення торговцем цих вимог він уживає необхідні (адекватні) заходи, передбачені цим договором, або розриває договір.

Технічний еквайр проводить підготовчу роботу у торговця, що необхідна для виконання операцій з використанням платіжних карток НПС Простір, і передає торговцю рекламні та інструктивні документи, що потрібні для обслуговування держателів платіжних карток (обслуговування терміналів), а також безкоштовно надає йому консультації, що пов'язані із здійсненням операцій за допомогою платіжних і службових карток НПС Простір.

Технічний еквайр виконує вимоги Регламенту НПС Простір щодо роботи з терміналами і надає торговцю інформацію про оновлення стоп-листів під час розвантаження терміналу.

Еквайр до визначеного Регламентом НПС Простір часу наступного (робочого) дня зараховує (чи перераховує на рахунок в іншому банку) кошти на рахунок торговця за операціями поточного дня з платіжними картками (незалежно від відшкодування їх емітентом еквайру).

У разі, якщо:

- несвоєчасне розвантаження терміналів з вини торговця, якщо це призвело до приймання платіжних карток, занесених у стоп-лист, та карток, що емітовані емітентами, дія яких у НПС Простір припинена (згідно із «зеленим» листом);

- доведено несанкціоноване втручання у функції торговельного терміналу,

еквайр має право не акцептувати трансакції карток, які знаходяться в актуальному стоп-листі, а також трансакції, що не прийняті ним та/або емітентом.

У разі виходу з ладу торговельного терміналу еквайр відновлює трансакції за контрольною стрічкою торговельного терміналу і акцептує їх.

Еквайр надає торговцю виписки з його рахунка за операціями з картками у порядку та в строки, установлені в договорі, а також необхідні роз'яснення щодо них.

Емітент, який виконує також еквайринг, може встановлювати різні розміри комісійних для обслуговування карток своїх та чужих клієнтів.

Торговці не мають права відмовляти держателям платіжних карток в обслуговуванні карток повністю чи частково в межах гарантованого еквайром переліку послуг. Виняток становлять технічні причини (несправність устаткування, відсутність зв'язку) та обмеження емітента картки.

Торговець не має права встановлювати торговельні надбавки за обслуговування карток НПС Простір порівняно з готівковими платежами за товари (послуги), що надаються їм.

У разі допущення з вини торговця помилки під час здійснення держателем картки платежу торговець видає держателю картки помилково зняту суму готівкою без утримання комісійних.

У разі відмови держателя картки від покупки торговець повертає йому кошти готівкою. За згодою сторін торговцю дозволяється повертати кошти в безготівковій формі шляхом перерахування їх на рахунок завантаження клієнта.

Еквайри і торговці не мають права вилучати картки держателів з обігу. Вони не мають права вимагати в держателя картку для самостійного проведення фінансової операції.

Члени НПС Простір і торговці зобов'язані забезпечити умови для обслуговування держателів карток, які б гарантували збереження конфіденційності їхніх персональних ідентифікаційних номерів.

За кожною трансакцією стоїть складний механізм передачі та отримання інформації з використанням дорогих технічних приладів і програм. Акцептанту необхідно пересвідчитися в тому, що на банківському рахунку пред'явника картки є достатньо коштів для здійснення покупки та організувати переведення

цих коштів на свій власний рахунок, не затримуючи покупця тривалою процедурою перевірки.

Зрозуміло, що існують, так звані, кредитні картки, які дозволяють спростити оплату. Але у нас поширені в основному дебетові картки, які не допускають перевитрат коштів.

Отже, фірмі-акцептанту важливо, щоб процедура авторизації проходила якомога швидше. Складність полягає в тому, що багато торгових і сервісних точок приймають до оплати картки різних видів, у т.ч. поєднані з послугами дисконтних систем, які пропонують різноманітні скидки.

Крім того, картки бувають традиційні з магнітною смужкою і з вбудованим чіпом – мікропроцесором.

Для спрощення своєї діяльності акцептант укладає договір про еквайринг з яким-небудь банком чи платіжною системою. Сучасні великі банки – це високотехнологічні заклади, які мають потужні обчислювальні комплекси, центри обробки інформації (так звані процесингові центри). Ця інформаційна потужність у поєднанні з фінансовим досвідом дозволяє приймати на себе ризики щодо обслуговування пластикових карток, зберегти максимальну швидкість і безпеку подвійних операцій.

Тому комерційним фірмам вигідно співпрацювати з еквайринговими банками: з одного боку, вони можуть дозволити собі обслуговувати зростаючий потік клієнтів із пластиковими картками всіх видів і систем, а з іншого – мінімізувати свої витрати на купівлю дорогих терміналів, навчання персоналу, знизити ризики при прийомі до оплати «пластикових грошей».

Технічні можливості для авторизації, тобто отримання дозволу на проведення трансакції, постійно модернізуються.

З використанням сучасних технологій застосовуються наступні види еквайрингу.

Торговий еквайринг – технологія, що дозволяє здійснювати розрахунки з використанням банківських карток через POS-термінали.

Мобільний еквайринг – технологія, що дозволяє приймати оплату товару або послуги банківськими картами за допомогою смартфона або планшетного комп'ютера і підключеного до них mPOS-терміналу.

Інтернет-еквайринг – технологія, що дозволяє приймати до оплати банківські карти через Інтернет з використанням спеціально розробленого web-

інтерфейсу. Головна відмінність від торгового і мобільного еквайрингу полягає у відсутності терміналу (POS, mPOS) для фізичного зчитування даних карти. Таким чином, використовувати Інтернет-еквайринг можуть користувачі віртуальних банківських карт і електронних гаманців, у яких відсутні фізичні носії у вигляді пластикових карт.

Такий інструмент як еквайринг є досить вигідною послугою для всіх учасників ринку фінансових послуг. Покупець отримує можливість проводити розрахунок при здійсненні покупки в максимально стислі терміни. Продавець завдяки еквайрингу може збільшити рівень доходів і залучити більш широку клієнтську аудиторію. Ймовірність отримання фальшивих грошових коштів при цьому повністю виключається.

Тести для самоперевірки

1. Платіжні системи згідно Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» поділяються на:

- 1) міжнародні та внутрішньодержавні;*
- 2) національні, локальні та регіональні;*
- 3) банківські та небанківські;*
- 4) міжбанківські та міжнародні.*

2. Спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, має загальну назву:

- 1) кредитна картка;*
- 2) корпоративна картка;*
- 3) платіжна картка;*
- 4) дебетова картка.*

3. Юридична особа, яка здійснює діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів (платіжних карток) – це:

- 1) емітент;
- 2) еквайр;
- 3) спеціальна платіжна система;
- 4) правильна відповідь відсутня.

4. Стоп-лист – це:

- 1) список карток, що заблоковані для здійснення транзакцій;
- 2) список карток, що можуть бути прийняті для оплати в торговельних точках тільки при додатковій авторизації;
- 3) список карток, що підлягають вилученню;
- 4) список карток, що можуть бути прийняті для оплати в торговельних точках тільки при додатковій голосовій авторизації.

5. Корпоративна картка випускається:

- 1) самою компанією для постійних клієнтів;
- 2) аналог зарплатної картки;
- 3) самою компанією для внутрішніх потреб;
- 4) банком для окремих компаній з метою спільного користування окремими працівниками.

6. Внутрішньодержавна платіжна система:

- 1) платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність між банками різних країн, які використовують єдині стандарти платіжних засобів;
- 2) платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу грошей виключно в межах держави;
- 3) платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей;
- 4) платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом;
- 5) платіжна система, яка здійснює свою діяльність між банками різних країн, які використовують єдині стандарти платіжних засобів.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Авторизаційний ліміт – це мінімальна сума операції, вище якої авторизація емітентом чи особою, що діє за його дорученням, є обов'язковою.

Авторизація – це процедура отримання дозволу на проведення операцій із застосуванням платіжної картки.

Акцептант (від англ. *accept* – приймати, визнавати) – це фірма, де пластикові картки приймаються для оплати товарів і послуг як засіб безготівкових розрахунків.

Американські валютні опціони – це опціони, які дають право купити чи продати базовий актив у будь-який час від дня закінчення терміну дії контракту.

Андеррайтинг – це процес розміщення цінних паперів нового випуску серед інвесторів інвестиційним банком або брокерського фірмою-посередником.

Державне правове регулювання лізингових операцій – це діяльність державних органів, спрямована на регламентування порядку здійснення лізингових операцій.

Державне регулювання ринку фінансових послуг – це об'єднання в єдину систему певних методів та інструментів, об'єктів і суб'єктів, що дозволяють упорядкувати діяльність усіх його учасників і операцій між ними шляхом установлення державою певних вимог та правил задля підтримки рівноваги взаємних інтересів всіх учасників.

Державний реєстр фінансових установ – це система одержання, накопичення, зберігання, захисту, використання та поширення адміністративної інформації (даних) про фінансову установу.

Довгострокові інвестиції – це вкладення капіталу на період більше одного року.

Еквайринг – це напрям бізнесу, пов'язаний із обслуговуванням пластикових карток, зокрема, прийом від фірм-акцептантів даних про трансакції, перенаправлення їх в систему обміну даними і здійснення розрахунків з цими фірмами.

Еквайрингова установа (еквайр) – це юридична особа – член платіжної системи, яка здійснює еквайринг.

Емітент цінних паперів – це юридична особа, яка від свого імені випускає цінні папери і зобов'язується виконувати обов'язки, що випливають з умов їхнього випуску.

Інвестиції (з економічного погляду) – це видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу, а також на пов'язані з цим зміни оборотного капіталу, оскільки зміни у товарно-матеріальних запасах здебільшого залежать від руху видатків на основний капітал.

Інвестиції (з фінансового погляду) – це всі види активів (коштів), що вкладаються в господарчу діяльність з метою отримання доходу.

Інститут спільного інвестування – це корпоративний інвестиційний фонд або пайовий інвестиційний фонд, який провадить діяльність, пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів.

Картковий рахунок (*картрахунок*) – це поточний рахунок, на якому обліковуються операції за платіжними картками.

Кліринг – це система безготівкових розрахунків за товари, цінні папери, послуги, що ґрунтується на врахуванні банками взаємних вимог і зобов'язань.

Концесіодавець – це орган виконавчої влади або відповідний орган місцевого самоврядування, уповноважений відповідно.

Концесійний платіж – це плата, обумовлена у концесійному договорі, яку вносить концесіонер за право створення (будівництва) та (або) управління (експлуатації) об'єктами, що надаються у концесію.

Концесіонер – це суб'єкт підприємницької діяльності, який відповідно до Закону У країни «Про концесії» на підставі договору отримав концесію.

Концесія – це договір, який держава укладає з суб'єктом підприємницької діяльності (як правило, іноземним інвестором), на експлуатацію промислових підприємств, земельних ділянок, природних ресурсів або підприємство, створене на основі такого договору. Згідно із чинним законодавством України, *концесія* – це надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній та фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення (будівництво) та (або) управління

(експлуатацію) об'єкта концесій (строкове платне володіння), за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіаром) на себе зобов'язань по створенню (будівництву) та (або) управлінню (експлуатації) об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику.

Котирування – механізм визначення та/або фіксації на фондовій біржі ринкової ціни емісійного цінного паперу, що перебуває в обігу на такій біржі.

Лізинг – це довгострокова оренда машин і обладнання, куплених орендодавцем для орендаря з метою їх виробничого використання, при збереженні права власності на них за орендодавцем на весь термін договору.

Лізингова компанія – це організація, яка купує предмети тривалого кредитування (машини, обладнання, транспортні засоби тощо) і надає їх у довгострокову оренду (на 5–8 років і більше) фірмі-орендарю, яка поступово сплачує лізинговій компанії вартість взятого в оренду майна.

Лістинг – сукупність процедур із включення цінних паперів до реєстру фондової біржі та здійснення контролю за відповідністю цінних паперів і емітента умовам та вимогам, установленим у правилах фондової біржі.

Ліцензування – це видача за певних умов дозволів на право здійснення визначених операцій.

Ліцензія – це документ, який видається Кабінетом Міністрів України або уповноваженим органом виконавчої влади, згідно з яким власник ліцензії має право займатися певним видом підприємницької діяльності.

Ломбарди – це фінансові установи, виключним видом діяльності яких є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам готівкою чи у безготівковій формі за рахунок власних або залучених коштів, крім депозитів, під заставу майна та майнових прав на визначений строк і під відсоток, а також надання супутніх ломбардних послуг.

Ломбардна операція – це операція фізичних чи юридичних осіб з отримання коштів від юридичної особи, кваліфікованої як фінансова установа згідно із законодавством України.

Ломбардний кредит – це короткотерміновий кредит під заставу рухомого майна, яке можна швидко реалізувати.

Ломбардні послуги – це фінансові послуги, що надаються фізичним чи юридичним особам у формі позички коштів ломбардною установою під заставу товарів або валютних цінностей.

Овердрафт – це короткостроковий кредит, що надається банком у разі перевищення суми операції за платіжною карткою встановленого витратного ліміту.

Оперативний (сервісний) лізинг – це орендні відносини, при яких витрати лізингодавця, пов'язані з придбанням і змістом предметів, що здаються в оренду, не покриваються орендними платежами протягом одного лізингового контракту.

Первинний ринок – це ринок, на якому продаються вперше випущені цінні папери, де емітентами можуть бути держава, кредитно-фінансові установи, підприємства, компанії тощо.

Платіжна картка – електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Платіжна система – платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів.

Рентинг – це короткострокова оренда, термін якої становить від одного дня до одного року.

Ринок послуг – це певна сукупність економічних відносин з приводу надання, споживання і купівлі-продажу послуг.

Ринок банківських послуг – це специфічний вид ринку, на якому купуються і продаються кредитні ресурси та банківські послуги.

Ринок інвестиційних послуг – це ринок інструментів фінансового інвестування.

Ринок комерційних послуг з цінних паперів – це система економічних та правових відносин, пов'язаних із обігом цінних паперів.

Ринок ломбардних послуг – це система економічних відносин, які виникають з приводу купівлі-продажу специфічного товару «ломбардні послуги» в процесі задоволення суспільних потреб у кредитуванні під заставу рухомого майна.

Ринок фінансових послуг (з економічного погляду) – це економічні відносини, що виникають між фінансовими посередниками та іншими економічними агентами з приводу розподілу фінансових ресурсів, купівлі-продажу тимчасово вільних грошових коштів і цінних паперів.

Ринок фінансових послуг (з організаційного погляду) – це сукупність фінансових інститутів, що обумовлюють перетікання коштів від власників фінансових ресурсів до їх користувачів під контролем державних органів управління.

Ринки фінансових послуг (згідно з чинним законодавством) – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів.

Саморегулівна організація – неприбуткове об'єднання фінансових установ, створене з метою захисту інтересів своїх членів та інших учасників ринків фінансових послуг та якому делегуються відповідними державними органами, що здійснюють регулювання ринків фінансових послуг, повноваження щодо розроблення і впровадження правил поведінки на ринках фінансових послуг та/або сертифікації фахівців ринку фінансових послуг.

Стоп-лист – це список платіжних карток (номерів платіжних карток), за якими заборонено проведення операцій.

Трансакція (від. англ. *transaction*) – це або одиничний факт використання картки для придбання товарів чи послуг, отримання готівки чи інформації за картковим рахунком, або в іншому значенні терміна – послідовність повідомлень, які виробляються і передаються один одному учасниками системи для обслуговування держателів пластикових карток.

Фінансові активи – кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів.

Фінансовий лізинг – це вид лізингу, при якому лізингодавець зобов'язується придбати у власність вказане лізингоотримувачем майно у певного продавця і передати лізингоотримувачу це майно як предмет лізингу за певну плату, на певний строк і на певних умовах у тимчасове володіння і користування.

Фінансові посередники – це фінансові установи, чиї функції полягають в акумулюванні коштів громадян та юридичних осіб і подальшому їх наданні на комерційних засадах в розпорядження позичальників. До них належать спеціалізовані інвестиційні компанії, кредитні спілки, страхові компанії, пенсійні фонди, позичково-ощадні асоціації, фінансові компанії, ощадні банки, комерційні банки, взаємні фонди грошового ринку.

Фінансова послуга – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів.

Фінансові установи – це юридичні особи, які надають одну чи декілька фінансових послуг та які внесені до відповідного державного реєстру у визначеному законодавством порядку.

Фондова біржа – це організований ринок цінних паперів, що функціонує на основі офіційно зареєстрованих правил ведення торгівлі, де угода про розміщення і купівлю-продаж цінних паперів здійснюється обмеженою кількістю біржових посередників.

Ф'ючерсні валютні операції – це строкові угоди на біржах, що являють собою купівлю-продаж золота, валюти, фінансових та кредитних інструментів за фіксованою в момент укладання контракту ціною, з виконанням операції через певний проміжок часу (більше від 3-х днів і до 2-3 років).

Фондовий ринок (*ринок цінних паперів*) – сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів).

Хайринг – це середньострокова оренда, строк якої становить від одного року до трьох років.

Цінні папери – документи установленної форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошове або інше майнове право, визначають взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, що має права на цінний папір, та передбачають виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, ЕЛЕКТРОННІ ПОСИЛАННЯ

Законодавчо-нормативна

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436–IV//Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18 (в редакції від 07.03.2018р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003р. № 435–IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40–44/18 (в редакції від 07.03.2018р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001р. № 2664–III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 1(в редакції від 01.01.2017р.) .) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
4. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001р. № 2346–III// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 29 (в редакції від 04.06.2017р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
5. Закон України «Про концесії» від 16 липня 1999 року № 997–XIV// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 41 (в редакції від 25.03.2018р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997-14>
6. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996р. № 448/96–ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996 №51 (в редакції від 06.01.2018р.) .) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>
7. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480–IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006 (в редакції від 18.02.2018р.) .) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
8. Закон України «Про фінансовий лізинг» від 16.12.1997 № 723/97–ВР Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 16 (в редакції від

- 16.01.2004р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>
9. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000р. № 2121–III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 5–6(в редакції від 01.04.2018р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
10. Закон України «Про депозитарну систему України» від 06.07.2012р. № 5178–VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 39 (в редакції від 06.01.2018р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>
11. Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ: розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року, № 41 (в редакції від 10.02.2017р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0797-03>
12. Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Указ Президента України від 23.11.2011р. № 1070/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>
13. Положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням: постанова НБУ від 05.11.2014 № 705 (в редакції від 09.09.2016р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14>
14. Про затвердження Методики розрахунку концесійних платежів: постанова КМУ від 12 квітня 2000 р. № 639(в редакції від 15.03.2016р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/639-2000-%D0%BF>
15. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів): постанова КМУ від 7 грудня 2016 р. № 913 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/913-2016-%D0%BF>
16. Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами: розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

України від 26.04.2005р. № 3981 (в редакції від 10.02.2017р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05>

Навчально-наукова: Основна

17. Близнюк О.П. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спец. 072 Фінанси, банківська справа та страхування галузі знань 07 Управління та адміністрування / О.П. Близнюк, О.М. Іванюта. – 2 вид., доп. і перероб. – Харків: ХДУХТ, 2017. – 255с.
18. Грідасов В. М. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. для студ. спец. «Фінанси» усіх форм навчання / В. М. Грідасов, А. І. Кофонова, Є. В. Колмикова; Донбас. держ. машинобуд. акад. – Краматорськ: [ДДМА], 2010. – 308 с.
19. Еш С.М. Ринок фінансових послуг: підручник / С.М. Еш. – К. : ЦУЛ, 2015. – 400с.
20. Еш С.М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 528с.
21. Зимовець В.В. Фінансове посередництво : навч. посіб. / В.В. Зимовець, С.П. Зубик. – К. : КНЕУ, 2004. – 288 с.
22. Кужелев М.О. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник / М.О. Кужелев, Р.А. Герасименко, М.О. Лисенко – Донецьк: ТОВ «Східний видавничий дім», 2013. – 292 с.
23. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С.В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.
24. Онищенко В.О. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник / В.О. Онищенко, Т.М. Завора. – Полтава : ПолтНТУ, 2017. – 409 с.
25. Ринок фінансових послуг: навч. посібник / Д.І. Дема, І.В. Абрамова, І. А. Шубенко, Л.В. Недільська, В.М. Трокоз. [3-тє вид., стереотипне]. – К.: Алерта, 2017. – 376 с.
26. Унинець–Ходаківська В.П., Костюкевич О.І., Лятамбор О.А. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Вид. 2-ге, доп. і перероб: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
27. Черкасова С.В. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. для студентів ден. і заоч. форм навчання спец. 8.03050801, 7.03050801 «Фінанси і кредит» / С.В. Черкасова, Г.Є. Гаврилук – Укоопспілка, Львів. комерц. акад. – Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2016. – 323 с.

28. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: підручник / В.М. Шелудько; Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 3-тє вид., стер. – К.: Знання, 2015. – 535 с.

Додаткова

29. Бачо Р.Й. Ринки небанківських фінансових послуг: регулювання розвитку (інституційні та аналітичні аспекти): монографія/ Р.Й. Бачо. – Ужгород: Вид-во ТОВ «РІК–У», 2016. – 448 с.

30. Дадашев Б.А. Кредитні спілки в Україні : навчальний посібник / Б.А. Дадашев, О.І. Гриценко. – Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – 196 с.

31. Коваленко В. В. Фінансові ризики та шляхи їх мінімізації : Правовий аспект: монографія / В. В. Коваленко ; ред. А. Т. Ковальчук. – К. : Знання, 2011. – 319 с.

32. Куракин Р.С. Фондовый рынок Федеративной Республики Германия : монографія / Куракин Р.С., Мротцек К.В. – М.: ИНФРА–М, 2016. – 152 с.

33. Куракин Р.С. Фондовый рынок Франции: монографія / Р.С. Куракин. – М.: НИЦ ИНФРА–М, 2014. – 78 с.

34. Левченко В.П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг: монографія / В.П. Левченко – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.

35. Лук'янов В.С. Сучасні фінансові ринки / В.С. Лук'янов. — К.: Знання, 2013. – 479 с.

36. Мишкін Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / Пер. з англ. С.Панчишин, Г.Стеблій, А.Стасишин. – К.: Основи, 1998.– 963 с.

37. Мошенський С.З. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи / С.З. Мошенський. – Лондон, 2014. – 453 с.

38. Мошенський С.З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави: монографія / С.З. Мошенський; Житомирський держ. технологічний ун-т. – Житомир : ЖДТУ, 2008. – 432 с.

39. Муляр-Соломко Т.В. Підвищення фінансової безпеки держави на основі венчурного інвестування: дис. на здобуття наук. ступеню канд. економ. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит, ЖДТУ / Т.В. Муляр-Соломко. – Київ, 2012. – 182 с.

40. Новак О.С. Сек'юритизація активів фінансових інститутів (на основі інвестиційних фондів): дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / Житомирський державний технологічний університет. – Житомир, 2012. – 208 с.
41. Павлов В.І. Цінні папери в Україні : навчальний посібник / В.І. Павлов, І.І. Пилипенко, І.В. Кривов'язюк. – 2-е вид., доп. – К. : Кондор, 2009. – 400 с.
42. Петрук О.М. Теорія та практика венчурного фінансування : монографія / О.М. Петрук, С.З. Мошенський. – Житомир : ЖДТУ, ПП «Рута», 2008. – 248 с.
43. Пластун В.Л. Інституційні інвестори: роль у розвитку фондового ринку: монографія / В.Л. Пластун, О.Л. Пластун. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. – 212 с.
44. Прутська О.О. Ринок фінансових послуг: навчальний посібник / О.О. Прутська, Л.В. Юрчишена, М.І. Ткаченко, І.Г. Крупельницька, О.А. Жукова. – Вінниця: ВФЕУ, 2013. – 260с.
45. Прямухіна Н.В. Ринок фінансових послуг : навч. посібник / Н.В. Прямухіна . – Черкаський технологічний ун-т. – К. : Кондор-Видавництво, 2015. – 304 с.
46. Рекуненко І.І. Інфраструктура фінансового ринку України: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / І.І. Рекуненко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. – 411 с.
47. Сич Є.М. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник / Є.М. Сич. – К.: 2012. – 428 с.
48. Фондовий ринок: Підручник : у 2 кн. – Кн. 2 / В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, В.В. Вірченко та ін. ; за ред. В.Д. Базилевича; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. –К. : Знання, 2016. – 686 с.
49. Цінні папери: практикум: навчальний посібник / В.Д. Базилевич, В.М. Шелудько, Н.В. Ковтун та ін. ; за ред. В.Д. Базилевича ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 791 с.
50. Шарп У.Ф. Инвестиции / У.Ф. Шарп, Г. Александер, Дж. Бейли. – М.: ИНФРА-М., 2001. – 1035 с.
51. Шишков С.Є. Фондові біржі України : випробування кризою : монографія / С.Є. Шишков ; Національна академія наук України, Інститут економіки та прогнозування національної академії наук України. – К. : Києво-Могилянська академія, 2011. – 206 с.
52. Шкварчук Л.О. Фінансовий ринок : навч. посіб. / Л.О. Шкварчук. – К. : Знання, 2013. – 882 с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТ – акціонерне товариство

ВРУ – Верховна Рада України

Держфінмоніторинг – Державна служба фінансового моніторингу

ЄДРПОУ – Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України

КВЕД – класифікація видів економічної діяльності

КМУ – Кабінет Міністрів України

Мінекономрозвитку – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

Нацкомфінпослуг – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

НБУ – Національний банк України

НЕП – нова економічна політика

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку

НПС – Національна платіжна система

НТП – науково-технічний прогрес

ПАТ – публічне акціонерне товариство

ПФТС – Позабіржова фондова торговельна система

СЕП – система електронних платежів

УОЛ – Українське об'єднання лізингодавців

ФБ – фондова біржа

ЦП – цінні папери

POS – з англ. *Point of sale* – точка продажу

mPOS – з англ. *mobile Point Of Sale* – мобільна точка продажу

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	5
1.1. Ринок фінансових послуг: поняття, функції та значення в економіці.....	5
1.2. Становлення ринку фінансових послуг в Україні.....	10
1.3. Право на здійснення операцій та законодавче регулювання договорів із надання фінансових послуг.....	14
Тести для самоперевірки.....	17
ТЕМА 2. ФІНАНСОВЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	18
2.1. Функції та значення фінансового посередництва.....	18
2.2. Організаційні правила створення та діяльності фінансових установ.....	21
2.3. Облік та звітність фінансових установ.....	30
Тести для самоперевірки.....	32
ТЕМА 3. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ.....	33
3.1. Механізм державного регулювання ринку фінансових послуг...	33
3.2. Завдання та функції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг	35
3.3. Повноваження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.....	40
Тести для самоперевірки.....	43
ТЕМА 4. ФОНДОВА БІРЖА НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ...	44
4.1. Поняття, суб'єкти і класифікація фондових бірж.....	44
4.2. Зміст і основні цілі фундаментального інвестиційного аналізу на фондовому ринку.....	49
4.3. Технологія фондового ринку. Первинне розміщення цінних паперів.....	53
4.4. Організаційно-правові засади функціонування фондових бірж в Україні.....	56
4.5. Позабіржовий ринок цінних паперів.....	60

Тести для самоперевірки.....	62
ТЕМА 5. ЛІЗИНГОВІ ПОСЛУГИ.....	64
5.1. Суть та значення лізингових угод.....	64
5.2. Види лізингу. Фінансовий лізинг.....	68
5.3. Основні елементи договору фінансового лізингу.....	73
Тести для самоперевірки.....	77
ТЕМА 6. РИНОК ЛОМБАРДНИХ ПОСЛУГ.....	78
6.1. Зародження і розвиток ринку ломбардних послуг.....	78
6.2. Суть та значення діяльності ринку ломбардних послуг.....	82
6.3. Послуги ломбардного кредитування і зберігання цінностей.....	84
6.4. Державне регулювання ринку ломбардних послуг.....	89
Тести для самоперевірки.....	93
ТЕМА 7. НОРМАТИВНО–ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНЦЕСІЙНИХ ПОСЛУГ.....	94
7.1. Суть та правове забезпечення концесій.....	94
7.2. Порядок укладання концесійного договору.....	96
7.3. Концесійні платежі.....	100
7.4. Права та обов’язки сторін концесійного договору.....	103
Тести для самоперевірки.....	105
ТЕМА 8. СИСТЕМА РОЗРАХУНКІВ: УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ФОРМИ.....	106
8.1. Платіжні системи.....	106
8.2. Порядок емісії та використання платіжних карток.....	109
8.3. Еквайринг.....	115
Тести для самоперевірки.....	119
Словник термінів.....	121
Список використаної та рекомендованої літератури, електронні посилання.....	127
Перелік умовних позначень.....	132

Навчальне видання

**Ковальчук Костянтин Федорович
Архірейська Наталія Вікторівна
Валенюк Наталія Валеріївна**

РИНОК ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Навчальний посібник

Тем. план 2018, поз.

Підписано до друку 2018. Формат 60x841/16. Папір друк. Друк плоский.
Облік.-вид. арк. . Умов. друк. арк. . Замовлення №.

Національна металургійна академія України
49600, Дніпро, пр. Гагаріна, 4

Редакційно-видавничий відділ НМетАУ